

I kongens klør

Profesjonaliseringen av dansk-norske offiserer på 1700-tallet.

Erling Ruge

Masteroppgave i historie
Det humanistiske fakultet
Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

13.5.2017

I kongens klør

Profesjonaliseringen av dansk-norske offiserer på 1700-tallet.

Oppgaven omhandler de dansk-norske kongenes sentraliseringstiltak for å styrke hærens og dens offiserers kvalitet og lojalitet med et spesielt fokus på de landmilitære offiserskolene.

© Erling Ruge

2017

I kongens klør

Erling Ruge

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Adelens tradisjonelle kontroll over militærapparatet i Danmark-Norge ble utfordret gjennom innføringen av eneveldet i 1660. Gjennom 1700-tallet og frem mot 1814 utviklet offiserskorpset seg til å bli en skolert og lojal yrkesgruppe godt innpasset i rikets byråkrati. I oppgaven beskriver og diskuterer jeg hvordan eneveldets kongemakt knyttet rikets landoffiserer til seg. Oppgaven har fire hovedkapitler. I kapittel 3 oppsummerer jeg forskjellige tiltak kongemakten gjennomførte for å få et sentralisert og effektivt landmilitært apparat med dyktige og statstro offiserer. I kapittel 4 beskriver jeg etableringen og utviklingen av et nasjonalt utdanningssystem for offiserer og betydningen av at skolene i 1799 ble obligatoriske. I kapittel 5 ser jeg, med utgangspunkt i en offisergruppe i Norge på slutten av 1700-tallet og inn i 1800-tallet, på faktorer som påvirket offiserenes karrierer og relaterer det til sentralmaktens intensjoner. I kapittel 6 ser jeg på hvordan tiltakene slo ut for en offiserfamilie i Gudbrandsdalen gjennom to generasjoner hvor dynamikken i forandringene blir mere synlige.

Kapittel 3 og første del av kapittel 4 er deskriptive basert på sekundærlitteratur. Innholdet i den resterende del av oppgaven er i stor utstrekning basert på egne utviklete problemstillinger og funn. Jeg har ikke sett at det tidligere har blitt gjort en komparativ analyse av de to sentrale offiserskolene i riket. Og mine analyser viser at skolene var sentrale og integrerte deler i utviklingen av militærapparatet. Utviklingen av skolen i Christiania synes å ha vært styrt av en bevisst integrasjonstankegang.

Et viktig siktepunkt for oppgaven har vært å trekke linjer mellom sentralmaktens intensjoner og hvordan disse slo ut i praksis. Analyser av elever på skolene, av en gruppe offiserer og av en offiserfamilie, gir interessante innblikk i dette. Analysene som er gjort viser en treghet i implementeringen av de sentrale intensjonene. Imidlertid er den overordnede konklusjonen at intensjonene slo igjennom. Analysene viser at offiserskorpset ved enden av perioden var kompetent både som utøvende offiserer og som statsbyråkrater. Dessuten var de lojale takket være en balansert blanding av kontroll og incentiver.

Forord

Min tippoldefar, Christian Frederik Ruge, var elleve år da han i en krevende familiesituasjon vinteren 1798 reiste fra Øyer i Gudbrandsdalen for å begynne på offisersutdannelse i København. Dette vekket min nysgjerrighet og har vært drivkraften for denne oppgaven. Jeg har ønsket å forstå de store linjer i utviklingen av militærvesenet gjennom 1700-tallet og inn i det neste ut fra statsmaktens og ut fra offiserenes perspektiver. Derfor går min takk til Christian Frederik. Men viktigere og mer tilstedeværende inspirasjon har jeg fått fra min veileder John Peter Collett og fra gode samtaler med Dag Gjestland. Positive medstudenter har også vært viktig. En masteroppgave tar mye tid og fyller hodet og derfor en spesiell takk til min kone Lise som hele tiden har støttet meg og prosjektet. Blindern, mai 2017

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Oppgavens utgangspunkt og problemstillinger	1
1.2	Avgrensninger og definisjoner	3
1.3	Oppgavens struktur.....	5
1.4	Egen og andres forskning	5
1.5	Kilder og metode	6
2	Bakgrunn	10
2.1	Innledning	10
2.2	Kort om Danmark–Norges politiske historie fra 1660 til 1814.....	10
2.2.1	Eneveldets innføring	10
2.2.2	1660-1720. Krig og uro. Svensk stormaktbygging og danske revansjeønsker ..	12
2.2.3	Gottorp og grensen i sør	12
2.2.4	Danmark i åtti år en «fredens øy» i et urolig og krigsherjet Europa	12
2.2.5	Utenrikspolitiske spenninger.....	13
2.2.6	Danmark-Norge blir en del av Napoleons-krigene	14
2.2.7	Innenrikspolitiske forhold	14
2.3	Demografiske forhold og den norske embetsstanden.....	15
2.3.1	Befolkningen i Danmark-Norge.....	15
2.3.2	Den norske embetsstanden	16
2.3.3	Hvor kom embetsmennene i Norge fra	16
2.4	Norske militære avdelinger i krig 1720-1814.....	17
2.5	Et norsk regiment. Det opplandske infanteriregiment.....	18
3	Sentraliseringstiltak på 1700 tallet	21
3.1	Innledning.....	21
3.2	Kongens vektlegging av militærvesenet.....	21
3.3	Forholdet til adelen.....	23
3.4	Forholdet til regimentene.....	25
3.4.1	Kort om regimentene.....	25
3.4.2	Operasjonell standardisering	26
3.4.3	Tradisjonell rekruttering, opplæring og karriereutvikling.....	27
3.4.4	Økonomisk styring og kontroll	28

3.5	Sentralisering av karriereutviklingen.....	28
3.6	Militær jurisdiksjon, subordineringsregler og kongelig gunst.....	30
3.6.1	Innledning.....	30
3.6.2	Egen jurisdiksjon.....	31
3.6.3	Subordineringsregler	31
3.6.4	Begrensninger i offiserenes personlige forhold	32
3.6.5	Økonomi.....	32
3.7	Profesjonalisering	34
3.8	En lojal og stolt yrkesgruppe	35
3.9	Oppsummering	36
4	Utdanningsinstitusjonene	37
4.1	Innledning.....	37
4.2	Land Cadet Compagniet (Landkadetakademiet) i København.....	37
4.2.1	Etablering, målsetning og intensjoner	37
4.2.2	Adgang	38
4.2.3	Økonomiske forhold.....	40
4.2.4	Fagkrets og lærere	40
4.2.5	Organisering	42
4.2.6	Livet ved skolen	43
4.2.7	Betydning for karrieren	44
4.2.8	Holdninger.....	45
4.3	Den frie matematiske skole i Christiania.....	46
4.3.1	Etablering, målsetning og intensjoner	46
4.3.2	Adgang.	46
4.3.3	Økonomiske forhold.....	48
4.3.4	Fagkrets og lærere	49
4.3.5	Organisering	51
4.3.6	Livet ved skolen	53
4.3.7	Betydning for karrieren	54
4.3.8	Holdninger.....	55
4.4	En sammenlikning mellom skolene.....	56
4.4.1	Etablering, målsetning og intensjoner	56
4.4.2	Adgang	57

4.4.3	Økonomiske forhold.....	57
4.4.4	Fagkrets og lærere.....	58
4.4.5	Organisering.....	59
4.4.6	Livet ved skolene.....	59
4.4.7	Betydning for karrieren.....	60
4.4.8	Holdninger.....	60
4.4.9	Hvor integrerte var skolene.....	61
4.4.10	Hvor gode var skolene.....	63
4.5	Om elevene.....	63
4.5.1	Skolenes betydning for offiserkarrieren.....	63
4.5.2	Hvem gikk på skolene.....	64
4.5.3	Annet.....	65
4.6	Skolenes betydning i sentraliseringsprosessen.....	68
4.7	Oppsummering.....	70
5	Norske offiserer og sentraliseringstiltakene.....	71
5.1	Innledning.....	71
5.2	Hva ønsket kongen av sine offiserer.....	71
5.3	En analyse av offiserkarrierer i Norge.....	73
5.3.1	Innledning.....	73
5.3.2	Faktorer som påvirket offiserenes karrierer.....	73
5.3.3	Kort presentasjon av offiserene som inngår i analysen.....	74
5.3.4	Nasjonalitet.....	77
5.3.5	Utdanning.....	77
5.3.6	Sosial bakgrunn.....	78
5.3.7	Karriere.....	78
5.4	Stand og familie.....	84
5.4.1	Stand.....	84
5.4.2	Familie.....	86
5.5	Hva hadde kongen oppnådd.....	87
5.5.1	Kompetanse.....	87
5.5.2	Kontroll.....	87
5.5.3	Lojalitet.....	88
6	En offiserfamilie i Gudbrandsdalen 1750 - 1814.....	89

6.1	Familien	89
6.1.1	Innledning.....	89
6.1.2	De lange linjene.....	90
6.1.3	FAR.....	91
6.1.4	Familien.....	93
6.1.5	Forsørgers død i 1797.....	93
6.1.6	Skiftet 1797-1799.....	94
6.1.7	Status 1801	95
6.1.8	Sønnene	95
6.2	Hvordan virket sentralmaktens tiltak i forhold til familien	108
6.3	Viktigheten av å holde sin stand.....	111
7	Konklusjon/avslutning	113
7.1	Hovedtrekk i utviklingen gjennom 1700 tallet til 1814.....	113
7.2	En bevisst politikk	114
7.3	Lojale embetsmenn.....	115
7.3.1	I tvillingrikenes tid	115
7.3.2	Siden.....	116
7.3.3	Oppsummering	117
7.4	Avslutning	118
	Litteraturliste	119
	Vedlegg	123

1 Innledning

1.1 Oppgavens utgangspunkt og problemstillinger

Hendelsene rundt eneveldets innføring i 1660 var drevet av kongens ønske om kontroll. Kongen vant den kampen, og trinnvis befestet han sin stilling. Bestemmelsen i 1799 om at alle offiserer i den danske hæren måtte ha utdanning fra en nasjonal utdanningsinstitusjon, kan på mange måter ses på som sluttpunktet i kongens bestrebelser på å få det militære under full kongelig styring.

Min hypotese er at kongen gjennom en rekke tiltak gjennom 1700-tallet sikret seg full kontroll over rikets offiserer og gjorde dem til velutdannede, lojale statstjenestemenn, og det er denne påstand jeg vil belyse og diskutere gjennom besvarelsen.

I etterkant kan det se ut som om kongen planmessig gjennom 1700-tallet gradvis hadde styrket sin stilling gjennom økt innflytelse over regimentene, over offiserenes karrierer og over offiserenes privatsfærer. Og videre at han gjennom skolemonopolet hadde sikret seg kontroll over inngangsporten til militærapparatet. I denne posisjonen kunne han velge kandidatene, oppgradere og strømlinje rollen som offiser og også belønne en trofast yrkesgruppe.

Gjennom å vinge klippe adelen og andre maktgrupper og bringe frem profesjonalitet og lojalitet som kriterier for sentrale stillinger i samfunnsmaskineriet, hadde kongen sikret sin posisjon. Offisergruppen talte i Norge bare 800 personer og utgjorde sammen med sine familier 0,3 % av befolkningen. Men offiserene forvaltet statens fysiske maktapparat og et vel fungerende militærvesen var avgjørende for riket.

Jeg har to siktepunkter:

- beskrive og vurdere de viktigste komponentene i disse prosessene og
- drøfte sentraliseringstiltakene i lys av eneveldets ønske om kvalitet og kontroll

Min påstand er at innføringen av eneveldet først var endelig gjennomført i 1799, og at dette ble nådd ved at forvalterne av statens fysiske makt da var kommet under full kongelig kontroll. Målet var nådd fordi kongen hadde hatt et klart ønske og hadde handlet målrettet for å profesjonalisere og innordne offiserene. At det tok så lang tid, skyldtes at han måtte gå gradvis frem, benytte situasjoner som oppsto og også tilpasse veien noen ganger.

Etter en kort, generell introduksjon hvor problemstillingen settes inn i sin historiske ramme, vil jeg, med fokus på offiserene, beskrive og analysere følgende hovedområder:

- en overordnet gjennomgang og diskusjon av sentraliseringstiltak for militærvesenet i

Danmark-Norge på 1700-tallet og inn i 1800-tallet

- en mere dyptgående behandling av offisersskolenes utvikling, rolle og betydning i omstillingene i perioden
- en beskrivelse av hvordan tiltakene slo ut for offiserene generelt ved å se på forhold i tilknytning til 25 ledende offiserer i Norge i tvilling rikenes siste periode fra rundt 1780 til 1814
- en beskrivelse av hvordan tiltakene virket i praksis ved å se på de sider av livet til en offiserfamilie i Gudbrandsdalen fra 1750-1814 hvor dette slo inn.
- gjennomgå og foreta en samlet diskusjon av hovedtrekkene i utviklingen

Mange tiltak ble iverksatt gjennom 1700 tallet, og disse bidro til å få sentralisert kontroll både over de militære enhetene, offiserenes karrierer og også over offiserenes privatliv. Jeg vil i kapittel 3 presentere de viktigste tiltakene. Når det gjaldt spørsmålet om en overordnet plan var det aldri formulert en slik plan for perioden. Men var offiserenes stilling reflektert i de planene som ble lagt for landmilitæret i Danmark-Norge? For å få en illustrasjon av dette, vil jeg kort presentere og vurdere forsvarsplanen som grev Claude-Louis Saint Germain laget for den dansk-norske hær tidlig på 1760 tallet.

Det var tiltakene samlet som medførte at full kontroll var etablert i 1799. Men skal man gå mer i dybden på ett tiltak, vil jeg argumentere for at det var den sentraliserte utdanningen av offiserer som startet i 1713, som var det viktigste enkelttiltaket. Elementer her var blant annet kontroll over utvelgelsen av hvem som skulle bli offiserer, undervisningens innhold,

indoktrinering og lojalitetsbånd. I kapittel 4 vil jeg gi en grundig beskrivelse av offisersskolene, deres utvikling og rolle gjennom 1700-tallet og diskutere deres betydning, både absolutt og i forhold til andre tiltak.

I hvilken grad slo tiltakene ut for offiserene? I kapittel 5 vil jeg beskrive dette gjennom en analyse jeg har gjennomført av karrieren til 25 ledende norske offiserer mellom 1780 og 1814. De ble offiserer rundt 1750 og mange sentrale tiltak var da i sin begynnelse. I kapittel 6 vil jeg med utgangspunkt i to generasjoner av en norsk offiserfamilie mellom 1750 og 1814 igjen se på hvordan tiltakene slo ut konkret, og også kommentere hvordan gjennomslagskraften av kongens tiltak hadde økt i løpet en generasjon.

Jeg vil avslutningsvis i kapittel 7 gå tilbake til oppgavens overordnede problemstillinger, diskutere disse og gi noen konkluderende synspunkter. Mitt mål er å få belyst og legge premissene for bedre å forstå enkeltforhold og helheten rundt yrkesgruppen offiserer og deres relasjon til sentralmakten i angjeldende periode, samt de forventninger sentralmakten hadde.

Den sentraliserte, profesjonelle staten hadde styrket kongen, men utilsiktet også lagt fundamentet for at samfunnet kunne bestå uten en eneveldig konge. Derfor er kunnskap om prosessene et viktig bidrag til å forstå hvorfor vi har fått vår stabile samfunnsmodell.

At det statsapparatet som kongen fikk etablert for å sikre sin eneveldige makt faktisk kunne overleve uten en eneveldig konge, var ikke et tema i tiden. Men jeg vil i avslutningen av kapittel 7 kort diskutere om eneveldets statsapparat var grunnlaget for demokratiets lojale statsfunksjonærer.

1.2 Avgrensninger og definisjoner

Eneveldets innføring var et startpunkt for de prosessene jeg vil diskutere. Men det er vel 150 år mellom eneveldets innføring og 1814. Oppgavens rammer umuliggjør en totalanalyse av et tema gjennom 150 år. Jeg vil bare kort trekke overordnede linjer tilbake til 1660. Imidlertid skjedde det ting da som var bestemmende for de videre hendelsene.

Mitt hovedfokus vil være en selektiv utvelgelse av det jeg mener er de viktigste temaene knyttet til sentraliseringstiltak av betydning for dansk-norske landmilitære offiserer i tiden frem mot slutten av 1700-tallet og mot 1814. Flere av tiltakene ble iverksatt tidligere i århundret, og jeg vil følge dem fra starten. Jeg har tidligere angitt 1799 som et skjellsettende

tidspunkt, og fra et formelt utgangspunkt var sentraliseringen fullført da. Imidlertid var de konkrete effektene gradvise, og først 40-50 år senere hadde Danmark et offiserskorps hvor alle ledende offiserer hadde utdannelse fra en felles offiserskole. Derfor vil eksakte tidsavgrensninger i begge ender av besvarelsens periode måtte bli upresise. Jeg vil følge problemstillingene frem til landene skilte lag i 1814, men 1814 i seg selv har ingen egen signifikans i denne oppgaven.

Mitt siktepunkt er å beskrive forholdene ut fra et norsk perspektiv. Men siden Danmark-Norge var et sterkt sentralisert rike i denne perioden, er de fleste temaene jeg tar opp relevante for hele riket og initiert i Danmark. Eksempelvis dro norske offiseraspiranter til København også etter at det var startet en skole i Christiania, og kunnskap om utviklingen i København er viktig for å forstå utviklingen av den norske skolen. Dessuten tok både danske og norske offiserer stillinger i det andre landet fra tid til annen.

I de analytiske delene, har jeg av praktiske årsaker måttet arbeide med grupper av begrenset størrelse. Og fullstendig viten er vanskelig å få frem. Mitt siktemål har ikke vært å trekke absolutte konklusjoner, men å illustrere problemstillinger. Takket være Olai Ovenstads omfattende kartlegging av offiserskorpset mellom 1628 og 1818, har det vært mulig å utvikle underlag for analysen. Tilsvarende kilder finnes i Danmark, men en komparativ studie er ikke gjort siden mitt fokus har vært Norge.

Betegnelsen **kongen** går igjen i besvarelsen. I eneveldets tid var kongen og staten sammenfallende, og uttrykket er brukt enten det er kongen personlig eller statsmakten jeg henviser til.

Uttrykkene **sentraliseringstiltak** og **sentraliseringsprosesser** benyttes flere steder i oppgaven. Dette henviser til tiltak og prosesser fra de sentrale myndighetenes side for å sikre eller styrke deres styring eller kontroll med militærapparatet og/eller offiserene.

Betegnelsene «riket», «Danmark-Norge» og «tvilling-rikene» betyr i besvarelsen det samme. I begrepet inngår Slesvig-Holstein. «Danmark» betyr normalt Danmark og Slesvig-Holstein hvis ikke annet fremgår av teksten.

Landkadetakademiet og «skolen i København» betegner utdannelseinstitusjonen for landmilitære offiserer i København, mens Den frie matematiske skole og «skolen i

Christiania» brukes konsekvent om den tilsvarende norske, selv om skolen der gjennom perioden hadde flere offisielle navn.

1.3 Oppgavens struktur

Oppgaven er organisert tematisk, men hvert avsnitt er bygget opp kronologisk når dette er naturlig.

Oppgaven innledes med kapittel 2 hvor det kort gis bakgrunnsinformasjon som jeg mener kan være nyttig for leseren for bedre å forstå de viktigste elementene besvarelsens og for å få innblikk i tiden.

Selve prosjektet er bygget opp rundt fire hoveddeler. I kapittel 3 beskriver jeg kongens forskjellige sentraliseringstiltak rettet mot offiserene og militærvesenet på 1700 tallet. I kapittel 4 beskriver jeg utviklingen og betydningen av utdanningsinstitusjonene for offiserer. I kapittel 5 og kapittel 6 har jeg gjennom analyser og beskrivelser ønsket å se på hvordan tiltakene virket på offiserene som gruppe og individuelt.

I kapittel 7 gis en oppsummerende fremstilling av tiltakene. Det blir videre kort diskutert om det som skjedde hadde konsekvenser for fremtiden. Kapitlet inneholder også en kort avslutning/oppsummering.

1.4 Egen og andres forskning

Som jeg vil komme tilbake til under avsnitt 1.5 Kilder og metode, er mye av det underlagsmaterialet jeg har benyttet godt belyst av forskere i litteraturen, og jeg har i stor utstrekning basert faktaopplysninger på informasjon fra de oppgitte kildene. Dette gjelder særlig de deskriptive kapitlene 2, 3 og avsnittene 4.2 og 4.3. Når det gjelder resten av kapittel 4 og kapitlene 5, 6 og 7, er tekstene i stor grad basert på egne analyser, tolkninger, vurderinger og funn. Dette er spesielt viktig på følgende områder:

- den brede, sammenliknende beskrivelsen av offisersskolene, informasjonen om elevmassen samt diskusjonen om skolens betydning og plass i sentralmyndighetenes kontroll av militærvesenet i kapittel 4, avsnittene 4.4 – 4.7.

- etablering av karrierekriterier, offiserprofiler og analysene som kaster lys over hvordan de sentrale tiltakene i praksis virket på offiserenes karrierer i kapittel 5
- beretningen om og analysen av hvordan kongens tiltak virket på en norsk offiserfamilie i kapittel 6
- innspill vedrørende stand i avsnittene 5.4 og 6.3
- min påstand om at den endelige avslutningen av innføringen av eneveldet skjedde da sentralisert offisersutdanning ble obligatorisk i 1799. Og at dette kanskje også var starten på enevellets fall.

I tillegg til litteratursøk har jeg på disse områdene reist problemstillinger og søkt informasjon ved å gå til primærkilder og strukturere den informasjonen jeg har funnet.

1.5 Kilder og metode

Når det gjelder kapittel 2, Bakgrunn, er dette rent deskriptivt. Informasjonen kommer fra flere historiske kilder og verk. I kapitlet refereres det blant annet til dansk militærhistories sentrale verk, Otto Vaupells trebinds verk fra 1876, *Den danske Hærs Historie til nutiden og den norske Hærs Historie indtil 1814*.

Dette verket er en sentral informasjonskilde også i kapittel 3. Otto Vaupells verk har en imponerende detaljrikdom, og viser også til lange linjer. Jeg tror få trekker i tvil kvaliteten av fakta, men på 1980-tallet reiste forskeren Gunner Lind spørsmålet om Vaupells overordnede beskrivelser var relevante og dekkende.¹ Linds artikler *Den dansk-norske hær i det 18. århundre* fra 1986 og *Military and Absolutism* fra 1987 samt Linds artikkel i *Hæroffiserer i 300 år* utfordrer og supplerer Vaupell. Vaupells bøker preges av kritiske holdninger til den generelle kvaliteten til den danske krigsmakten og vektlegger i stor grad svakheter og feil. Lind spør om ikke det var dem som var misfornøyde og kritiske som etterlot seg kilder, mens det som fungerte ikke ble nedtegnet. Vaupells verk kan sies å være en inside-out beretning, mens Lind har gjennomført en outside-in analyse i et komparativt perspektiv. Og Lind konkluderer med at den danske hær og det danske militære var blant Europa fremste gjennom hele 1700 tallet, ikke, som Vaupell hevder, først ble profesjonalisert etter 1784 ved kronprins

¹ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre. Optimering, modernisering og profesjonalisering*. Historisk tidsskrift. Bind 86, hæfte 1 KØBENHAVN 1986; 26-27.

Frederiks maktovertakelse.² Det at det finnes to verk med så forskjellig innfallsvinkel gjør perioden spennende. Jeg ser Linds artikler som en komplettering mer enn en desavuering av Vaupell, og samlet gir de meg et godt bakgrunnsmateriale for kapittel 3. Kapittel 3 er i hovedsak deskriptivt.

I kapittel 4 ser jeg på de to sentrale offisersskolene i riket; Landkadetakademiet i København og Den frie matematiske skole i Christiania. Hovedkilden for skolen i København er kaptein J.C.Essemann artikkel *Landkadetakademiet* i Mogens Rosenløv's (red.) bok *Uddannelse af Hærens Linieofficerer 1713-1963*. Søren Haslund-Pedersens bok *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole 1713-1988* synes til en vis grad å være bygget på den første, men benytter også andre kilder. Således mener jeg å ha to gode underlag for å kunne beskrive skolen og dens aktiviteter. Mye av informasjonen i bøkene er basert på informasjon som finnes i Landkadetakademiets arkiver som nå befinner seg i Rigsarkivet i København, særlig i kopibøker og andre protokoller som jeg har hatt tilgang til. Det betyr at man på en del felter fortsatt har primærkilder.³ Kopibøkene ble særlig viktige kilder fordi skolenes rapportinstans ofte satt langt borte. Når det gjelder elevenes oppfatning av skolene, er beskrivelsene ofte deler av omfattende memoarer hvor en objektiv beskrivelse av skoletiden som sådan neppe har vært en hovedmålsetning.⁴ Men beskrivelsene er likevel viktige.

Skolen i Christiania er bredt beskrevet av Fr. Sinding-Larsen i *Den norske krigsskoles historie i ældre tider* skrevet i år 1900, og boken gir en omfattende og dyptgående beskrivelse av skolen og forholdene der. Sinding-Larsen refererer til et bredt utvalg av kilder, men mye av verket er basert på skolens kopibok og andre dokumenter som nå befinner seg i det norske Riksarkivet. Hundre år senere skrev Hans Hosar boken *Kunnskap, dannelse og krigens krav. Krigsskolen 1750-2000*. Boken har bred omtale av tiden før 1814, og har, i tillegg til mange referanser til Sinding-Larsens bok, et mye bredere perspektiv, nemlig å plassere skolen i tiden og i samfunnet. Begge bøkene har vært verdifulle for å forstå og beskrive skolen i Christiania. Den større bredden i litteraturen om Den frie matematiske skole gjør at jeg har gitt en noe mer omfattende beskrivelse av denne skolen. Jeg mener det bidrar til forståelsen av begge skolene.

² Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole 1713-1988*. Hærens Officersskole. KØBENHAVN 1988.; 27.

³ Om den kildemessige problemstillingen, se Knut Kjeldstadli. *Fortida er ikke hva den en gang var*. Universitetsforlaget. 5.opplag. OSLO 2007; 177-178

⁴ Knut Kjeldstadli. *Fortida er ikke hva den en gang var; 179-180*

Alle fire bøker reflekterer den prioritering av saker som skolene ønsket å dokumentere. I protokollene ble det skrevet mye om forseelser og straff og ingen ting om mer kvalitative forhold. Dette har Essemann og særlig Hosar søkt å kompensere ved å sette beretningene inn i en større sammenheng.

Alle bøkene er jubileumsbøker, og i det kan det ligge en utfordring. I militær tradisjon blir sjefene trukket frem og svært rosende omtalt, og særlig Hosar gir svært positiv beskrivelse av enkeltpersoner og av skolen. Jeg har ikke grunnlag for å utfordre dette, og for mitt formål som går på skolene generelt, gir alle fire bøker viktige bidrag.

Når man skal sammenlikne de to skolene i avsnitt 4.4, finnes det begrenset med eksternt materiale. Jubileumlitteraturen er naturligvis sentrert om den skolen man beskriver, og i den danske litteratur er skolen i Christiania bare så vidt nevnt. Tilsvarende nevner Sinding-Larsen knapt skolen i København. Hans Hosar trekker i større grad inn referanser til Landkadetakademiet og tar opp interessante problemstillinger som jeg har hatt nytte av. Imidlertid har ingen, meg bekjent, tidligere systematisk sett på skolene fra et komparativt synspunkt, og heller ikke påpekt det tilsynelatende systematiske arbeidet som foregikk for å få en integrert offisersutdanning i tvillingrikene.

Når det gjelder undervisningssystemets kvalitet, er dette i den nevnte litteraturen bare indirekte berørt gjennom de forbedringer som stadig skjedde på begge skolene frem mot 1810. Imidlertid konkluderer Gunner Lind entydig positivt om skolenes kvalitet i sin komparative analyse.⁵

I litteraturen blir det ofte henvist til elevenes unge alder og familiebakgrunn. Løytnant N. Peters har gjort et omfattende arbeid for å belyse dette for elevene i Christiania.⁶ I avsnitt 4.5 har jeg, gjennom kildegransking ved henholdsvis Rigsarkivet i København og Riksarkivet i Oslo, søkt å supplere og utdype analysene. Analysene er kvalitative og svarene er ment som illustrasjoner, ikke som absolutt informasjon. I avsnitt 4.6 diskuterer jeg skolenes betydning i sentraliseringsprosessen, og dette blir i stor grad subjektive vurderinger.

I kapittel 5 ser jeg på sentraliseringstiltakene fra et offiserperspektiv. Hvordan virket tiltakene? I avsnittene 5.2 og 5.3 tar jeg utgangspunkt i en gruppe på 25 ledende offiserer i

⁵ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 71

⁶ Løytnant N Peters samlinger I-VII med diverse fortegnelser over kadetter, officerer og lærere ved Krigsskolen ca. 1750-1894. Krigsskolens arkiv. Riksarkivet.

Norge fra rundt 1780 til 1810 for å se på dette. Mye av underlagsmaterialet for analysen er en kritisk bearbeiding av informasjon fra Olai Ovenstads arbeider, *53 kronologiske blad som viser hærens organisasjon 1628-1818* og *Den norske hærs offiserer. 1628-1814. Bind I-II*. Det forekommer feil, men slik jeg bruker informasjonen, vil ikke dette slå vesentlig ut. Til tross for det begrensede materialet, mener jeg at analysen gir interessant informasjon. Analysene er en kombinasjon av kvantitativ og kvalitativ tilnærming.⁷

I kapittel 6 gir jeg i avsnitt 6.1 og 6.2 en beskrivelse av livet til en offiserfamilie i Gudbrandsdalen for å illustrere hvordan sentralmaktens tiltak påvirket de mannlige familiemedlemmene i to generasjoner. Faren i familien ble offiser i 1750, og hans sønner tok offiserskoler fra 1790 til 1808. Informasjonen i dette avsnittet er hentet fra en lang rekke kilder; blant disse kirkebøker, skifteprotokoll, familiepapirer, statskalendre, historisk litteratur, lokalhistorie og arkivene til Landkadetakademiet og Den frie matematiske skole. Kapitlet er basert på ett eksempel, men jeg mener det gir en god illustrasjon av dynamikken i prosessene og også enevoldskongens ønske om et lojalt offiserkorps. I avsnittet 6.3 gir jeg en kort illustrasjon av viktigheten av å holde sin stand. Drivkraften og betydningen av dette kan ikke overvurderes.

Hvert av kapitlene har en oppsummering som går på kapitlets spesifikke tema.

Konklusjonen/avslutningen i kapittel 7, vil derfor være overordnet og basert på min forståelse av materialet samlet og egne vurderinger.

⁷ Knut Kjeldstadli. *Fortida er ikke hva den en gang var*; 183.

2 Bakgrunn

2.1 Innledning

Jeg vil i dette kapitlet gi noen kortfattede generelle bakgrunnsopplysninger som jeg mener kan være nyttige for de problemstillingene, den tiden og det samfunnet oppgaven skal belyse. Å vite noe om de politiske forholdene og samfunnets oppbygning gjennom 1700-tallet er viktig for å forstå både kongens handlinger og offiserenes stilling slik de er beskrevet i oppgaven.

2.2 Kort om Danmark–Norges politiske historie fra 1660 til 1814

2.2.1 Eneveldets innføring

Eneveldets innføring i 1660 var en politisk regimeendring hvor den politiske maktbalansen i Danmark-Norge endret seg fundamentalt. Samtidig var det et tidsskille med utgangspunkt i endringer som hadde utviklet seg over tid.

Det er skrevet mye om eneveldets innføring i 1660 og Frederik III's maktovertakelse hvor kongens håndfestning av 1648 ble satt til side. Dermed mistet det adelsdominerte Riksrådet makten. Fra å måtte akseptere en ydmykende håndfestning i 1648,⁸ hadde kongen gjennom en dramatisk maktkamp i september/oktober 1660 fått full handlefrihet, og kongen kunne legge frem Arveenevoldsakten 10.januar 1661 som bekreftet kongens arverett.⁹ Kongeloven (Den Souveraine Konge Lov) av 14.november 1665 ga retningslinjene for et statsstyre hvor kongen, uten innblanding og bare ansvarlig overfor Gud, skulle styre rikene.¹⁰

Det har vært mange synspunkter og teorier rundt det som skjedde i 1660. Noen tar utgangspunktet i Frederik III s person og bakgrunn. Han var i utgangspunktet ikke tronarving og hadde tilbrakt sitt tidlige voksenliv i rikets tyske områder hvor fyrsterollen sto sterkere enn

⁸Knut Mykland. *Gjennom nødsår og krig. 1648-1720. Bind 7.* Knut Mykland (red). *Norges historie.* J.W. Cappelens forlag. OSLO 1978; 16

⁹ Knut Mykland. *Gjennom nødsår og krig. 1648-1720;* 103

¹⁰ Knut Mykland. *Gjennom nødsår og krig. 1648-1720;* 106-110

i Danmark. Han må ha opplevd adelens hardkjør i 1648 som ganske opprørende da han på kort varsel gikk inn som arvefølger etter sin avdøde storebror og ble ny konge kort etter den gamle Christian IVs død. Og ønsket om hevn og gjenopprettelse av ære var neppe glemt da «øyeblikket» oppsto i 1660.¹¹ Men hva skapte «øyeblikket»? Knud J.V. Jespersen har referert forskjellige teorier rundt hva som skjedde og årsakene til dette.¹² Dette er ikke tema for denne oppgaven. Men Jespersens sentrale påstand er viktig for det denne oppgaven handler om, nemlig hans vurdering av viktigheten av de drivkreftene som den militære utviklingen hadde på maktforholdene i riket.

Adelens tradisjonelle oppgave i samfunnet var å sikre riket militært. Adelsmannen skulle være beredt til å stille opp til enhver tid, og belønningen var skattefrihet og andre privilegier. Fra tidlig på 1600-tallet ble den tradisjonelle krigsformen gradvis foreldet, og i stigende grad ble nå krigene utkjempet av store armeer, bestående dels av vervede utenlandske soldater dels nasjonale soldater fra bonde- og borgerstanden. Og adelen maktet ikke alene å fylle opp det betydelige økte behovet for offiserer. Forsvaret var over noe tid blitt sentralmaktens anliggende. Så sent som i 1657 klarte adelen å reise en hær mot den krigsglade svenske kongen, men hæren manglet slagkraft og gode ledere, og svenskene ble for sterke. Kampene endte med den ydmykende freden i Roskilde tidlig i 1658.¹³ Det ble klart at bare kongen kunne redde riket fra utslettelse i en kombinasjon av hans person som alle danskernes leder, utenrikspolitiske aktiviteter og alliansebygging i regi av sentralmakten, mobilisering av befolkningen og innkjøp av militærmakt.¹⁴ Da svenskene senere i 1658 igjen gikk til angrep mener mange at det var personen Frederik III's lederskap som gjorde det mulig å reise den nødvendige motstand som reddet riket fra et utslettende nederlag.¹⁵

Og bare kongen kunne skaffe de store beløpene dette krevde. Og da kongen 4. oktober 1660 tok makten, kunne han vise til militær suksess, og han visste at han hadde støtte både blant de geistlige og fra borgerne, dessuten kunne han være trygg på at de militære styrkene var lojale mot ham. Adelen var parkert.¹⁶

¹¹ Knut Mykland. *Gjennom nødsår og krig. 1648-1720; 15-16*

¹² Knud J V Jespersen. *Statsomvæltningen 1660. Forløb, forudsætninger, fortolkninger*. Historisk emnehæfte. Gyldendal. KØBENHAVN 1984; 15-30

¹³ Otto Vaupell. *Den danske hærs Historie til Nutiden og den Norske Hærs Historie indtil 1814. Bind 1*. Gyldendal. KØBENHAVN 1872; 22

¹⁴ Otto Vaupell. *Den danske hærs Historie. Bind 1; 24-38*

¹⁵ Otto Vaupell. *Den danske hærs Historie. Bind 1; 27*.

¹⁶ Knut Mykland. *Gjennom nødsår og krig. 1648-1720. Bind 7; 92*

2.2.2 1660-1720. Krig og uro. Svensk stormaktbygging og danske revansjehønsker

1660 var avslutning på en periode hvor tvilling-rikene bit for bit hadde mistet landområder; de norske Båhuslen og Jemtland og Herjedalen og de danske Skåne, Halland og Blekinge.

Grensene mot Sverige hadde funnet en form som skulle ligge fast til 1814. Til tross for nye kriger og stor militær aktivitet frem til 1720, dessuten alliansebygging og diplomati, forble grensene uendret. De passet i stormaktenes Europa-bilde. De to sidene av Øresund skulle tilhøre to stater.

2.2.3 Gottorp og grensen i sør

Men det var en permanent verkebyll. Tvilling-rikenes største sikkerhetsmessige problem var nå i sør, i hertugdømmene Slesvig-Holstein som lå under den danske kongen. En utskillelse i 1533 av et eget hertugdømme, Gottorp, midt inne i de to landsdelene, ga mange bekymringer. Danmark var veldig sårbar for en invasjon fra sør, siden en fiende derfra ganske enkelt kunne besette hele Jylland. Derfor var hertugen av Gottorp med sitt landområde ved innfallsporten til Jylland en sentral brikke i dansk-norsk utenrikspolitisk tenkning. Hertugene av Gottorp spilte sine dynastiske og diplomatiske kort godt med blant annet ved å gifte familien inn i det svenske kongehus. Og Danmark befant seg således inneklemt mellom svenske interesseområder.¹⁷ Danmark sikret seg hele den slesvigske del av hertugdømmene under Den store nordiske krig. Likevel sto hertugfamilien fortsatt sterkt. Et medlem ble svensk tronarving i 1743, en annen gift med en russisk prinsesse. En revansjebesatt sønn ble kalt til Russland og ble tsar i 1762. Dette skapte en dramatisk situasjon. Men i stedet fant Russland og Danmark en pragmatisk løsning i 1773 som sikret Danmark kontroll over hele Gottorp-området.¹⁸

2.2.4 Danmark i åtti år en «fredens øy» i et urolig og krigsherjet Europa¹⁹

Ståle Dyrvik har beskrevet Danmarks utenrikspolitiske situasjon i de åtti fredelige årene etter 1720. Sverige var sterkt svekket etter avslutningen av Den store nordiske krig i 1720, mens

¹⁷ Knut Mykland. *Gjennom nødsår og krig. 1648-1720*; 322ff, 377ff

¹⁸ Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden 1720-1784. Bind 8*. Knut Mykland (red). *Norges historie*. J.W.Cappelen forlag. OSLO 1978; 37

¹⁹ Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden 1720-1784*;30-38

Frederik IV var blitt seierherren som hadde vist statsmannsevner både under krigen og etterpå.²⁰ Sverige hadde mistet sin stormaktsstilling i Østersjøen, og landet hadde fått redusert sin ressursbase til Danmark-Norges nivå. Kongemakten var sterkt beskåret, og det svenske Riksrådet ønsket ikke nye kriger. Danmark-Norge aksepterte grensene slik de nå var. Gjenerobring hadde vist seg vanskelig, og stormaktenes inngripen i de foregående krigene hadde vist at de ønsket å bevare de etablerte grensene.

De danske kongenes eneveldige maktposisjon var etter 1720 udiskutabel. Det sentrale maktapparat med den nye embetsstanden var i gunstig utvikling, og riket var, med eneveldets begrensninger, en fungerende rettsstat. Borgere og embetsmenn hadde styrket sin økonomiske stilling og makt, men siden militærvesenet i stor utstrekning var basert på utskrevne bønder, forutsatte dette at bøndene hadde rimelige leveforhold. I hvert fall i Norge fikk de det. ²¹

Men et middels stort rike i 1700-tallets Europa bestemte ikke fred alene. Med et svekket Sverige ga herredømmet over Norge mindre bekymring, og det var økonomiske interesser og grensen i sør som styrte rikets utenrikspolitikk. De første tjue årene etter krigens avslutning, søkte Danmark-Norge allianser med Frankrike og England ut fra rikets økonomiske interesser, men fra 1746 inngikk riktet, tilskyndet av situasjonen rundt Gottorp, en allianse med Russland som, med en kort pause rundt 1760, varte ut 1700-tallet.^{22 23}

2.2.5 Utenrikspolitiske spenninger

Ser man på utenrikspolitiske spenninger for Danmark-Norge etter 1720, var de økende under den svenske arvefølgestriden på 1740 tallet og igjen langs grensen i syd 1758-62. Det siste var en følge av sjuårskrigen, og at Russland hadde engasjert seg på Gottorps side. Dette var en svært alvorlig situasjon. Krigen truet, og det ble etablert en sterk dansk beredskap med 25-30.000 soldater ved grensen.^{24 25}I 1762 var en russisk arme med 50.000 mann på vei og en krig ville vært et blodbad. Men spenningene ble avviklet uten væpnet kamp, og Gottorp-konflikten ble endelig lagt død i 1773.²⁶ Videre var det i 1788 kortvarige krigshandlinger mot

²⁰ Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden 1720-1784*; 10

²¹ Knut Mykland. *Gjennom nødsår og krig. 1648-1720*; 38 ff

²² Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden. 1720-1784*; 32, 33

²³ Knut Mykland. *Kampen om Norge. 1784-1814. Bind 9*. Knut Mykland. *Norges historie*. J.W. Cappelens forlag. OSLO 1978; 104

²⁴ Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden 1720-1784*; 442 ff

²⁵ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole 1713-1988*; 17

²⁶ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole 1713-1988*; 37

Sverige som ledd i den dansk-norsk alliansen med Russland (Tyttebærkrigen). Men i hovedsak var perioden frem til det engelske angrepet på København i 1801 «den lange fredsperioden».²⁷ Og dette i en periode hvor store kriger herjet i Europa.²⁸

Man kan godt si at den dansk-norske stat førte en heldig utenrikspolitikk gjennom 1700 tallet. Alliansen med Russland, som hadde overtatt Sveriges sentrale rolle i Østersjøområdet fra 1716, var en vesentlig bestanddel, men rikets sårbare sørgrense krevde også et bevisst forhold til de andre sentrale maktene.

2.2.6 Danmark-Norge blir en del av Napoleons-krigene

Danmark-Norges næringsliv hadde lenge profitert på rikets nøytrale posisjon i et Europa i krig fra tidlig 1790 årene, og handelen blomstret. Ikke minst skipningene til Frankrike irriterte Storbritannia, og mange dansk-norske skip ble oppbrakt av engelskmennene.²⁹ Fra dansk side ble det besluttet at krigsfartøyer skulle assistere de sivile skipene. Dette kunne ikke britene tolerere, og Danmark-Norge ble i år 1800 tvunget til å slutte med eskorteringen. Da riket inngikk avtaler med Russland og Sverige i strid med dette, sendte Storbritannia en flåtestyrke til København i mars-april 1801 (slaget på Reden) for å gi en advarsel. Den danske flåten led store tap både av skip og sjøfolk før kronprins Frederik måtte akseptere nederlaget.

Danmark-Norge hadde dermed fått konfliktene i Europa nær på livet og måtte innse at de var blitt en del av i et europeisk spill.

Siden krigshandlingene på kontinentet periodevis raste i Nord-Tyskland, og man fryktet at den danske grense mot sør kunne bli krigsarena, valgte kronprins Frederik å flytte riksstyringen til Holstein i 1805.³⁰ Da de første krigshandlinger nådde Danmark i august-september i 1807, var det imidlertid i den dårlig forberedte byen København dette skjedde. Og da britene trakk seg tilbake hadde de med seg den dansk-norske flåten.³¹

2.2.7 Innenrikspolitiske forhold

²⁷ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole 1713-1988*; 32

²⁸ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole 1713-1988*; 35

²⁹ Knut Mykland. *Kampen om Norge 1784-1814*; 105-112

³⁰ Knut Mykland. *Kampen om Norge. 1784-1814*; 140 ff

³¹ Knut Mykland. *Kampen om Norge 1784-1814*; 145 ff

Kongedømmet gikk inn i den lange fredsperioden i 1720 med en dyktig regent, Frederik IV. Men de etterfølgende kongene i perioden frem til 1814 hadde betydelig mindre evner og hadde til dels også sterke negative personlighetstrekk.³² Christian VI (konge 1730-1746) var pietist og tok viktige beslutninger om et bedret dansk-norsk utdannelsessystem, men skal for øvrig ha vært lite engasjert i statsstyret. Hans sønn, Frederik V (konge 1746-66), som besøkte Christiania i noen uker høsten 1749, var sterkt alkoholisert og døde ung. Hans sønn, Christian VII (konge 1766-1808) var tiltakende sinnssyk. Frederik VI, som var dansk-norsk konge fra 1808-1814, tok allerede som 16 åring over makten ved et statskupp i 1784. Det sies at han var en ærlig og hardt arbeidende regent, men uten tilstrekkelige evner i statsstyret.³³ Hans store interesse var hæren. Men ikke den operative delen. Det var parader og uniformer det gjaldt. Lojale medarbeidere i kronprinsens første regentår, gjorde at riket likevel hadde en god utvikling i sin statsstyring med mange viktige reformer.³⁴

Det må kunne antas at med en slik rekke av konger i en enevoldsstat, var det fare på ferde. Men statsadministrasjonen og embetsverket ble en bærebjelke i tvilling-rikene gjennom hele 1700 tallet og helt frem til 1814. Selv om det i perioder var turbulens på toppene i København, og konger med svært forskjellige personlige egenskaper etterfulgte hverandre, fungerte staten; skattene ble krevd inn, sorenskriverne og lensmennene forvaltet lovene og offiserene gjorde ingen forsøk på revolt. Selv ikke under Frederik V's alkoholiserte styre eller i den gale Christian VII's første regjeringsår, under Struensees regime 1770-1772 eller da kronprins Frederik kuppet i 1784, stoppet det lokale statsapparat opp.³⁵ Og det som kjennetegnet embetsmannsgruppen var en stigende profesjonalisering med bedret utdanning, mer effektiv arbeidsmåte og fallende korrupsjon. Og lojaliteten til staten var sterk.

2.3 Demografiske forhold og den norske embetsstanden.

2.3.1 Befolkningen i Danmark-Norge

³² Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden 1720-1784*: 9-20

³³ Knut Mykland. *Kampen om Norge 1784-1814*; 138-143

³⁴ Knut Mykland. *Kampen om Norge 1784-1814*; 15 ff

³⁵ Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden 1720-1784*; 20

Tidlige anslag for befolkningen i Danmark-Norge har innslag av betydelig gjetting.³⁶ Men man har sikrere oppgaver fra 1769, da den første folketellingen fant sted. Tellingen viser i alt 2.017.000 innbyggere, hvorav 786.000 i det egentlige Danmark, 723.000 i Norge og 457.000 i Slesvig, Holstein og Lauenburg. Dessuten vel 50.000 på Island og Færøyene.³⁷

2.3.2 Den norske embetsstanden

Rundt år 1800 var det omtrent 1800 embetsmenn i Norge. Det var omtrent 800 offiserer, 400 prester og 600 juridiske embetsmenn og noen andre.³⁸ Embetsstanden inklusiv embetsmennes familie har blitt beregnet til å utgjøre omtrent 0,7 % av befolkningen.³⁹

2.3.3 Hvor kom embetsmennene i Norge fra

Det er vanskelig å gjøre nøyaktige beregninger av fødested for embetsmennene tidlig på 1700 tallet. Ståle Dyrvik har estimert at blant sorenskriverne i det attende århundret var omtrent 80 % født i Norge. Han beregnet videre at på 1730 tallet var omtrent 15 % av sokneprestene født i Danmark, men at tallet sank til 10 % senere i hundreåret. Antall norskfødte blant offiserene steg fra omtrent 55 % tidlig på 1700 tallet til 65-70 % i annen halvdel av hundreåret.⁴⁰ Når antallet utlendinger var størst blant offiserene, var dette blant annet fordi disse kunne bidra med oppdatert militær kompetanse, og også at offiserrollen lettere kunne utføres av utlendinger. Tysk var militærspåket til 1770 årene, men spilte også en rolle etter dette.

Andelen norskfødte offiserer økte fra et klart mindretall på 1600 tallet til omtrent 70-90 % av styrken rundt år 1800. Skal man forstå hvorfor det «norske» innslaget økte så fort, var den viktigste årsaken at utlendingene som reiste til Norge, ønsket å slå seg ned her permanent. Mange fikk norske ektefeller og etablerte seg i lokalmiljøene, og sønnene som vokste opp her oppfattet seg som norske. Dermed var det til Norge guttene vendte tilbake når utdannelsen var avsluttet ”Konene og mødrene” er derfor en viktig faktor for å forstå prosessen som førte til fornorskning.⁴¹

³⁶ Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden 1720-1784*; 80

³⁷ Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden 1720-1784*; 41

³⁸ Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden 1720-1784*; 315

³⁹ Jens Arup Seip. *Utsikt over Norges historie, tidrommet 1814- ca 1860*. Gyldendal. OSLO 1974; 64

⁴⁰ Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden 1720-1784*; 332

⁴¹ Øystein Rian. *Embetsstanden I dansketida*; 53

2.4 Norske militære avdelinger i krig 1720-1814

Danmark-Norge hadde sine overordnede sikkerhetspolitiske utfordringer. Riket kunne bli angrepet tre steder; i Slesvig-Holstein, slik det kom til overflaten i 1762-63 og 1813; i Norge under arvefølgeurolighetene i Sverige på 1740 og 1770-tallet, under ”Tyttebærkirgen” i 1788 samt krigshandlingene i 1808 og 1814, og i selve Danmark med Slaget på Reden i 1801 og Flåteranet i 1807.

Norske styrker var i høy beredskap under de to periodene hvor det var kamp om Sveriges krone, i 1740 årene og igjen på 1770 tallet. Kong Frederik V var personlig i Christiania i forbindelse med den første krisen, prins Karl av Hessen under den andre. Men krig ble det ikke.

Da det var fare for krig på rikets grense i sør på slutten av 1750 årene, ble norske tropper utkalt, og rundt 11.000 norske soldater ble sendt til Holstein i 1758. Krigen ble ikke blodig for Danmark-Norges del, men den lange feltperioden over flere år før troppene endelige kom hjem i 1763, hadde katastrofale følger for offiserer og ikke minst soldatene.^{42 43} Til tross for totalt fravær av krigshandlinger, hadde styrkene ved hjemkomsten 20 % døde og ytterligere omtrent 20 % syke eller skadede!⁴⁴

Da norske styrker igjen mobiliserte i 1788 og faktisk foretok et tog inn i Sverige, var syke og sårede i kamp uvesentlig i forhold til sykdommer og dødsfall forårsaket av epidemier under den lange leirperioden.⁴⁵ Som navnet på krigen, Tyttebærkrigen, indikerer, var matmangel en alvorlig utfordring. I alt døde 5 nordmenn i strid⁴⁶, mens så mange som 3-4000 nordmenn kan ha dødd eller fått ødelagt helsen som følge av sult, kulde, leirforhold, hygiene og manglende logistikk.⁴⁷

⁴² Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie til nutiden og den norske Hærs Historie indtil 1814*. Bind 2. Gyldendal. KØBENHAVN 1876;, 99

⁴³ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskoles historie i ældre tider*. KRISTIANIA 1900; 69

⁴⁴ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole 1713-1988*; 123

⁴⁵ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie*. Bind 2; 237

⁴⁶ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie*. Bind 2; 237

⁴⁷ Georg Apenes. *Tyttebærkirgen: det norske felttoget i Sverige i 1788*. Aschehoug. OSLO 1988

I Slaget på Reden i 1801 var det primært flåten som var i kamp. På dansk-norsk side ble 2.200 sjøfolk drept, noe tilsvarende på britisk. Det var et stort innslag av nordmenn i den dansk-norske marinen, og tapet ga behov for omgående tilførsler av nye mannskaper fra Norge.⁴⁸

Både norske landmilitære og norske sjøfolk ble igjen berørt av bombardementet på København og ranet av flåten i 1807.

Krigshandlingene i Norge i 1808 varte i flere måneder, og det anslås at omtrent 4-500 norske militære døde under kampene.⁴⁹ Svenske tap av døde og fanger var omtrent 2000. Igjen gjorde lengre leiropphold at mange ble syke og fikk ødelagt helse.

Krigen i 1814, fra 31. juli til 14. august, var fra de militæres synspunkt en ydmykelse og et stort nederlag. Men det var få store slag, mest trefninger, i den korte militære konflikten. Derfor var det begrenset hvor mange soldater som døde eller ble såret.

Ser man på tiden etter 1720 under ett var det en fredelig periode. Likevel døde mange tusen norske soldater. Den heroiske død på slagmarken var unntaket; død og sykdom skyldtes systemets manglende evne til å ta vare på sine egne.

2.5 Et norsk regiment. Det opplandske infanteriregiment

Regimentene var hærens grunneheter, og det refereres ofte til regimentene i oppgaven. For å gi et innblikk i hvordan de fungerte, vil jeg kort gi en beskrivelse av ett av dem; Det opplandske infanteriregiment.

Det opplandske infanteriregiment ble opprettet i 1657. Over tid hadde regimentets utskrivningsområde endret seg. Hele tiden hadde regimentets rekrutteringsområde vært større enn dagens Oppland fylke. Opplandene omfattet i tidens terminologi dagens Oppland og Hedmark fylker, men også deler av dagens Akershus. Innslag av vervede avdelinger endret seg over tid, men var alltid lavt i forhold til danske regimenter. Etter hærens reorganisering i

⁴⁸ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2;* 261 ff

⁴⁹ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2;* 327 ff

1789, besto regimentet av tre nasjonale bataljoner, to vervede kompanier og Søndenfjeldske skiløperbataljon.⁵⁰ Kongsvinger festning lå i regimentsområdet.

Første bataljon omfattet kompanier i de vestlige deler av Hedmark; Løten, Stange, Vang, Ringsaker, men også Fåberg og Gausdal. Den andre dekket Gudbrandsdalen; Ringeby, Fron, Kvam, Vågå, Lesja og Lom. Den tredje dekket Solør, Nes, Vinger, Odal, Eidsvoll og Ullensaker. Skiløperbataljonen hadde tre kompanier; Åmotd (Rena), Elverum og Hof.

De utskrevne kompaniene besto av bondegutter; sønner av bønder, leilendinger og av dagarbeidere på landet. Disse var frem til 1799 utskrevet fra legder, men fra dette året ble tjenesten basert på «allmenn» verneplikt for gutter fra de samme befolkningsgruppene.

Den tradisjonelle treningen skjedde på kirkebakken etter kirketid på søndager. Fra 1774 ble de fleste øvelsene lagt til 2-3 årlige øvelser, hver på tolv dager.⁵² Kompaniene hadde etter hvert faste ekserserplasser i sine områder. ⁵³ Fra 1730 tallet var det bygget telthus til erstatning for kirkelagring av utstyr. Øvelser utover kompaninivå skjedde bare når krig truet.

Kompaniene hadde rundt 100 soldater og var i fredstid ledet av en kaptein med en løytnant som nestkommanderende.⁵⁴ I krigstid ble ledelsen supplert med en fenrik / sekondløytnant. Kompaniet ville normalt ha tre sersjanter, fire korporaler og fire visekorporaler. Kompaniet hadde minst en tambur/trommeslager.⁵⁵

Offiserene bodde spredd utover i sine områder, og fra 1791 ble det etablert en ordning hvor alle nasjonale kompanisjefer skulle ha en "sjefsgård". Da bataljonssjefer beholdt ansvar for sitt gamle kompani, omfattet ordningen også dem.⁵⁶

Det opplandske infanteriregiment var aktivt med i de forskjellige krigsoperasjoner som staten deltok i. I juni 1758 ble soldater fra Østre opplandske regiment, i alt 834 mann, skipet til Holstein. Først i 1763 kom 619 mann tilbake etter en krig uten krigshandlinger. Det vil si at 219 var døde. I tillegg var kanskje like mange syke og skadede. Dette er et godt bilde på hva

⁵⁰ Arne Marenus Bull. *Opplandske regiment 1657-2001*. Elanders publishing. OSLO 2002; 143 ff

⁵¹ Lars Kjærland. *Den norske hær. Plansjer. 1628-1940*. Forsvarsdepartementet. 1946. Arkivverket. Digitalverket. Plansjer vedrørende Opplandske regiment.

⁵² Arne Marenus Bull. *Opplandske regiment*; 119

⁵³ Arne Marenus Bull. *Opplandske regiment*: 447ff

⁵⁴ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie til nutiden og den norske Hærs Historie indtil 1814. Bind 2.2*. Gyldendal. KØBENHAVN 1876; 748

⁵⁵ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 31

⁵⁶ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 455

soldatene i den tids krigsoperasjoner ble utsatt for gjennom dårlig innkvartering, dårlig utstyr, kulde, sult og generell dårlig organisering.⁵⁷ Det viser også hvilken katastrofe det var for bondefamilier og lokalsamfunn at de unge mennene ble utkalt.

I 1788 var det atter krigstilstand. Det opplandske infanteriregimentet var igjen involvert. Først og fremst var også denne krigen en ventekrig hvor trangboddhet, epidemier, sult, kulde og dårlig logistikk tok livene.⁵⁸

Regimentet deltok også i krigen våren og sommeren 1808.

I 1814 deltok styrker fra Det opplandske infanteriregiment i trefningene ved Lier og Matrand hvor de norske styrkene gjorde en god innsats.⁵⁹

Bortsett fra aspiranter til de høyere militære posisjonene, var hovedbildet at en offiser ble værende i det regimentet han begynte i. Mange offiserer som var sønner av offiserer hadde blitt innmeldt i regimentet fra tidlig barnealder.

Selv om kongen var øverste myndighet, var det svært viktig for regimentets offiserer å ha regimentsledelsens tillit. Regimentssjefen innstilte avansementer til kongen, og karrieren for de fleste var å bli forflyttet mellom regimentets kompanier og få sine forfremmelser innenfor regimentet. Videre bodde offiserene ofte på regimentets sjefsgårder, og det var regimentet som sikret sønnene plass ved Den frie matematiske skolen, og dermed sikret dem grunnlag for egen karriere som offiser. Kongen var den som ga tillatelse til å inngå ekteskap, men regimentssjefen ga sikkert en anbefaling. Kongelige forordninger bestemte offiserenes påkledning og fremferd, hans inntekter og også hans gjeldsstifting. Og for å følge opp alt dette, var regimentet kongens vakthund. Når en offiser døde, rykket det militære inn og fortok skifte etter militære retningslinjer. Alle disse forhold medførte at offiserens liv og regimentets var tett sammenvevet, og at offiserene i regimentet var svært avhengige av regimentssjefens positive innstilling.

⁵⁷ Otto Vaupell. *Den danske hærs Historie. Bind 2*; 121-123

⁵⁸ Arne Marenus Bull. *Opplandske regiment*; 119

⁵⁹ Arne Marenus Bull. *Opplandske regiment*; 211, 228

3 Sentraliseringstiltak på 1700 tallet

3.1 Innledning

I kapittel 3 vil jeg se på kongens relasjon til militærvesenet og offiserene på syttenhundretallet med hovedvekt på de tiltak som ble iverksatt for å sikre sentralmakten et best mulig innsyn i og kontroll over statens utøvende maktapparat. Når det gjelder opprettelsen av de nasjonale opplæringsinstitusjonene for offiserer, som var et viktig sentraliseringstiltak, vil jeg komme tilbake til dette med fyldige beskrivelser i kapittel 4.

Det var viktig for en stat å følge med og helst være i forkant når det gjaldt den militære utviklingen. Spesielt for de mindre statene ble det ansett som nødvendig å bruke en vesentlig del av rikets ressurser på det militære for at riket skulle bestå. 1700-tallet var en tid med store forandringer på det landmilitære området. Det vedrørte Danmark og andre sentrale europeiske land. Dette er blitt omtalt som «den militære revolusjon».⁶⁰ For å kunne følge med i disse forandringene lå det et behov for sentralisering.

3.2 Kongens vektlegging av militærvesenet

I sine beskrivelser av hvordan militærvesenet fungerte og ble håndtert gjennom 1700 tallet, hadde Otto Vaupell et sterkt kritisk grunnsyn. Blant hovedinnvendingene var de stadige forandringer, kortsiktighet og dårlig økonomi; dessuten lite dugelige ledere.⁶¹ Særlig kritiserte han de nye hærplanene som stadig ble vedtatt i Danmark og som aldri fikk tid til å sette seg .

Gunner Linds beskrivelser vel hundre år senere fra samme periode hvor han tar et komparativt syn og sammenlikner forholdene i Danmark-Norge med de to mest militaristiske statene på den tiden, Sverige og Preussen, gir et ganske annet bilde. Hans sammenlikninger viser at det militære fikk en høy andel av de nasjonale ressursene, og at kongen var villig til å kjempe mot

⁶⁰ Ole Henrik Gjeruldsen. *Den norske hæren 1660-79 – utskrivning og organisering*. IAKH. Universitet i Oslo. OSLO 2013;11-16

⁶¹ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie*. Bind 2; 1

andre interesser for å få det til. Han så også at det var en stigende effektivisering av hvordan ressursene ble brukt, der samspillet mellom de generelle samfunnsinteressene og forsvarets behov ble dyktig håndtert. Og samlet karakteriserer Lind det dansk-norske landforsvaret til å være helt på topp i europeisk sammenheng ut fra landets ressursbase, fullt på høyde med tidens mest effektive militærmakter, Preussen og Sverige.⁶² Min oppfatning er at Linds konklusjoner har bred aksept.⁶³ Denne konklusjonen hindrer ikke at mange forhold fungerte dårlig og at kvaliteten kunne variere over tid, men det relative bildet er nyttig å ha i bakhodet når jeg skal gå på enkeltforhold.

I årene mellom eneveldets innføring i 1660 og frem til 1720 bygget Danmark-Norge opp en sterk militær slagkraft.⁶⁴ I tiden frem til Fredrik IVs død i 1730, var kongen en reell øverstkommanderende for krigsmakten.⁶⁵ Danmark-Norge gikk i 1720 inn i en lang fredsperiode, og det var først under sjuårskrigen, 1756-63, at riket måtte forberede seg på krig. Det gjaldt Gottorp.⁶⁶ Men mye fungerte ikke i tvillingrikenes forsvar.

Den lange fredsperioden etter 1720 hadde gjort at erfaringer fra praktisk krigstjeneste var begrenset. Det ble nedsatt en kommisjon. Lederen var den franske greve og offiser, Claude-Louis Saint Germain, som var blitt engasjert som øverstkommanderende i 1762. Hensikten var å få en samlet oversikt over tilstanden i hæren og få frem forslag til forbedringer og fornyelser. Planen var på mange måter en oppsummering av de forsvarspolitiske spørsmål som ble diskutert i tvillingrikene gjennom hele 1700-tallet. Hovedpunktene i hans forslag er referert i Bilag 7.

Mange av planene møtte motstand.⁶⁷ Motstanden omfattet både faglig kritikk, politiske innspill og reaksjoner fra dem som ville miste innflytelse og egne fordeler ved en omlegning. Men temaene ble sentrale og preget diskusjonene om tvilling-rikenes militærapparat gjennom resten av hundreåret. Ser vi frem mot 1814, ble mange av forslagene fulgt. Med utgangspunkt i målsetningen for min oppgave, vil jeg her bare kommentere de forhold som jeg mener har direkte relevans i forhold til den.

⁶² Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 71

⁶³ Søren Haslund – Petersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 24

⁶⁴ Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden*; 28

⁶⁵ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 11

⁶⁶ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 89
Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 140

Det viktigste punktet er slik jeg ser det at kongen faktisk ønsket å se en samlet plan over hvordan hans militære apparat skulle utvikle seg. Planen hadde angitt en retning.⁶⁸

Planen gikk på dimensjonering og krigsfokus: planlegningen måtte være realistisk. Ett av forslagene som gikk på nedleggelse av parade- og prakt avdelinger i kongens umiddelbare nærhet var særlig upopulært fordi offiserstillinger i disse avdelingene ga en spesiell mulighet til å være synlige overfor kongemakten.⁶⁹

Et diskusjonspunkt gjennom det meste av sytten hundretallet var dimensjoneringen av de vervete styrkene og plasseringen av disse. Rene vervete regimenter ga regimentssjefene en særlig maktbase. Kongen ønsket å få etablert en sentralisert nasjonal vervingsinstans og øke det nasjonale innslaget blant de vervete, og dette ble etterhvert også mønsteret. Med de nye vernepliktslovene som kom i 1764, var grunnlaget for en hær av vernepliktige lagt. Mens det i den dansk-holsteinske hær var 40 % vernepliktige i 1764, var det nesten 100 % i 1803.⁷⁰

Planen pekte på behov for økonomisk kontroll, sentralisering, bruk av ansiennitet og reglementer. Opplæring var et punkt hvor kongen allerede aktivt hadde engasjert seg. Disse tiltak skulle bidra til et korps av offiserer hvor hederlighet og skikkelighet skulle stå sterkt. Mens planen bare i begrenset grad diskuterte offiserene konkret, var de implisitt til stede. Et effektivt forsvar krevde dyktige, forandringsvillige offiserer.

3.3 Forholdet til adelen

Adelen hadde fra gammelt av vært ”krigerstanden,” og adelens verdier som mot og personlig autoritet hadde vært de styrende kriteriene for vurdering av offiserene.⁷¹ Etter innføringen av eneveldet hadde det skjedd en bevisst utelukkelse av adelsmenn fra høyere militære posisjoner, og selv om aktiv utelukkelse opphørte tidlig på 1700-tallet, hadde det en langtidseffekt. Når profesjonaliseringen i det attende århundret ble mer vektlagt, hadde det en

⁶⁸ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 158

⁶⁹ Otto Vaupell. *Den danske hærs Historie. Bind 2*; 128

⁷⁰ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18.århundre*; 34

⁷¹ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18.århundre*; 46

åpenbar begrunnelse i ønsket om bedre offiserer, men var også påvirket av ønsket om å holde adelen i sjakk og lage en offiserklasse hvor byrd og penger ikke var avgjørende.⁷²

Da de sentrale offiserskolene ble opprettet på 1700-tallet, bestemte kongen, i motsetning til praksis i alle sammenlignbare stater, unntatt Sverige, at adelens sønner ikke skulle ha noen fortrinnsrett ved opptak⁷³. Opptaket skulle være en kongelig gunst, og kravet var at kandidatene skulle ha ”god herkomst, ærlige foreldre, dannelse og motivasjon” og i Norge at kandidatene skulle være ”offiserers eller andre skikkelige folk barn”. Dette favnet alle gutter med en «dannet» bakgrunn.⁷⁴ At kriteriene ble tolket til at man egentlig ønsket offisersønner, reduserte nok adelens interesse for å sende sine sønner til skolene siden de hadde så lavt sosialt ambisjonsnivå.

Det tette miljøet på skolene ga etter hvert en nær sammenknyttet yrkesgruppe hvor adelen ikke hadde noen dominerende posisjon. En analyse gjort av Gunner Lind viser at adelig herkomst hadde mistet sin betydning som karrierefaktor for offiserene etter 1725, og dette var i sterk kontrast til de andre europeiske statene.⁷⁵

Kongens bevisste politikk for å nøytralisere adelen i statsapparatet påvirket ikke hans egen suverene rett til å utpeke personer til de øverste posisjonene i militærapparatet; det være seg regimentssjefer eller medlemmer av de øverste militære organene. Til disse stillingene var ofte folk av fyrstelig byrd, gjerne utlendinger, eller kongens slektninger eller sønner av kongens yndlinger foretrukket.⁷⁶

Selv om adelen som gruppe var plassert på sidelinjen i det militære, var det en oppfatning at visse stilinger trengte den ekstra prestisje som en tittel ga. I Sverige og i andre land ble ledende militære løpende adlet, men dette skjedde sjeldent i Danmark-Norge. Men for å gi hele yrkesgruppen en økt prestisje, ble alle offiserer fra løytnant og oppover ført inn i ”rangen” som var en ikke arvelig, honorær adelsposisjon og som ga offiserene rett til å føye til ”von” før etternavnet og skaffe seg et våpenskjold, men som ikke ga staten noen utgifter.⁷⁷

⁷² Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 60

⁷³ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 51

⁷⁴ Gunner Lind. *Military and Absolutism: The Officers in Denmark-Norway as a Social Group and Political Factor. 1660-1848*. *Scandinavian Journal of History*. 1978. Vol 12. No.3; 224

⁷⁵ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 58

⁷⁶ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 213

⁷⁷ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav. Krigsskolen 1750-2000*. Elanders publishing. OSLO 2000; 24

Dette bidro til offiserenes lojalitet og også ønsket om å sikre sine etterkommere en tilsvarende posisjon gjennom sønnes yrkesvalg.

3.4 Forholdet til regimentene

3.4.1 Kort om regimentene

Frem til slutten av 1600 tallet, besto hæren i Danmark-Norge i hovedsak av vervete leietropper. Disse ble hentet inn fra utlandet ved krig og sendt ut av landet etter fredsslutning. Med de stadige krigene i Europa var det et stort marked for disse «krigsmaskinene». En viktig årsak til at det ikke sto tropper i landet i fredstid, var at kongen før 1660 ikke hadde fullmakt fra Riksrådet til å ha stående styrker i disse periodene.

Regimentet var kjernen i hærens organisering i Europa fra slutten av 1600-tallet. Regimentene kunne være satt sammen på mange måter, men besto normalt av 2-3 bataljoner med til sammen 1000-1500 mann.⁷⁸ Mens regimentene i utgangspunktet besto av vervete soldater, økte etter hvert innslaget av regimenter bestående av utskrevne nasjonale soldater eller en kombinasjon av vervete og utskrevne.

De vervete regimentene på denne tiden var handelsobjekter, og sånn sett ble den delen av hæren drevet etter ”entreprenørsystemet”. En dansk eller utenlandsk ”oberst” fikk i oppdrag av kongen å skaffe et regiment. Pris ble forhandlet, og ”obersten” satte da i gang en vervingsprosess, i hovedsak i utlandet. I denne prosessen ble alle midler ble brukt for å skaffe en militær enhet i henhold til behov og tidsramme. ”Produktet” ble overlevert, obersten sverget troskapsed til kongen, og regimentet ble innlemmet i hæren så lenge krigen varte.⁷⁹

Etter den lange krigsperioden på 1600-tallet og etter at eneveldet var innført, ble krigsmakten mer permanent. Nasjonale militære enheter kom til, og hæren ble en blanding av vervete regimenter, hvor utlendinger kom til å utgjøre en vesentlig del, og nasjonale regimenter hvor utskrevne bondegutter utgjorde soldatmassen, eller i kombinasjoner. Utskrevne var gjennom hele perioden det dominerende i Norge med mer enn 85 % av soldatene, mens vervete lenge

⁷⁸ Terje Harald Holm. *Grunnlovens soldater*. Forsvarsmuseets skrifter nummer 10. OSLO 2014; 13

⁷⁹ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie*. Bind 1; 2-5

var dominerende i Danmark.⁸⁰ Først i hærordningen i Danmark fra 1764 og i Norge fra 1789 fikk regimentene med både vervete og utskrevne soldater en fast form. ⁸¹

Til utpå 1700 tallet bar regimentene regimentssjefens navn.⁸² Dette er ett tegn på hvor sentral regimentssjefene var på denne tiden.⁸³ Og det var en makt regimentssjefene visste å benytte til egen vinning. Sentralisering var ikke deres ønske.

3.4.2 Operasjonell standardisering⁸⁴

I en krigssituasjon måtte de enkelte enheter kunne samhandle. Gjennom 1600 og 1700 tallet utviklet det seg nasjonale reglementer og bestemmelser i Danmark-Norge for at hæren effektivt kunne virke mest mulig koordinert og slagkraftig. Dette var bestemmelser som ble utviklet sentralt, og som alle enheter måtte følge. Dette var på linje med hva som skjedde i andre land med velutviklede militærapparater.

Bestemmelsene omfattet forhold som vedrørte den enkelte soldat som grunnoppstilling, bruk av våpen og betydningen av kommandorop, og avdelingene; deres oppstilling og bevegelser. Det forelå dessuten omfattende verk som beskrev felt- og garnisonstjeneste samt ga taktisk og strategisk veiledning. Fra 1700-tallet hadde hvert lands hær sin fastlagte og innøvde kampform. Bestemmelsene utviklet seg gjennom 1700-tallet påvirket av nye våpensystemer og også av hva som hadde virket effektivt i krigene som stadig fant sted.

Hvis en slik total samordning skulle lykkes, måtte det kreve en sterkere sentralisering, styring og kontroll på det operasjonelle området. Dessuten måtte det forutsette at de ledende offiserene måtte kunne kommunisere og til en viss grad måtte ha en felles kunnskapsbase. Dette medførte at hærens øverstkommanderende, kongen, så nødvendigheten av å få til og skape en fungerende kompetanse og koordinering på tvers av regimentene. Og når Gunner Lind gjennom sine undersøkelser konkluderer med at Danmark-Norge gjennom 1700 tallet lå godt an når det gjaldt å ha institusjonaliserte kampformer og reguleringer av disse, må det

⁸⁰ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 34

⁸¹ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 35-37

⁸² Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2.2*; 812

⁸³ Otto Vaupell. *Den dansk Hærs Historie. Bind 2*; 30

⁸⁴ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 41-46

bety at sentralmakten hadde vært villig til å bruke sin makt på få bedre styring med de viktigste delene av hæren, regimentene⁸⁵.

3.4.3 Tradisjonell rekruttering, opplæring og karriereutvikling

Så lenge regimentene var ”oberstenes” eiendom, hadde handel med stillinger vært en viktig inntektskilde. Det gjaldt både rekruttering og karriere. ”Oberstens” dominerende stilling var sterkest i de vervete regimentene, og handelen med stillinger var mest markant der, men praksisen med å bytte stillinger med penger eller tjenester florerte i hele det militære apparatet til godt ut på 1700-tallet. Og betalingsviljen var god. Ofte kunne det betales 3-5 ganger en årslønn for å sikre seg en stilling.⁸⁶ Aller sterkes sto regimentssjefene ved kandidatenes første utnevnelse til offiser. Derfor møtte forslag som begrenset regimentsjefenes makt ved første ansettelse og ved videre utnevnelser motstand, ja, det var generelt betydelig motstand mot alle sentraliseringstendenser når det gjaldt personalstyringen. Gunner Lind skriver at rundt 1720 forelå det betaling ved hvert sjuende avansement, mens praksisen nærmest var avvirket rundt 1770.⁸⁷

Lind mener å kunne påvise at et sterkt fall i antall offiserer med bakgrunn fra de rike landeierne på begynnelsen av 1700-tallet, kunne tilskrives bortfallet av bestiktelser.⁸⁸

Imidlertid skjedde også en del betalinger med kongelig velsignelse. Dette var hvis kongen kunne spare penger ved at eksempelvis en nyutnevnt måtte betale penger til en enke noe som reduserte kongens utlegg til pensjoner. ⁸⁹

Opplæring var også tradisjonelt et område hvor regimentene hadde stor frihet og innsatsen på dette området kunne variere fra regiment til regiment. I artilleri- og ingeniørvadlinger var noe opplæring av offiserene innført. Og allerede på 1730-tallet var det i åtte infanteriregimenter noe opplæring av offiserer.⁹⁰ Men så lenge regimentssjefene var entreprenører og fikk drive uforstyrret, var penger spart i regimentet ved eksempelvis lite opplæring, sjefens gevinst. Men et mer integrert militærvesen fordret en endring.

⁸⁵ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 45

⁸⁶ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 24

⁸⁷ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 56

⁸⁸ Gunner Lind. *Military and Absolutism*; 232,233

⁸⁹ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 24

⁹⁰ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie*; 47

3.4.4 Økonomisk styring og kontroll

I regimentene, og spesielt i de vervete, hadde kostnadskontroll og oppfølging vært mangelfull og vanskelig. Så lenge kongen betalte for ”et regiment”, var det utallige måter for en regimentssjef å sikre seg profitt på. Betalte kongen for en høyere kvalitet enn han fikk, hadde regimentssjefen gleden av besparelser blant annet ved stillinger som sto åpne, øvelser som ikke ble holdt og utstyr som manglet. Utgifter til verving var store og uoversiktlige og oppmuntret både til lysskye metoder i vervingsprosessen og uoversiktlige økonomiske transaksjoner. Og da kongen utviklet organisasjonsformer som ga betydelige gevinster gjennom en bedre balanse mellom det militærets behov og det sivile samfunns behov for arbeidskraft gjennom en kortere årlig tjeneste og frifolk-ordningen, var det viktig at besparelsene gikk til kongen og ikke til regimentssjefene.⁹¹

Hovedelementet i de sentrale tiltakene var innføring av regnskapsprinsipper som gikk mer i dybden og som blant annet begrenset betalinger til regimentene til kompensasjon for utbetalinger av reelle dokumenterte utgifter. Allerede i 1711 ble det etablert et kasse-system for regimentene som var basert på dette.⁹² Og i 1713 ble det innført et opplegg hvor kongen personlig skulle ha en ukentlig kopi av transaksjonene i regimentene.⁹³ Danmark var tidlig ute med slike systemer, og i 1763 var et grundigere og mere omfattende kontroll- og rapporteringssystem innført. Danmark lå langt fremme når det gjaldt økonomisk oppfølging av virksomheten. Dermed var et viktig tiltak for å sikre seg kontroll over regimentene lagt.⁹⁴

3.5 Sentralisering av karriereutviklingen⁹⁵

På slutten av 1600-tallet hadde kongen tiltatt seg en formell utnevnesrett til alle offiserstillinger, og regimentssjefene, som tidligere i realiteten hadde bestemt karrierene for sine offiserer, fikk formelt nå bare innstillingsrett. For at kongens rett skulle bli mer enn en formalitet måtte ting på plass, og dette kom gradvis i orden gjennom 1700-tallet.

⁹¹ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 36

⁹² Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 37

⁹³ Gunner Lind. *Military and Absolutism*; 223

⁹⁴ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 32

⁹⁵ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 52-56

For at kongen skulle kunne fravike en regimentssjefs innstilling, krevde det at den kongelige funksjon hadde en så stor respekt at hans autoritet var udiskutabel. Etter eneveldets innføring og gjennom kongemaktens sterke stilling etter Den store nordiske krig, kunne ingen trekke kongens autoritet i tvil.

Men skulle kongen virkelig kunne vurdere regimentenes anbefaling måtte han ha førstehånds kjennskap til sine offiserer. Det ble det startet tiltak for å sikre kongen innsikt, og kongen fikk fra 1730 innsendt en årlig oversikt over rikets offiserer hvor deres kompetanse og adferd ble beskrevet. De såkalte forfremmelseslistene beskrev forhold som tjenestedyktighet, egnethet og vilje til å «legge seg efter Videnskabene.»⁹⁶ Gunner Linds undersøkelser viser at kongen personlig så vel som hans rådgivere aktivt benyttet den kunnskap listene ga.⁹⁷ Innsendelsene stanset i 1765. Formen på rapportene hadde utviklet seg negativt i forhold til formålet.⁹⁸

Kongen var rikets militære øverstkommanderende, og i den egenskap reiste han ofte rundt til militæravdelingene i riket og møtte der personlig mange offiserer. Han møtte nok mest offiserer i det øverste officerssjikt, og i dette var det overvekt av offiserer med høy sosial status. Se kapittel 5. Gjennom sin mulighet til innsyn og sine brede kontaktflater ble kongens formelle rett mere reell. Dette at både kongen og regimentsjefene var aktive særlig i utnevnelsene av de høyere offiserene, ga et system hvor prosessene rundt utnevnelser ble grundigere.

At kongen ønsket gode prosesser, fremgår av den rett offiserene hadde fått hvor de også kunne søke direkte til kongen på stillinger de ønsket, og kongen oppmuntret til direkte kontakt gjennom den ed offiserene ga til kongen.

Men det sentrale systemet hadde en grunnleggende svakhet ut fra en sentraliseringstankegang. Mens kongen senere i en offisers karriere kunne danne seg et bilde av offiseren, stilte han svakt i bedømmelsen av de helt nye offiserene. Således kunne regimentssjefene i realiteten bestemme de første karrierestillingene alene.

Sentralt i karrieresystemet var ansiennitet, og krigsartiklene fra 1683 la minimumskrav på hvor raskt en offiser kunne gå fra en grad til neste. En hensikt med dette var nok å hindre raske opprykk av dårlig kvalifiserte offiserer med gode forbindelser. Ansiennitet ble et viktig

⁹⁶ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 47

⁹⁷ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 52

⁹⁸ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie*; 141

kriterium for å stige i gradene, men verken regimentssjefene eller kongen benyttet ansiennitet som eneste kriterium. Brudd på ansiennitet med begrunnelse i evner eller kunnskaper var akseptert, ja, for noen stillinger direkte oppfordret.⁹⁹

I bestrebelsene for å få et dannet, mer presentabelt officerskorps spilte elementer som intellektuelle egenskaper, sømmelig og ordentlig livsførsel og god fysikk inn. Dette var forhold som man la vekt på sentralt og i enhetene.

Andrè Corvisier har i sin analyse av det franske militærvesen før revolusjonen trukket frem de kriterier han mente var tellende der: erfaringer (merits), ansiennitet (seniority), fødsel (birth) og penger (wealth).¹⁰⁰ Ser man dette i forhold til de rådende kriteriene i Danmark-Norge, ser man at kriteriene som gikk på fødsel og stand var nærmest uten betydning i tvilling-rikene og at erfaringer og kunnskaper stadig spilte en større rolle.

Men kongens innflytelse var mangelfull så lenge riket ikke hadde et ensartet, nasjonalt opplegg for å vurdere offiserenes evner og kompetanse opp mot hverandre, både i startfasen og senere i karrieren.

3.6 Militær jurisdiksjon, subordineringsregler og kongelig gunst

3.6.1 Innledning

Offiserene var kongemaktens ansikt utad, og de var til stede over hele riktet. I tiden da utenlandske vervete tropper dominerte militærvesenet, besto det militære for en stor del av personer med tvilsom bakgrunn og oppførsel.¹⁰¹ Offiserene hadde et dårlig rykte både som fagfolk og også for sin lave moralske standard og brutale fremferd.¹⁰² Dette ønsket kongen å ta tak i, og som ledd i den generelt tiltakende regelstyring av militærvesenet, ble det gjennom 1700-tallet også innført regler som sterkt påvirket den enkelte offiser; både økonomisk og i hans daglige liv. Hva kongen av ute etter, var vel hva skolesjef Prydz i Christiania oppsummerte slik: (språket modernisert av Hosar)

⁹⁹ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 55

¹⁰⁰ Gunner Lind. *Military and Absolutism*; 224

¹⁰¹ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2.*:144

¹⁰² Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 26

«.. videnskaber var viktige for en offiser som er bestemt til å vise seg i den store verden; ikke som den der med barsk mine, et oppblåst mot tror å legge sin kjekkhed, sine fortjenester for dagen; men som den som gjennom sin dugelighet i tjenesten og for sine forfinede seder og opplyste forstand i det borgerlige liv strever å vinne sine foresattes, ja, enhver medborgers aktelse og yndest.»¹⁰³

3.6.2 Egen jurisdiksjon

Det militære var på 1700-tallet et eget rettsområde med lover, regler og institusjoner. Og selv om omfanget ble noe redusert gjennom hundreåret, var det omfattende.¹⁰⁴ Bakgrunnen for det militærets egen jurisdiksjon kan dels ha vært standens ønske om å bli bedømt og dømt av sine «egne», dels behovet for å kunne opprettholde et fungerende og raskt rettssystem i de ofte særegne militære omgivelsene enten det var i krig eller fred. Straffemetodene for soldatene var bestialske etter vår tid skikker, og også offiserene fikk hardhendt behandling. I tillegg dreiet ofte straffen seg om å miste ære, noe som var en svært alvorlig straff for en offiser.

Et element i det militære rettssystemet var bruken av militære skifter ledet av offiserer og kolleger. En drivkraft for dette var at offiserer over et visst nivå oftest disponerte en embetsgård som var offentlig eiendom, disponerte offentlige midler og hadde økonomiske mellomværende med regimentet.

3.6.3 Subordineringsregler

1700-tallet var perioden hvor detaljreguleringen av hæren ble innført. Samtidig ble det gjennom syttenhundretallet innført omfattende regelverk som i detalj regulerte offiserenes personlige forhold, både i tjeneste og i fritiden. Ny regler kom i 1713, 1747, 1767 og 1779, og disse omfattet påkledning både i tjeneste og fritid, håroppsetning (hårpisk var lenge obligatorisk)¹⁰⁵ og høvisk fremtreden generelt.¹⁰⁶ Det var også et strengt regelverk for permisjoner. Men det var også andre regler.

¹⁰³ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 60

¹⁰⁴ Gunner Lind. *Military and Absolutism*; 224

¹⁰⁵ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 3

¹⁰⁶ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18.århundre*; 47

3.6.4 Begrensninger i offiserenes personlige forhold

Det mest konkrete inngrep i offiserenes liv, var kravet om at kongen skulle godkjenne inngåelse av ekteskap. Tradisjonelt var det nok en oppfatning at offiserer (og soldater) ikke burde være gift på grunn av faren for at forsørgeren skulle bli drept. I «krigerstaten» Preussen var kongen sterkt skeptisk til at offiserene giftet seg gjennom hele 1700-tallet.¹⁰⁷

Når kongen i Danmark-Norge var tilbakeholden med å gi tillatelse til ekteskap, synes det å ha to andre årsaker; ektefellen måtte fremstå som en sosialt akseptabel person og være en del av kongens ansikt utad, og familien måtte ha økonomi til et rimelig standsmessig liv som det sømmet seg for en mann av «rangen». I søknadene til kongen måtte damens stand fremgå, om hun var «frøken», «jomfru» eller bare ble omtalt med fornavn.¹⁰⁸

Undersøkelser som refereres i kapittel 5 viser at en offiser måtte være kaptein for å få kongens tillatelse til ekteskap hvis ikke han eller ektefellen hadde en privat formue. I de opprinnelige bestemmelsene het det at en løytnant kunne gifte seg hvis ekteskapet via medgift økte hans årlige inntekt med 150 riksdaler.¹⁰⁹ Men konsekvenser av dette var at mange offiserer som ikke nådde kapteins grad ikke fikk gifte seg, og at de som fikk tillatelsen ofte var eldre. Dette hadde en negativ effekt på yrkesgruppens evne til å reprodusere seg. Gunner Lind anslår at bare 42 % av løytnantene giftet seg tidlig på 1700-tallet, mens tallet var kommet opp til 62 % hundre år senere. Jeg oppfatter at regelen ikke lenger ble håndhevet med samme strenghet da.¹¹⁰

Det var også strenge begrensninger på offiserenes muligheter til å oppta gjeld.

3.6.5 Økonomi

Et viktig element i etableringen av et lojalt, nasjonalt offiserskorps på 1700-tallet var et sentralisert lønssystem som sikret offiserene et fast utkomme og som ga dem mulighet til et standsmessig liv. Dette reduserte også fristelsen til korrupsjon. Løytnantene, som stort sett var ugifte, hadde en inntekt på 120-160 riksdaler, kapteinene mellom 300-350 riksdaler, en major vel 500 riksdaler og en oberst mellom 1400 og 1500 riksdaler.¹¹¹ Lønningene til andre

¹⁰⁷ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 48

¹⁰⁸ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 142

¹⁰⁹ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 142

¹¹⁰ Gunner Lind. *Militarisme and Absolutism*; 234

¹¹¹ Hans H Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 25

embetsmannsgrupper er vanskelig å sammenlikne med på grunn av innslaget av naturalier og den store spredningen mellom «gode» og «dårlige» embeter, men Ståle Dyrvik har anslått at en middels sokneprest lønn på slutten av 1700 tallet-kunne være omtrent 500 riksdaler. Ser man i forhold til andre yrkesgrupper tjente lærere 15-40 riksdaler, gruvearbeidere 25-60 riksdaler og en dagarbeider 10-30 riksdaler.¹¹²

Ut fra de sosiale kravene som offiserene hadde til fremtreden og påkledning, kan lønnen i de lavere grader sies å være beskjeden. Men i motsetning til lærere og underoffiserer, ga lønnen offiserene fra kapteins grad og oppover, en mulighet til å leve et «dannet» liv.

Utover 1700-tallet ble det anskaffet kommandantgårder for ledende offiserer på landsbygda i Norge. På slutten av 1700 tallet var det i prinsippet sjefgårder for alle kompanisjefer og høyere stillinger.¹¹³ Offiserene bodde ikke nødvendigvis på gården, men hadde antakelig inntektene fra gården som et tillegg til lønnen.

I løpet av 1700-tallet ble pensjonsordninger forbedret, men fratreden med pensjon var «en kongelig nåde».¹¹⁴ Pensjonene ble ofte fastsatt vilkårlig i forbindelse med reorganiseringer.¹¹⁵

Opplegg for enkepensjoner og barnpensjoner kom gradvis på plass. Disse var avhengig av innbetalingenes størrelse. I 1775 kom en generell enkekasse for alle embetsmenns etterlatte på plass. ¹¹⁶ Etter opplegget skulle en enke etter en kaptein motta 200 riksdaler, og en enke etter en major/oberstløytnant skulle ha 250 riksdaler. Hvordan dette virket i praksis er uklart. Men ut fra beskrivelser av situasjonen til enker etter offiserer, tyder mye på at ordningen ikke var særlig generøs. Dessuten ble ordningen bare gradvis effektiv.¹¹⁷

Offiserene levde som nevnt i et eget juridisk system, og offiserene var også pålagt spesielle kostnader. Kongen hadde konstant dårlig råd, og de forskjellige pensjonskassene ble finansiert fra offiserene selv. Høy alder på offiserer som giftet seg og lav alder på brudene, gjorde at enkekassene ble kostbare. Alle offiserer måtte også betale en årlig avgift til Landkadetakademiets drift.

¹¹² Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden*; 320

¹¹³ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 68

¹¹⁴ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 203

¹¹⁵ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 156

¹¹⁶ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 203

¹¹⁷ Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden*; 324-325

Gjennom krav til offiserenes levnet og fremtreden, økte offiserens prestisje gjennom 1700-tallet, og gjennom utviklingen av et rimelig rettferdig stillingssystem, fast lønn og trygdeordninger hadde offiserene et sikkerhetsnett som pekte mot et statslojalt offiserskorps.¹¹⁸

3.7 Profesjonalisering

Tidlig i århundret hadde hærledelsen sett behovet for en faglig profesjonalisering på tekniske områder som artilleri- og ingeniørvesen. Men det var stor uenighet om hvorvidt infanteriet, som dominerte i størrelse, trengte å frembringe andre egenskaper hos offiserene enn de tradisjonelle krigerdydene mot og personlig autoritet supplert med den kunnskap tjenesten ga som kriger. Og var det så sikkert at armeen ville bli bedre hvis offiserene hadde mer skoling, det være seg praktisk eller teoretisk?¹¹⁹

Kongen hadde innført standarder og manualer for hærens operasjoner både på mikro- og makronivået og sånn sett hadde en viss profesjonalisering inntrådt. Gjennom subordineringsreglene var også mange forhold rundt offiserene som gruppe standardisert. Men var offisergruppen i stand til å kunne utføre sine militære oppgaver tilfredsstillende i en mer komplisert militær hverdag? Og hvor lett var det å øke profesjonaliseringen i et system hvor regimentssjefen hadde gått gjennom karrieren uten noen form for utdanning og hvor de opplæringstiltak som var iverksatt på regimentsnivå var tilfeldige og ukoordinerte? Spørsmålet var også hvilken vei man skulle velge. Skulle man fortsatt satse på en desentralisert opplæring eller skulle man sentralisere også på dette området? Og ønsket man den militære «yrkesskoleveien» hvor konkrete militære behov ble adressert eller var det en profesjonalisering basert på akademiske kriterier? Det siste var et stridsspørsmål helt inn i den øverste ledelsen ved Den frie matematiske skole i Christiania og helt frem til 1780-tallet hvor general Hesselberg fryktet at skolen ikke utdannet «rettænkende og dyktige Officerer, men Professorer»¹²⁰. I ettertid vil man se at begge valgene var avgjørende for offiserenes plass i et moderne samfunn.

¹¹⁸ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 25

¹¹⁹ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 46

¹²⁰ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 55

Valgene som ble tatt var en gradvis oppbygging av sentrale institusjoner, og da disse var gode nok, avvirket man de lokale.¹²¹ Og kongen var fremsynt nok til å se at fremtidens offiserer måtte kunne lese, regne, de måtte kunne tilegne seg og benytte teoretisk kunnskap og opptre blant skikkelige mennesker.

3.8 En lojal og stolt yrkesgruppe

Det var avgjørende for kongen å ha et lojalt officerskorps, men hvordan kunne han føle seg trygg på det? I det foregående har vi sett på mange av de virkemidlene som kongen benyttet både for å sikre seg kontroll over militærapparatet og lojalitet fra offiserene.

Sentralt i relasjonen mellom kongen og den enkelte offiser sto den eden alle offiserer personlig måtte avgi. Og eden var dobbel; det var en faglig forpliktelse, men enda mer et lojalitetsløfte. Det var et løfte om å forsvare kongehuset, arveretten og eneveldet.¹²² Og i tiden tok man alvorlig på dette.

At offiserene hadde en rett og plikt til å ta kontakt med kongen når de så spirer til opposisjon mot kongen og hans hus og også hadde mulighet til å sende jobbsøknader direkte til Hans Majestet, understreket følelsen av å ha en relasjon.

Innfødselsretten som ga danskfødte offiserer forrett til offiserstillinger i 1774 og innføringen av dansk som kommandospråk i 1772, ble oppfattet som håndsrekninger til rikets egne sønner i forhold til offiserene utenfra som tidligere hadde dominert blant offiserene.

Fedrelandskjærlighet, stolthet og patriotisme gjennomsyret samfunnet på 1700-tallet. Kirken bidro sterkt til dette, men det at kongen personlig var de militæres øverste sjef, understreket nok disse holdningene ekstra sterkt hos offiserene.

I motsetning til forholdene i Preussen og Sverige, var de militære i Danmark-Norge nærmest utelukkende fagfolk og i liten grad engasjert i de politiske prosessene. Og da de militære ble engasjert ved Struensees fall 1772 og kronprinsens maktovertakelse i 1784, var de trygt plassert som forsvarere for legitimiteten. I Sverige var adelsoffiserene pådrivere for

¹²¹ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 49

¹²² Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 63

statskuppet i 1809. Det danske korpset var vel forankret i statsforvaltningen, og da sensuren en stund ble lettet på slutten av syttenhundretallet, dreiet offiserenes artikler seg som oftest om fedrelandskjærighet, kjærighet til freden og profesjonelle idealer. Styringen av riket var ikke tema.¹²³

3.9 Oppsummering

På mange måter kan 1700 tallet ses på som den perioden da forsvaret i Danmark-Norge virkelig ble nasjonalt. Hendelsene i 1650 årene hadde vist at bare en sterk statsmakt kunne kombinere de delene som er sentrale i sikkerhetspolitikken, politisk kløkt og relasjoner samt fysisk og økonomisk styrke. Og krigene på 1600-tallet og «nesten-krigen» i 1762 viste at Danmark faktisk kunne opphøre å eksisterer som selvstendig stat hvis man ikke var forberedt sikkerhetsmessig. Derfor var det nødvendig at Danmark-Norge hadde en konsistent politikk med vilje til høyt ressursbruk og også vilje til forbedringer gjennom syttenhundretallet. Kongen var villig til å bruke sin makt til å sikre rikets forsvar og kravet til at de enkelte avdelinger i hæren samvirket, økte på 1700-tallet.

Og gjennom hundreåret utviklet offiserene seg fra å være modige krigere til å være statstjenestemann med krig som fagfelt underlagt byråkratiske retningslinjer som andre statsfunksjonærer. Endringene i offiserrollen var en del av den vellykkede byråkratisering som tvilling-rikene var gjennom på denne tiden. Og offiserene hadde behov for utdanning.

¹²³ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre*; 62-63, 67 ff.

4 Utdanningsinstitusjonene

4.1 Innledning

Mange av de sentraliseringstiltakene som er vist til i kapittel 3 pekte i samme retning for å bli vellykkete; de fordret en nasjonal, sentral utdannelse for offiseraspirantene. Bestemmelsen i 1799 om at eksamen fra Landkadetakademiet skulle være obligatorisk for en offiserkarriere i Danmark bekreftet at nå hadde institusjonene nådd en kvalitet og form som tilfredsstilte de forskjellige behovene. Skolene var blitt fullverdige krigsskoler og hadde plassert seg som viktige og nødvendige brikker i et rike hvor kongen hadde all makt. Men skolene hadde gått en lang vei. Skolenes målsetning som gikk på å skaffe riket kvalifiserte og lojale offiserer, hadde ligget fast siden skolene ble etablert, men hva dette faktisk innebar hadde utviklet seg gjennom hundreåret.

I avsnitt 4.2 vil jeg presentere historien til Landkadetakademiet i København fra 1713 og i avsnitt 4.3 vil jeg etter samme systematikk se på historien til Den frie matematiske skole i Christiania fra 1750. For begge går beskrivelsene frem til tvilling-rikenes siste år. I avsnitt 4.4 vil jeg foreta en komparativ analyse av skolene og i avsnitt 4.5 vil jeg kort se på skolene ut fra et elevperspektiv. Skolenes betydning i forhold til andre elementer i sentraliseringsprosessen vil bli belyst i avsnitt 4.6. Og i avsnitt 4.7 vil jeg diskutere min påstand om at de sentrale offiserskolene var det elementet som bandt de andre sammen.

4.2 Land Cadet Compagniet (Landkadetakademiet) i København

4.2.1 Etablering, målsetning og intensjoner

Erfaringene fra Den store nordiske krig hadde vist at den danske-norske hæren manglet både de store «hærførere» og kvalifiserte offiserer på kompani- og bataljonsnivå. Mens enkelte sønner fra de høyere stendene kunne få sin utdannelse i fremmede hærer, og regimentene ga begrenset, uensartet og i hovedsak praktisk skolering, kunne ikke dette dekke det store

behovet man hadde for profesjonelle offiserer. Landet trengte en utdannelseinstitusjon for offiserer.¹²⁴ Og 26.august 1713 utstedte kong Frederik IV en kongelig resolusjon som markerte etableringen av Land Cadet Compagniet (senere omtalt som Landkadetakademiet). Dette skulle gi bedre offiserer, men også styrke kongens grep på offisersstanden.¹²⁵ Institusjonen i København var allerede fra starten både et opplæringssted (Landkadetakademiet) og en militær avdeling (Landkadetkompaniet).

Kongen hadde høye ambisjoner, men en svært variabel elevtilgang aldersmessig og kunnskapsmessig, få referanseskoler, minimal pedagogisk erfaring blant lærerne og et skeptisk militærvesen (regimentene), ga skolen en tung start.

Intensjonen med skolen var i utgangspunktet ikke en offisersskole. I et samfunn hvor skolevesenet var svakt utbygd, skulle akademiet frembringe ungdom som gjennom «en hæderlig opdragelse og nogen skoleuddannelse» kunne være emner for offiserposisjoner.¹²⁶

Skolens grunnleggende målsetning var uendret gjennom de nesten hundre årene frem til Landkadetkorpset ble stiftet i 1803. Målet var å få frem unge gutter med en teoretisk kompetanse som ga dem en god basis for en senere praktisk militær utdanning. Men som en følge av forbedringer i det allmenne skoleverket, en økt militær profesjonalisering samt et ønske om en mere respektabel offiserstand, økte etter hvert også Landkadetakademiets ambisjoner. Fagplanen ble utviklet både innen humanistiske og militærrelevante fag.

I utgangspunktet skulle skolen også tjene som en gave til hærens offiserer; en «faderlig håndsrækning» fra kongen i oppdragelsen av sønnene og sikring av deres fremtid med et særlig hensyn til sønner av enker og andre særlig trengende.¹²⁷

4.2.2 Adgang

Det var ingen konkret beskrivelse av krav til elevenes bakgrunn, men allerede «Cadet» (les Cadets = opprinnelig betød dette adelens unge sønner) i skolens navn indikerte at skolen ikke

¹²⁴ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*. Mogens Rosenløv (red). *Uddannelse af Hærens Linieofficerer 1713-1963*. Hærens Officersskole. Fredensborg slott. KØBENHAVN 1963; 11.

¹²⁵ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 31

¹²⁶ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 11,12

¹²⁷ Gunner Lind. *Hovedmænd, herremænd, forretningsmænd og officerer*. Hærens officersskole. *Hærofficerer i 300 år*. Rosendahls-Schultz Grafisk. KØBENHAVN 2013; 46

var for hvem som helst. Og nåløyet var «god familie, godt utseende og alder inntil 15 år». Og foreldrene måtte forplikte seg til at sønnene forble i kongens tjeneste resten av livet.

Selv om fortrinnsrett for offiserers sønner ikke var nedfelt i vedtektene, hadde de fleste kadettene denne bakgrunnen. Skolen skulle ikke være en forsørgelsesanstalt for barn av offiserer, men skolen var en mulighet for offiserer som ofte satt dårlig i det økonomisk, til å få sikret sine sønner en utdanning og en fremtid. Kongen ønsket at hans lojale officerskorps skulle bli knyttet sterkere opp til ham gjennom et sjenerøst utdanningssystem.

Skolesjefen fastslo i 1757 at skolen bare skulle ta opp sønner av offiserer og embetsmenn i militæretaten og krevde i tillegg at guttene hadde et visst fysisk og intellektuelt nivå. Det ble også lagt inn i vedtektene at en offiser bare hadde «rett» til å få en sønn på «friplass» på skolen.¹²⁸ Dette viser at et opptak virkelig var sett på som en kongelig gunstbevisning.

Frem mot århundreskiftet utviklet skolen seg på to måter. For det første tok man inn yngre elever, noen helt ned til åtte år, men samtidig sondret man etter hvert klarere mellom skoledelen og militærdelen. Dette medførte at den virkelige officersutdannelsen, som tok 3-4 år, bare var åpen for elever som hadde et visst faglig nivå fra den forberedende skolen. Denne kunne ta opp mot tre år avhengig av elevenes forkunnskaper.¹²⁹ For det andre ble det åpnet for forskjellige former for betalingskadetter slik at gutter som ikke ble opptatt, også gutter uten officers bakgrunn, kunne betale seg inn ved skolen. Disse kom i tillegg til de «virkelige kadettene». Men det store flertall av elevene var sønner av offiserer.

Som et ledd i fordanskningen etter Struensees fall var skolen fra 1776 forbeholdt danskfødte kadetter og alle offiserer og kadetter måtte utelukkende tale og skrive dansk.¹³⁰ Danskfødte var gutter fra Danmark, Norge og Slesvig-Holstein, og hensikten var at kongen ville «at Landets Børn skal nyde Landets Brød».¹³¹ Tidligere hadde tysk vært skolespråket.

Skolen hadde årlige opptak. Kullene varierte over tid, men bortsett fra høyt opptak i skolens første år under Den store nordiske krig og et lavmål på 1760-tallet var det normalt rundt 50 ordinære kadetter i kullene. I tillegg kom som nevnt etter hvert forskjellige former for

¹²⁸ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 25, 26.

¹²⁹ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 34-35, 44

¹³⁰ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 38

¹³¹ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 13

betalingskadetter. Ser man på opptaksalderen, viser den en stor spredning gjennom hele perioden frem til 1812; mellom åtte og seksten år.¹³² Mer om dette i avsnitt 4.5.

4.2.3 Økonomiske forhold

Det var tydelig at kongen hadde satset på dette prosjektet. Skolen ble etablert med en stab på tolv militære og åtte sivile lærere for hundre elever. Og skolen skulle være gratis. Utgiftene til undervisning, uniform og underhold skulle betales av kongen. ¹³³ Det var derfor en sterk subsidiering i forhold til andre former for opplæring i tiden.

Skolen fikk fra 1757 rett til å kreve inn en riksdaler av alle offiserlønninger i tvilling-rikene. Dette var en vesentlig inntektskilde for skolen og understreket nærhetene mellom skolen og offisersstanden. Skolens elever fikk også et årlig tilskudd på 60 riksdaler, men det vesentlige av dette gikk til å betale for mat på skolen, og elever med dårlig økonomi slet med å holde seg med private effekter som de skulle dekke selv.¹³⁴

4.2.4 Fagkrets og lærere

Fagkretsen besto fra starten av militære fag som artillerilære og befestningslære, men også fransk. Dessuten ble det undervist i religion, geografi, skrivning, tegning, fektning og dans. ¹³⁵ Skolen var tyskspråklig; dette var hærens språk frem til 1772, og 2/3 av mannskapene i infanteriet tidlig på 1700-tallet var tyske. Undervisning så vel som intern kommunikasjon guttene imellom skulle de første 60 årene skje på tysk.¹³⁶

Skolen møtte i starten betydelig motstand fra regimentene. Disse var redde for å miste innflytelse ved utvelgelsen av offiserer. Det hersket også en utbredt oppfatning av at boklig lærdom var bortkastet siden en offisers viktigste egenskaper var mot og personlig autoritet.¹³⁷

Ambisjonene for Landkadetakademiet hadde i utgangspunktet vært å få offisersutdannelsen på et akademisk nivå, slik de andre embetsmannsutdannelsene var; for prestene ble det fra 1629 krevd embetseksamen, for jurister fra 1736.¹³⁸ Men akademiet måtte sikte lavere.¹³⁹

¹³² Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 40

¹³³ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 15

¹³⁴ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 26,27

¹³⁵ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 15

¹³⁶ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 18

¹³⁷ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 28

Skolens fagkrets utviklet seg etter hvert. I 1757 kom matematikk, latin og ridning inn i pensumet. Fra 1770-tallet kom også taktikk, filosofi, tysk og fysikk på programmet. Skolen slet med å finne gode lærekrefter siden skolen var den første av sitt slag. Utenatføring og fysisk avstraffelse var de mest brukte pedagogiske hjelpemidlene gjennom mye av perioden.

En kongelig forordning av 1783 skjerpet kravene til skolen, og økte vesentlig skolens pedagogiske kvalitet. Tyngdepunktet ble flyttet mer over mot realfag. Krav til deleksamener og en avsluttende eksamen ble også innført da.¹⁴⁰

Leseplanen etter 1783 hadde en overvekt av ikke-militære fag, så siktepunktet var fortsatt rettet mot allmenndannelse og å utvikle kadettenes evne til å oppta læring, uttrykke seg skriftlig samt å få en mer dannet fremtreden.¹⁴¹ Utdannelsens siktepunkt var profesjonaliseringen, men man så også den store betydningen i en felles utdanning og den korpsånd en integrert skoletid ga. Dessuten ga utdannelsen offisersstanden mulighet til å kunne kommunisere med andre skolerte grupper.¹⁴²

Skolens markante ledere gjennom hundreåret arbeidet iherdig med å øke skolens kvalitet og prestisje. Både Gustav von Nostitz, skolesjef fra 1738 til 1747, og F.G. von Haxthausen, skolesjef fra 1747 til 1760, satte i verk tiltak som dels gjaldt bedring av elevenes situasjon, dels faglig og pedagogisk opprustning av skolen. Imidlertid var varige endringer vanskelig å få til. Det skortet på lærere og økonomiske ressurser, og skolen ble motarbeidet. Regimentene følte at deres posisjon vis à vis offiserene ble svekket og var lenge lite villige til å ta inn utdannede kadetter. Beskrivende er at regimentene på 1750-tallet ble pålagt å vurdere landkadetter minst ved hver tredje ansettelse. Regimentssjefene hadde selv ingen teoretisk utdanning og dessuten var handel med stillinger en del av deres inntektsbase.

Den virkelige reformator og kraft i skolens opprustning var Henrik von Gude. Von Gude hadde vært lærer på skolen på 1730-tallet; vært leder en kort periode fra 1760 og igjen fra 1766 til 1779. I hans tid fant skolen mye av den form som ble formalisert i forordningen av 1783 og som sterkt hevet skolens omdømme. A. Harboe var skolens kommandør fra 1773 og

¹³⁸Ditlev Tamm. *Juren på København Universitet 1479-2005*. KØBENHAVN 2005. Flertallet av de juridiske kandidatene hadde i starten en enkle eksamen.

¹³⁹J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 16

¹⁴⁰J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 40

¹⁴¹Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 34

¹⁴²Søren Haslund-pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 41

overtok ledelsen fra 1779 til 1785 og fullførte von Gudes arbeid. At skolen ble obligatorisk for fremtidige danske offiserer i 1799, var en naturlig konsekvens av det som skjedde i 1783.

Undervisningen var tenkt å være et teoretisk fundament for den senere praktiske offisersutdannelsen i regimentene, og, bortsett fra noe eksersis, var det fra starten av ikke noen praktisk militær opplæring.¹⁴³ Gradvis innså man at utdannelsen også måtte gi plass til mer militær opplæring, men først etter 1803 ble skolen et komplett utanningstilbud til kadettene.

4.2.5 Organisering

Skolen tok opp 100 elever første året. Disse ble fordelt på to klasser. Kriteriet var alder, ikke forkunnskap, og elevenes bakgrunn var svært uensartet. De som ikke var skoleflinke, kunne gå på skolen i mange år.¹⁴⁴ Skolen hadde den første tiden ingen tidsramme på studiene.. En viktig faktor var det tyske skolespråket som falt vanskelig for danske og norske elever, samt at det var en svært dårlig pedagogisk standard hos lærerkreftene.¹⁴⁵ Det er anslått at i gjennomsnitt gikk elevene på skolen gjennom 1700-tallet i omtrent seks år.¹⁴⁶

Fra de opprinnelige 100 kadetter i krigstiden i 1713, ble antallet redusert til 50 og nådde et lavmål i 1760-årene hvor det ikke var mere enn 35 kadetter på akademiet. Deretter økte tallet gradvis igjen, og elevene ble etter hvert supplert med betalingskadetter. Da Napoleonskrigene rykket nærmere, økte også inntaket på skolen. På 1770-tallet etablerte skolen en «forberedelsesklasse», etter hvert tre, hvor man måtte kvalifisere seg i de forskjellige fagene før man kunne komme inn i den egentlige offiserskolens tre trinn (et fjerde ble også introdusert)¹⁴⁷. Man kunne stryke og måtte i så fall forlate skolen. Var man eldre enn 13 år gammel kom man ikke inn på den militære del.¹⁴⁸

Skolen endret i 1803 navnet til Land Cadet Corpset for å gi skolen mer prestisje.¹⁴⁹ Krigene som raste i Europa økte behovet for offiserer i den dansk-norske hæren. Elevkullene ble utvidet, i første omgang med 20 kadetter fra 1804. Todelingen av skolen, som hadde blitt

¹⁴³ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 11

¹⁴⁴ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 16

¹⁴⁵ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 17

¹⁴⁶ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 40

¹⁴⁷ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 40, 41

¹⁴⁸ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 43.

¹⁴⁹ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 41

innført i 1783 som en treårs forberedelsesskole og en treårig militærskole ble klarere institusjonalisert. Gjennom krigsperioden økte stadig elevkullene.

Fra 1812 skjedde en større ekspansjon av skolen. Elevkullene økte fortsatt, og andelen av elever som selv betalte undervisningen gikk opp. Undervisningsplanene ble utvidet og skolens kvalitet ytterligere forbedret.¹⁵⁰

4.2.6 Livet ved skolen

I det meste av tiden mellom 1713 og 1814 holdt skolen til i «Operahuset», nær Amalienborg Slott i København.¹⁵¹ Bygningen inneholdt både undervisningsrom, lærerboliger og sovefasiliteter for studentene. De siste var meget enkle og spartansk utstyrt.¹⁵²

Landkadetakademiet var helt fra starten av en internatskole. Elevene levde i trange og, i perioder, i overfylte rom; den store sovesalen hadde plass til 140 kadetter. Dette medførte både dårlig miljø og uheldige helsemessige forhold. Særlig elever med små økonomiske ressurser hadde det krevende; opplegget forutsatte at elevene måtte dekke en del utgifter selv. En elev fra 1750-tallet beskrev en trist tilværelse med lite mat, dårlige klær, kalde lokaler, skitt, lus og et aggressivitet miljø.¹⁵³ I krigs og inflasjonsperioden etter 1801 var oppvarming og kosthold ekstra mangelfullt.¹⁵⁴

Skolen hadde et meget strengt regime. Fysisk straff ble benyttet både for disiplinære forhold og ved dårlig læring. Det ble krevet absolutt lydighet, og det var ingen vektlegging av guttenes lyst eller æresfølelse.¹⁵⁵ I en vurdering sier J.C. Essemann: «I nutiden vil vi si at disse drengers oppdragelse var grebet helt forkert an.»¹⁵⁶ Det var ingen vektlegging av personlighetsoppbygning for senere å kunne ta ansvar og ledelse. Disiplineringsmetodene var de vanlige militære uten hensyntagen til guttenes unge alder. Den danske hær besto på denne tiden av mange vervete tropper, og dette bidro til et meget voldelig disiplineringssystem generelt i forsvaret.

¹⁵⁰ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 42 ff

¹⁵¹ Bygningen finnes fortsatt i dag og huser Østre Landsrett

¹⁵² J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 21

¹⁵³ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 28, 29

¹⁵⁴ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 47

¹⁵⁵ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 19

¹⁵⁶ J.C. essemann. *Landkadetakademiet*; 19

Det tette kasernemiljøet ga mye aggresjon og de dårlige boligforholdene påvirket moralen.¹⁵⁷ En tidligere elev beskrev situasjonen: «Streng disiplin. De eldre herset med de yngre. Daglige avstraffelser; pryl, ris og stokkeslag med rund hånd gjennom dagen.»¹⁵⁸

Skolesjefen, Henrik von Gude, ønsket å få bedre forholdene. Skolen, og ikke minst elevenes boligforhold, ble kraftig oppgradert. Også bespisningsopplegget kom under bedre orden. Elevene skulle være høflige, men med en viss avstand seg i mellom. De skulle omtale hverandre som «Monsieur» og de yngre skulle ha respekt for de eldre.¹⁵⁹

Von Gudes hensikt var at guttene skulle få bedre selvfølelse og de skulle lære å tenke selv i større grad. Det ble større vektlegging av de humanistiske fagene og mer fokus på danning.

På det faglige området var en hovedutfordring at hverken von Gude selv eller de andre lærerne hadde særlig pedagogisk kompetanse.¹⁶⁰ Og mange initiativ vedrørende disiplin og innkvartering fikk begrenset varighet hvis man skal tro senere elevens nedtegnelser.¹⁶¹

4.2.7 Betydning for karrieren

Kongens plan for offiserenes utdanning syntes å ha vært mer militær kompetanse, økt allmenndanning og penere sosial fremferd. Sentraliseringen av opplegget skulle styrke kongens innflytelse på denne viktige yrkesgruppen i nasjonens maktapparat.¹⁶² Dette var en del av offiserenes forandring fra kriger til lojal embetsmann, slik Gunner Lind beskriver det.¹⁶³ Men utviklingen møtte motstand fra regimentene og særlig de vervede regimentene.¹⁶⁴

Men i 1799 var man fremme. Akademiets sentrale plass innen offisersutdanningen ble fastslått. Slutteksamen fra akademiet ble besluttet å være en forutsetning for å kunne bli offiser i den danske hær. En slik obligatorisk eksamen var den første i sitt slag i Europa og satte en endelig stopper for desentralisert offisersutdanning.¹⁶⁵ Kongen hadde fått kontroll

¹⁵⁷J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 28,29

¹⁵⁸J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 44

¹⁵⁹J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 31, 32

¹⁶⁰J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 33

¹⁶¹J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 45,46

¹⁶²Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 12

¹⁶³Gunner Lind. *Hovedsmand, herremand, forretningsmand og officer*; 46

¹⁶⁴Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 28-32

¹⁶⁵Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 41

over inngangen til offiseryrket.¹⁶⁶ Regimentsjefens rolle var også i praksis endret fra utnevnelserett til innstillingsrett.

Men også en del andre virkninger var oppnådd. Offiserskorpset var blitt mer enhetlig med styrket evne til teoretisk tenking og med en bedre evne til å kommunisere med andre profesjonelle grupper.¹⁶⁷

4.2.8 Holdninger

I litteraturen om skolen i København har mye av fokuset vært på de krevende forholdene kadettene levde under. Og møtet med skolen kunne være overveldende. Peter Motzfeldt, som begynte på akademiet 15 år gammel i 1792, skrev: ”Aldri har jeg følt meg så forladt, så forknydt.”¹⁶⁸ Og Christian Frederik Ruge som begynte på skolen elleve år gammel i 1799 og gikk til 1805, fortalte sine sønner om det spartanske livet ved skolen. De var alltid sultne. ”En gang,” fortalte han, ”ble suppeterrinen båret inn og en av kadettene spyttet i den for å beholde det hele for seg selv”¹⁶⁹.

Helmut von Moltke, som senere ble øverstkommanderende for hæren i Preussen, begynte på akademiet i 1811, elleve år gammel. Han skrev: ”Forholdene ved skolen var strenge og korporlig afstaffelse hørte til dagens orden.” Hans generelle analyse er interessant: ”.. det var neppe en Anstalt der i moralsk forstand forbedrede Mennesker, men det kan vel siges at de personer, som gikk Prøven igjennom uden at fordærves, traadte hærdede ud af den, og en Sannhed er det, at Soldater i Ordets strengeste Forstand udgikk derfra.”¹⁷⁰ Von Moltkes evner som soldat kom til sin rett som seierherre i kriger både mot Danmark, Østerrike og Frankrike.

Kadettens erindringer til tross; Det tette skolemiljøet ga skolen gode muligheter til å gi guttene ”de riktige holdningene” til krigerkunsten, kongen og fedrelandet. Og at kongen, og ikke regimentssjefen sto for undervisningen, gjorde fokuset mot konge og fedrelandet tydeligere. At guttene senere skulle avlegge sin personlige ed til kongen, bandt nok kongen og de unge aspirantene enda tettere sammen.

¹⁶⁶ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 33

¹⁶⁷ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 41

¹⁶⁸ Ernst Motzfeldt. *Statsråd Peter Motzfeldt. En ufullendt Selvbiografi*. Grøndahl & sønn. KRISTIANIA 1902; 9

¹⁶⁹ Otto Ruge. *Familien Ruges slektstavler. (privat)* OSLO 1937;2

¹⁷⁰ Claus Eskild Andersen. *Helmut Moltke (1800-1891) – en dansk offiser*. Hærens officersskole. *Hæroffiserer i 300 år*. Rosendahl-Schultz Grafisk. KØBENHAV 2013; 178, 179

4.3 Den frie matematiske skole i Christiania

4.3.1 Etablering, målsetning og intensjoner

Den militære øverstkommanderende i Norge fra 1736, feltmarskalk Hans Jacob Arnoldt, hadde en lang og ærerik krigstjeneste bak seg og nøy stor respekt. Han hadde mye av æren for en vellykket omorganisering og profesjonalisering av hæren i Norge i den perioden da han var øverstkommanderende.¹⁷¹ Da den unge kongen, Frederik V, hadde et lengre besøk i Christiania i 1749, tok Arnoldt opp ønsket om en sentral, teoretisk utdanning for offiserene i Norge hvor særlig behov for mer kunnskap innen befestningsteknikk, festningskonstruksjon og artilleri ble vektlagt. Arnoldt påpekte at offiserene manglet formell undervisning. Det de hadde lært var «alene daglige øvelser, men uden raison og fundamental theorie». ¹⁷² Kongen ble åpenbart overbevist av den gamle krigeren, og 16. desember 1750 ble det fattet en kongelig resolusjon hvor skolens «Foundation», stiftelsesdokument, ble gitt. ¹⁷³

Skolens målsetning var følgende: ”Til Vores militair Etats Nytte og fornødne Videnskabers Forfremmelse.” Etter 1798 skulle skolen også vektlege praktisk militær opplæring. Den skulle gi ”den praktiske Uddannelse samt den militaire Opdragelse, saaledes at Eleverne kunde blive i enhver Henseende fuld færdig uddannede til Officerer”¹⁷⁴.

4.3.2 Adgang.

Skolen skulle årlig ta opp seksten til tjue elever. Kravet til elevene var at de var ”Officers eller andre skikkelige Folkes Børn” som enten sto i eller tenkte seg inn i ”Vores Krigs Tjenste.” De måtte ha ”gode Ingenia og lyst til at kunde nyde godt af Undervisning udi matematiske Videnskaper.” Regimentene skulle melde inn sine kandidater.

Det var ikke gitt noen retningslinjer for opptaksalder.

¹⁷¹ Geir Arne Erland, Terje H Holm. *Norsk forsvarshistorie. Bind 1. Krigsmakt og kongemakt 900-1814*. Eides forlag. BERGEN 2000; 265

¹⁷² Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 20-22

¹⁷³ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskoles historie i ældre tider*; 4-8

¹⁷⁴ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskoles historie i ældre tider*; 129 ff

Skolen var i prinsippet åpen for ”alle”. Men malen for sosial kvalifikasjon var ”Officers Børn” og disse dominerte elevmassen. Når dominansen var så stor, så skyldtes det blant annet en føring i stiftelsesdokumentet, nemlig at det var regimentene som hadde førsterett til å innstille kandidater. Og regimentene prioriterte sine offiserers sønner. Når faren hadde fått antatt sin sønn i regimentet, hadde også regimentet plikt til å gi sønnen en understøttelse og uniform mens gutten var elev ved skolen. Disse forhold gjorde at fedrene allerede veldig tidlig i guttens liv, ned til 5-6 års alderen, fikk gutten innrullert i sitt regiment slik at ansiennitet for opptak på skolen kunne begynne å løpe. Ikke-militære kunne komme inn mot å betale skolepenger og for kost, innkvartering og klær. Dette gjaldt også sønner av avdøde offiserer som ikke hadde blitt skrevet inn i regimentet før farens død.¹⁷⁵

Skolens første kull hadde ved starten en aldersspredning på mellom 14 og 29 år, og vi ser at alder ved opptak faller gjennom perioden. Man prøvde i en revisjon av opptakskravene i 1770 å få inn at elevene i tillegg til å være innrullert i et regiment, måtte være konfirmert, kunne skrive «Rent og læseligt (og) at regne de 4 Species.» Men ikke alle kunne.¹⁷⁶ Regimentene kunne sende kandidater som ikke var egnet for å belønne en far eller i håpet om at gutten kunne utvikle seg¹⁷⁷. Elevmaterialet var dermed uensartet og krevende fra et pedagogisk synspunkt. ¹⁷⁸

I 1790 var aldersspredningen i kullet fra 5-21 år!¹⁷⁹ Da skolen skulle reorganiseres i 1798 ble det ført inn i vedtektene at guttene ved starten av studiene måtte være mellom 12 og 18 år (fra 1804 mellom 12år og 15 år) og være innrullert i et regiment. Skoleledelsen understreket overfor regimentssjefene at oppgaven til «dette Institut ikke er at føde og underholde trængende Børn»¹⁸⁰. Det var krigsmaktens behov som skulle gjelde. Men av listene viser det seg at også i 1798 kom det inn sønner av offiserer helt ned til 8 års alderen.¹⁸¹ Dette blir nærmere beskrevet i avsnitt 4.5.

For å sikre inntekter til skolen ble det åpnet for at et mindre antall gutter kunne slippe inn på skolen mot betaling, og disse kunne være ned til 10 års alderen. Og aldersgjennomsnittet på

¹⁷⁵ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*: 69-70

¹⁷⁶ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 78-81

¹⁷⁷ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 153, 194

¹⁷⁸ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 12

¹⁷⁹ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 113

¹⁸⁰ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 131

¹⁸¹ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 68

skolen holdt seg lavt.¹⁸² Og krigen i 1808 gjorde at mange elever på 15-16 år ble sendt til fronten med sine regimenter.¹⁸³ Kadettenes alder og bakgrunn blir nærmere diskutert i avsnitt 4.5.

Skolen var frem til 1798 lagt opp slik at et kurs ble avsluttet før det neste begynte, men de som ikke hadde bestått et kurs fikk likevel tillatelse til å fortsette på neste. Det er således vanskelig å angi eksakte tall for elevtallet på kullene. I 1777 var det 72 påmeldte og på 1790 tallet var det henholdsvis 80, 72 og 50 elever som startet undervisningen på kullene.

4.3.3 Økonomiske forhold

Arnold hadde vært opptatt av at privatøkonomien ikke skulle hindre egnete aspiranter fra å bli offiserer, og dette var et moment ved oppstarten i Christiania¹⁸⁴. Kostnadene ved å sende sønnene til København var store for mange offiserer. Skolen i Christiania var i utgangspunktet gratis, men kost, losji og alle private utgifter.

Til tross for at kongen støttet opp under at skolen skulle ha en viss ”sosial profil”, var han også svært bevisst på at skolen ikke skulle belaste kongens kasse i særlig grad. Dette medførte blant annet at undervisningslokalene i starten var enkle og lærerkreftene svært begrenset.

Manglende økonomisk støtte fra kongen gjorde finansiering til et hovedanliggende. Inntektene var sporadiske. De kunne komme fra salg av militære effekter, militære bøter, avgift på skifter, tilskudd til skolen ved avansementer og liknende, og gradvis fikk skolen etablert et fond som ga skolen en økonomisk ryggrad.¹⁸⁵ En del velstående mennesker testamenterte også penger til skolen, og skolen hadde etter hvert betydelige midler. Ved skolens reorganisering i 1798, ble skolens økonomi konsolidert. En ny inntektskilde var ”salg av skoleplasser” til gutter som ikke hadde kommet inn den tradisjonelle militære tjenesteveien.¹⁸⁶

Til tross for at skolen var gratis og uniform og noen utgifter ble dekket av regimentene, anslo skoleledelsen at det kunne koste en familie rundt 100 riksdaler å holde en elev på skolen i ett

¹⁸² Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 193

¹⁸³ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 83

¹⁸⁴ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 22

¹⁸⁵ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 17-18, 72, 125

¹⁸⁶ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 129 ff

år.¹⁸⁷ Mange foreldre klarte ikke dette. I ”Krigsskolens historie i ældre tider” skrives det om «sko- og strømpeløse» og om elever som levde, i «yderlig trang».¹⁸⁸I 1792 ble det opprettet et fond ved skolen for «trængende officeres Børn», men utbetalingene på 5-10 riksdaler var bare til begrenset hjelp.¹⁸⁹

4.3.4 Fagkrets og lærere

Fagkretsen var i utgangspunktet tenkt som en blanding av teoretisk og praktisk opplæring og være militært rettet. Hovedfagene var aritmetikk, geometri, trigonometri, festningslære, arkitektur og materiallære, dessuten artillerilære og tegning.¹⁹⁰ Skolen var treårig.

Fra 1770 fikk Peter Blankenborg Prydz stor innflytelse på oppbygningen av undervisningen, og grunnlaget for skolens utvikling til en dannelsesskole ble lagt. I tillegg til matematikk og de militære fag, fikk nå humanistiske fag som historie, geografi og språk (tysk, fransk og morsmål) stor plass. Skolens dagligspråk var i motsetning til i København ”morsmål”.¹⁹¹

Da Didrik Hegermann ble daglig leder i 1790, ble fagkretsen i stor grad videreført og forble den samme frem til reorganiseringen i 1798.¹⁹² Religion og filosofi ble lagt til. ¹⁹³ Skolen varte nå i realiteten i fire år. At de unge elevene da ble oppfattet som en del av det dannede miljøet i Christiania, kan ses blant annet ved at Bernt Anker innbød utvalgte elever til sine vitenskapelige sammenkomster.¹⁹⁴

Dannelse sto sentralt. Feltmarskalk Arnoldt var opptatt av at ”Vankundighed og Usædelighed ble bortryddet fra en av Landets hæderligste Stænder”.¹⁹⁵ Oppfatningen av de militæres dannelse var på det tidspunktet lite positiv. Offisersstanden generelt, og også standens sønner, hadde tilsynelatende et dårlig omdømme. Et eksempel på dette var at det var vanskelig for guttene å skaffe losji. Standens omdømme lå skoleledelsen tungt for brystet, og Prydz så som ett av utdannelsens mål å gi ” ikke en barsk Mine eller et opblæst Mod.. men forfinede Sæder

¹⁸⁷ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 111

¹⁸⁸ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 69

¹⁸⁹ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 121

¹⁹⁰ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 19

¹⁹¹ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 36

¹⁹² Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 118

¹⁹³ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 57

¹⁹⁴ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 125

¹⁹⁵ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 3

og en oplyst Forstand i det borgerlige Liv til... Medborgers Agtelse og Yndest.”¹⁹⁶ Estetiske fag som dans og fektning hadde fått plass på timeplanen; man måtte kunne føre seg.¹⁹⁷ I det hele var skoleledelsen opptatt av at man fremsto som en dannet klasse og, ikke minst, adskilte seg fra bondestanden. Det å få bønder som offiserer, var i følge Hegermann et ”Haan for Standen”. En offiser måtte ”hæve seg til en Høide af Kundskaber og Kultur, der fuldkommen staar ved Siden af de øvrige Stænder”.¹⁹⁸ Og skolen fikk det til. De unge elever var etter hvert blitt velkomne i de dannede sirkler i Christiania, også som leieboere.¹⁹⁹ Og i Christen Smidt Ruges avslutningstale i 1798 takket han for den gode mottakelsen unge kadetter nå fikk i Christiania.²⁰⁰

I 1798 tok skolen et stort skritt mot å bli en fullverdig officersutdannelse. Skoletiden ble økt til seks år fordelt på tre trinn og praktiske militære fag ble lagt til timeplanen. Heretter var kadettene ved avsluttet skole fullt utdannede offiserer.²⁰¹ Fra 1804 var skolen også en egen militær avdeling. Det hadde skolen i København vært lenge.

Skolen hadde fra starten av eksamener og ga karakterer, og elevene ble rangert i forhold til sine resultater. Ser man på skolens protokoller, var karakterene lenge lite presise og det ble brukt mange betegnelser. Men fra 1798 ble begrepene entydige: ”Fortrinneelig god”, ”Meget god”, ”God” og ”Maadelig.”²⁰² Elever som fikk fortrinneelig god ved avgangseksamenen, fikk ett års ekstra ansiennitet. Og de som i den årlige eksamen fikk ”Fortrinneelig god” eller ”Meget god” ble forfremmet til fenriker. Det ga økt bidrag fra regimentene og var en viktig motivasjon for elevene.²⁰³

Praktisk militær opplæring var i begynnelsen ikke tenkt som en del av skolen. Elevene var sendt av regimentene hvor slik praktisk utdannelse skulle finne sted.²⁰⁴

På grunn av elevenes unge alder, var skoleledelsen også redd for å utsette guttene så tidlig for militærlivets barske omgangsform. ²⁰⁵ Norges øverstkommanderende i 1775, prins Karl av

¹⁹⁶ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 60.

¹⁹⁷ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 35

¹⁹⁸ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 60

¹⁹⁹ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 76

²⁰⁰ Christen Smidt Ruge. *Krigerens Mod*. Tale ved Cursus Slutning 31te Maji 1798. Hermoder, s 1478-1502. CHRISTIANIA 1798; 103.

²⁰¹ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 129

²⁰² Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 138

²⁰³ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 123, 138

²⁰⁴ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 8

Hessen, stilte spørsmål ved dette og mente at skolen burde bli mer praktisk rettet.²⁰⁶ Men i svaret fra skolesjef Prydz ble det blant annet anført: ”Den Alder af 15 eller 16 Aar omgang med den gemeene Mand i den daglige Tieneste... have onde Følger”.²⁰⁷ Et kompromiss ble imidlertid at man skulle få en periode med praktisk eksersis etter undervisningens avslutning om våren. Problemstillingen ble igjen tatt opp både på 80-tallet og på 90-tallet av general Hans Jacob Hesselberg som i 1790 ble skolen øverste sjef. Han påpekte at det var skolens oppgave å utdanne dyktige offiserer, ikke utelukkende professorer. Men igjen gikk skolens daglige leder, nå Diderik Hegermann, imot under henvisning til Prydz’ argumenter. Og fortsatt ble det praktiske innslaget begrenset.²⁰⁸ Men fra 1798 ble praktisk militær trening integrert i skolens undervisningsplan. Hesselberg hadde fått sin vilje igjennom. Men dette krevde en seksårig skole.

Den frie matematiske skole (1750-1770) skiftet navn til Den kongelige militære matematiske skole i 1770 og Det norske militære institutt i 1798. Navneendringene var tegn på at det skjedde endringer, men skolens funksjon og organisering forble i hovedsak uendret. Skolen tjente regimentene, elvene var sendt fra regimentene, og de bar regimentenes uniformer. I 1804 skjedde det imidlertid en grunnleggende omlegning da Det Kongelige Norske Land Cadet Corps ble etablert. Dette medførte at skolens lærere og elever nå utgjorde et ”særskildt Corps” og hadde sin ansettelse, lønn og utrustning i dette korpset.²⁰⁹ Skolen var dermed blitt både en utdannelseinstitusjon og en militæravdeling.

Når det gjaldt innskrivning av elever, ble dette fortsatt koordinert av regimentene, og guttene kunne fra ni års alderen bli registrert som søkere i korpset. Men det endelige uttaket skulle gjøres av sjefen for korpset.²¹⁰

4.3.5 Organisering

Skolens identitet var bygget opp rundt feltmarskalk Arnoldts store prestisje og hans omfattende kunnskaper, erfaring, hans kunstneriske interesser og hans menneskelige

²⁰⁵ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 59

²⁰⁶ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 73

²⁰⁷ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 73

²⁰⁸ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 111

²⁰⁹ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 167 ff, 171, 172

²¹⁰ Fr Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 172 (fotnote).

kvaliteter^{211 212}. Skolens slagkraft og pedagogiske styrke ble sikret gjennom den tyskfødte kaptein Døderlein som var skolens daglige leder fra 1750 til sin død i 1763. Skolen fikk frem til 1763 en god start, selv om det ble hevdet at skolen lå noe tilbake i forhold til skolen i København de første årene. Etter Døderleins død startet en lang nedgangsperiode for skolen.²¹³

Grev Claude-Louis Saint Germain, som hadde tatt styringen over militærvesenet i Danmark-Norge, mente at det kun var de større vervete avdelinger som trengte den slags offiserer som skolen utdannet, og disse avdelinger var i Danmark.²¹⁴ Saint Germain fikk avskjed i 1767. I 1768 ble det etablert et militært kollegium som skulle utgjøre ledelsen av det militære i Norge. Kollegiet besluttet at skolen skulle gjenopprettes i henhold til sin "fundation". I 1770 tiltrådte dansken Peter Blankeborg Prydz som skolens daglige leder. Han hadde selv begynt på Landkadetakademiet 9 år gammel i 1731 og vært elev og tilknyttet akademiet i ni år delvis i von Nostitz tid. (se 4.2.4). Norges øverste militær sjef, prins Karl av Hessen og general Henrich Wilhelm Huth, støttet skolens virksomhet, og skolen var vel ansett frem til Prydz død i 1782.

I perioden frem til 1790 sto skolen svakere, men fikk så en oppblomstring som vedvarte under den nye lederduoen,²¹⁵ general Hans Jacob Hesselberg og Diderik Hegermann. Hesselberg var øverste leder for skolen til 1802, Hegermann var daglig leder til 1816. Fra 1790 var skolen reetablert som en fremragende teoretisk skole. Skolen tok nå fire år. Så, i 1798, ble skolen en seksårig fullverdig offisersutdannelse med tre trinn, kalt Det norske militære institutt, og fra 1804 ble skolen som nevnt også en militær enhet, Det kongelige norske Landkadetkompani.²¹⁶

Skolen ble fra starten av lagt direkte under kommanderende general i Norge. Skolen skulle ha en hovedlærer samt timelærere. Det var bestemt at det skulle avholdes årlig offentlig eksamen og at resultatene skulle rapporteres til kongen. Da det i 1768 ble etablert et Generalitets- og Commissariats-Collegiumet i Christiania²¹⁷, ble dette rapportpunkt for skolen. Skolens øverste ledere var sentrale offiserer i Norge. Det gjaldt den tidligere nevnte general Hans Jacob

²¹¹ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 15

²¹² Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 21

²¹³ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 21

²¹⁴ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 45

²¹⁵ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 54 ff

²¹⁶ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 129

²¹⁷Per Maurseth. *Sentraladministrasjonens historie. Bind 1*. Universitetsforlaget. OSLO 1979; 15-16

Hesselberg. Han ble etterfulgt av general Frederik Gottschalk von Haxthausen, den mest sentrale offiseren i Norge i Christian Frederiks tid som stattholder og konge 1813-1814. Skolesjefen fra 1790, kaptein Diderik Hegermann, ble Eidsvollsmann og ble også den første norske ”forsvarsminister” i unionstiden.

Skolen i Christiania synes å ha hatt en humanistisk innfallsvinkel til behandling av elevene. Da Prydz videreutviklet reglementet ved skolen, ble lærernes straffemyndighet redusert, og selv om «Subordinasjon og Skikkelighet holdes vedlige», var det viktig at man ikke undergravet elevenes verdighet. ”..de Unges Sind ikke derved nedtrykkes i en Trældoms frygt og tabe baade Mod og Lyst..”. Således skulle straff aldri effektueres i timene²¹⁸. I Christiania var den verste straffen å bli sendt hjem til regimentet. Prydz tenkning var mye basert på *filantropinismen* som var en rådende pedagogisk retning i annen halvdel av 1700 tallet. Den hadde også røtter til Sorø akademi som hadde vært et initiativ som var tatt for å bringe inn en mer allsidig dannelsesbasert undervisning i Danmark²¹⁹. Da Hegermann tok over som skolens leder, videreførte han Prydz’ filantropinistiske idealer. De unge aspirantene skulle foredles, ikke undertrykkes. De kom fra kondisjonerte kretser og skulle bli offiserer. Dette var i klar motsetning til hvilke ydmykende straffer ”bondetamper og menige soldater..” måtte tåle.²²⁰

4.3.6 Livet ved skolen

Skolens første permanente skolebygning var i Rådhusgaten 9 i Christiania. Dit flyttet skolen i 1752. Skolesjefen hadde leilighet i bygningen. Skolebygningen forfalt over tid, men takket være en «anonym»²²¹ donasjon fra Bernt Anker, kunne man i 1803 flytte inn i Tollbugaten 10.²²²

Elevene skulle selv ordne og betale husrom, kost, klær samt dekket personlige kostnader. De som hadde en stilling i et regiment fikk betaling som skulle bidra til å dekke dette, men før de fikk fenriks grad var støtten begrenset.

Da skolen startet i 1750 var det ikke penger til en felles innkvartering slik man hadde i København. Elevene måtte ordne dette selv. Skolen engasjerte seg imidlertid tidlig når det

²¹⁸ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 37, 38

²¹⁹ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 49

²²⁰ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 49

²²¹ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 157

²²² Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 37, 72-73

gjaldt elevenes innkvartering, og fra 1770 skulle skolen ha et overoppsyn med losjiene. Det er bevart en kartlegging fra 1774 hvor kadettenes husværer ble vurdert med karakteristikk som ”gode” til ”slette” og ”icke convenable”²²³. Men skolen hadde få virkemidler til å bistå dem som ikke hadde råd til en mer anstendig innløsning.²²⁴

Diskusjonen om det var mer ønskelig med en kaserneløsning kom opp flere ganger. Kaserneløsninger var standard ved tilsvarende skoler. Motpolene i diskusjonen var Hesselberg og Hegermann som begge hadde opplevd livet i skolekasernen i København på nært hold. Argumentene for felles innkvartering var korpsånd, like muligheter, bedre oppfølging og full kontroll over elevene. Hesselberg sto for dette og tilbød også innkvartering på Akershus festning.²²⁵ Hegermann var derimot mot ”kasernerer”. Han advarte mot mange negative sider når det gjaldt kasernelivet for så unge mennesker. Han påpekte også den store aldersforskjell mellom elevene.²²⁶ Konklusjonen ble at man fortsatte opplegget med privat innkvartering

Feltmarskalken ble i fundasen pålagt å lage et reglement for skolen hvor både oppmuntring og disiplinering skulle beskrives. Skolens første ordensreglement var preget av at man hadde å gjøre med en skole med veldig unge elever, og samtidig var en del av det militære etablissementet. Det skulle slås ned på ”harselering paa Informations-stædet, kaldede Øge Navne eller Skiolds Ord” og straffen kunne være både militær arrest eller ”Justiz-Pælen”, en slags gapestokk. Men Arnholdt ønsket å føre et personlig oppsyn med bruken av straff.²²⁷ En bekymring for skoleledelsen var at elevene for å spare penger til losji ofte bodde i fattigslige hjem hvor forholdene var enkle og hvor guttene både kunne utsettes for uhederlighet og umoral.

4.3.7 Betydning for karrieren

Skolen var et redskap for regimentene til å kvalifisere sine fremtidige offiserer, men var i utgangspunktet ikke tenkt som en obligatorisk del av karrieren. Fra skolens side var det imidlertid ønskelig at utdannelsen ble obligatorisk i karriereutviklingen, og den norske øverstkommanderende, prins Karl av Hessen, lanserte et forslag til formalisering i 1790. Det

²²³ Krigsskolens arkiv. Kopibok 1774. Boforhold: skoleholder Ruge i Prindsens gade, god. Riksarkivet

²²⁴ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 33-34

²²⁵ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 112, 113

²²⁶ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 58

²²⁷ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 14, 15

ble påpekt at alle andre embeter hadde krav til en formalisert utdanning og at det var krav til bestått eksamen. Argumentet slo an i Danmark, men saken stoppet opp i Norge. Den var ennå ikke moden. Men et viktig skritt ble tatt. Regimentene skulle i sin innstilling til utnevnelser legge ved en attest fra skolen.²²⁸

4.3.8 Holdninger.

Det er få beskrivelser av hvilke holdninger skolen ønsket å gi elevene og hvordan elevene oppfattet disse. Men en tale som ble holdt ved avslutningsseremonien i 1798 av repetenten Christen Smidt Ruge, kan gi innsikt i nivået og ånden på skolen og ånden blant studentene. Ruge hadde selv avsluttet skolen i 1794. Derfor vil jeg gi et referat fra talen.²²⁹

Det er en meget lang tale i ganske blomstrende vendinger. Innholdet må sies å være svært modent til å komme fra en 22 åring. De mange sitater og henvisninger til gresk og romersk historietradisjon indikerer at skolen var en dannelsesinstitusjon. Samtidig omtalte talen det nære; vennskap og oppbrudd som reflekterer skolens humanistiske holdninger. Talen, som hadde overskriften «Krigerens Mod», og hadde sitt hovedfokus på «det sande mod» var i første rekke en hyldest til det «intelligente» mot som Christen mente dyktige offiserer måtte besitte, og hvor offiserene, gjennom teoretisk skolering, dyktige veiledere og detaljerte forberedelser, skulle bli forberedt på hva som kunne møte dem i krigssituasjoner. Det var ikke dumdristighet eller spektakulære operasjoner man var ute etter, men å gi en god kunnskapsbase som skulle gjøre offiserene i stand til å kunne takle de vanskelige situasjonene man kunne komme opp i. Og det var en hyllest til «vitenskapene» slik man tilegnet seg dem på skolen. Dette var i opplysningstidens ånd.

Og han la ikke skjul på hva krigerne måtte være forberedt på: i «slagets tummel, på valplassen, i hospitalene hvor alle livets elendigheter sammen dynges, hvor døden viser seg i alle sine grusomme skikkelser..»

Offiserenes ansvar overfor soldatene ble vektlagt og også kravet til å være verdig soldatenes lojalitet. «Det er den gemene mann som i vårt sted spiller hovedrollen, og soldatene må beundre sine offiserer og kunne stole på dem», uttalte Christen før han føyde til, henvendt til kadettene: «På Deres Forstand og Deres Mod, mine Brødre, beror ikke alene deres egen, men

²²⁸ FR. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider; 13.114, 138, 153*

²²⁹ Mer om talen og dens referanse s 100.

deres Medkrigeres, deres Konge og Fedrelands Ære.» Disse synspunktene på relasjonen til soldatene, kan synes overraskende «moderne».

Ære var et annet hovedtema for talen og motsatsen var feighet. En offiser som ble mistenkt for feighet, kunne aldri gjenvinne sin manndoms rett, og Christen hevdet at kvinnene heller vil ha mennene hjem på «skjold» (døde) enn hjem med skam!

Dette betydde at en offiser gjennom hele livet måtte være forberedt på døden, være fortrolig med tanken; at det å dø for sin familie, konge og fedreland var en nødvendig plikt, en sann ære og en konsekvens av yrket. Selvsagt erkjente Christen de nære ting; foreldre og venner, det å se barna vokse opp, drømmen om det sted man selv hadde hatt sin barndom. Men fedrelandskjærligheten måtte overgå alt dette. Hvis æren sto på spill, kunne døden være et nødvendig utfall. «Underhold det sande mot og vis det ved alle leiligheter», sa han.

Og flere tidligere elever har gitt innspill som medfører at man bedre kan forstå den kunnskap og de holdningene som skolen ga de unge kadettene. Den senere oberst Jens Christian Schrøder omtalte i sine memoarer den stolthet kadettene hadde overfor skolen og til sitt kall. Han understreket den heroiske holdningen elevene hadde til ære og død. Da elever og lærere døde i trefninger under krigen i 1808, sørget man ikke ved skolen, men jublet! Fasinasjonen ved den heroiske død i kamp grep kadettene.²³⁰

Og Fr. Sinding-Larsen berettet, igjen med eksempler fra krigen i 1808, hvordan de unge guttene fra skolen i Christiania gikk rett fra skolebenken og ut i strid og gjorde en hederlig innsats.²³¹

4.4 En sammenlikning mellom skolene

4.4.1 Etablering, målsetning og intensjoner

Da Fredrik IV etablerte skolen i København i 1713 var han aktiv øverstbefalende for sitt lands styrker i krig i en tid bare vel 50 år etter innføringen av eneveldet og oppgjøret med adelen. Han så at han trengte dyktige og lojale offiserer.²³² Kongen hadde ved selvsyn sett hva som

²³⁰ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*, 83

²³¹ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 83

²³² Gunner Lind. *Hovedsmænd, herremænd, forretningsmænd og offiserer*; 6

trengtes. Da Frederik V, som selv bare i navnet var øverstbefalende, etablerte skolen i Christiania i 1750, var det igjen behovet for profesjonelle offiserer som overbeviste ham.

4.4.2 Adgang

Begge skolene var i utgangspunktet en slags militær grunnskole og henvendte seg til unge gutter. Dette var i opplysningstidens ånd.²³³ Skolen i København hadde som opptakskriterier ”god familie, godt utseende og alder inntil 15 år,” mens man i Christiania ønsket «Officers eller andre skikkelige Folks Børn». Ved å antyde et sosialt nivå, lå nok en forventning om at guttene hadde fått noe grunnutdanning hjemme. Samtidig var det ikke den øverste delen av overklassen man henvendte seg til. Begge skolene tolket kriteriene til å bety at offisersønner skulle ha prioritet. At man ikke sterkere prioriterte kompetanse ved opptaket, ga utfordringer for skolene. Og begge skolene hadde utfordringer i forhold til opptaksalder. Det var en sentral forskjell når det gjaldt opptak. I København søkte foreldrene skolen direkte om opptak, mens opptaket i Christiania var styrt gjennom regimentene. Disse hadde kvoter på skolen, og guttene måtte først aksepteres i regimentet og prioriteres av dette før det ble skaffet plass på skolen.

I statuttene for skolen i København lå det en føring om at skolen skulle hjelpe vanskeligstilte militære og militære enker. Dette var ikke tilfelle i Christiania. Og fra begge skolenes side ble det klart uttrykt at skolene ikke skulle være et oppbevaringssted for offisersønner.

Uttrykket ”godt utseende” sier noe om at offiserer skulle ta seg godt ut. I hvert fall frem til 1808 hadde eksamensprotokollene fra Landkadetakademiet rubrikker for ”legemlig condition, exterieur og høide.”²³⁴

Skolen i København hadde årlige opptak, mens man i Christiania kun hadde et kull av gangen frem til 1798. Skolene åpnet etter hvert opp for betalende kadetter i tillegg til dem som var opptatt på vanlig måte.

4.4.3 Økonomiske forhold.

Begge skolene hadde fri undervisning for de ordinære kadettene. I København var det også gratis innkvartering og bespisning. Bare mindre utgifter måtte betales av elevene selv. I

²³³ Geir Arne Ermland. Terje H Holm. *Norsk forsvarshistorie. Bind 1*; 263

²³⁴ Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Arkivserie U. *Eksamenslister 1807-1808*. Rigsarkivet

Christiania måtte elevene selv betale alle utgifter utover skolepengene. Dette skulle til en viss grad kompenseres ved tilskudd fra guttenes regiment. Disse tilskuddene var imidlertid ganske beskjedne inntil guttene gjennom god fremgang på skolen kunne rykke opp til fenrik à la suite i regimentet. Således var kravet til støtte fra hjemmet større i Christiania enn i København.

Mens Landkadetakademiet hadde fått tillatelse til å trekke en riksdaler av lønnen til alle offiserer, også de norske, og dermed fått en god økonomisk base, var inntektene i Christiania mer tilfeldige. Likevel hadde skolen etter hvert en ordnet økonomi.

4.4.4 Fagkrets og lærere.

Skolens fagkrets utviklet seg gjennom hundreåret. Utgangspunktet for begge var militære fag, men Landkadetakademiet hadde allerede fra starten også språk og estetiske fag. Gjennom årene kom nye fag til, både realfag, militære fag og allmenndannende fag. Skolen ble derfor stadig mer både en utviklet teknisk skole og også en skole for generell kunnskap og dannelses.

Dette var også tilfelle i Christiania, men det var først fra 1770-tallet at skolen, i tillegg til sin militære funksjon, også ble en dannelsesskole. Først rundt år 1800 ble begge skolene fullverdige krigsskoler hvor også praktisk militær skoling ble innpasset.

Den større skolen i København hadde i perioder problemer med å skaffe kompetente lærere med gode pedagogiske egenskaper. På den mindre skolen i Christiania hadde engasjerte skoleledere større mulighet til å influere kvaliteten på skolen.

Overordnet kan det se ut som om kongen gjennom skolene både ønsket å legge grunnlaget for dyktige offiserer og også for kunnskapsrike, dannende og representative frontfigurer for enevoldsmakten. Spesielt i Norge var dette viktig siden representantene for det desentraliserte militærvesen var viktige øvrighetspersoner.

Et tegn på at skolens prestisje steg særlig inn i det nittende århundret, var tilgangen på kvalifiserte lærere. Skolene og spesielt skolen i København hadde nå tilgang på de beste lærekreftene.²³⁵

²³⁵ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 44

4.4.5 Organisering

Skolen i København hadde fra starten av ikke tidsramme for studiene og heller ikke et opplegg for eksamener og systematisk opprykk. Dette medførte at elever kunne gå på skolen i mange år. Det betydde også at det ble vanskelig å bedømme kadettene kompetanse når de skulle konkurrere om stillinger i regimentene. Først på 1780-tallet fikk man et opplegg med eksamener. I Christiania var det allerede i stiftelsesdokumentet et krav til årlige offentlige eksamener.

Landkadetakademiets bygning lå nær Amalienborg Slott i rikets hovedstad, og sånn sett synlig for det øverste militære miljøet. Skolen i Christiania var direkte underlagt øverstkommanderende i Norge og derfor også godt synlig i det norske militære miljøet. Men begge skolene manglet lenge prestisjen ved å være en obligatorisk forutsetning for offiserkarrierer. Dette skjedde først i 1799 i Danmark og mer glidende i Norge rundt denne tiden. Og i praksis fra 1804. Historiene viser at begge skolene var avhengig av gode ledere og at utviklingen gikk i bølger.

4.4.6 Livet ved skolene

De to skolene hadde en grunnleggende forskjell som vesentlig påvirket skolegangen. Det var innkvarteringen. I København bodde guttene på skolen, i Christiania bodde de privat. Fordelen i København var at man hadde gratis losji og fikk det fellesskap som samlet innkvartering gir. Skolen fikk god oversikt over elvene og man kunne skjerme de unge elvene fra fristelsene som storbyen ga. I Christiania ble fritiden mere individuell, og skillete mellom kadettene ut fra stand og økonomi ble klarere. Og for dem med minst ressurser ga innkvarteringen utfordringer.

Beslutningen i Christiania om at guttene skulle bo privat, var i utgangspunktet et økonomisk spørsmål. Da skolens økonomi ble bedre og det ble mulig å få en kaserneløsning også i Christiania, valgte man likevel å fortsette som før etter en følelsesladet meningsutveksling mellom to skolesjefer som begge hadde gått på skolen i København.

Ut fra kildene ser det ut som om man i Christiania var tilbakeholden med straff og represalier, mens beretningene fra København går på en løpende disiplinering og sterkere virkemidler. Her krevde man full lydighet. Det tette bomiljøet kan ha vært en årsak til det. Mens man i Christiania i hovedsak hadde forseelser med utgangspunkt i fristelser i fritiden, kan det se ut

som om strafferegimet i København var mer i tråd med tidens holdning til at kustus og læring skulle «bankes inn.»

Litteraturen om skolen i Christiania fokuserer på at ledelsen sentralt hele tiden var opptatt å «foredle» de unge guttene; bygge opp selvrespekt og selvtillit. Dette i motsetning til hva man praktiserte i København. Fra von Gudes periode som skolesjef i København ble tanken om å bygge opp guttenes kreativitet og selvrespekt mer sentral også ved Landkadetakademiet.

4.4.7 Betydning for karrieren

Utdannelsene ga grunnlag for dyktigere offiserer. Skolene ga elevene kunnskaper både om relevante militære temaer og generelle allmenndannende fag, dessuten hadde kadettene lært seg å utnytte boklig lærdom og uttrykke seg skriftlig.

Men fremmet utdannelsen faktisk karriereløpet? Da er svaret gradvis. Aspiranter fra skolene ble sett på som konkurrenter til aspiranter utviklet internt i regimentene, og høyere offiserer hadde ikke «trengt» boklig lærdom. Dessuten spilte relasjoner og andre faktorer lenge en stor rolle i en offisers karriere. Se mer i avsnitt 5.2.

Da det gikk mot at formell utdanning ble et krav, enten det var gjennom et kongelig dekret i Danmark i 1799 eller klare føringer fra øverstkommanderende i Norge også på 1790 tallet, kom endringene raskt i gang. Hvor raskt omstillingene i praksis gikk, omtales i avsnitt 6.2.

4.4.8 Holdninger

I litteraturen er det gitt eksempler på negativ omtale av livet på skolene spesielt fra elever i København, og von Moltkes oppsummering er antakelig dekkende for den hverdagen guttene i København levde under.

Når man imidlertid ser på guttenes forhold til sitt yrke, sin stand og til krig og ære; konge og fedreland, tror jeg den refererte talen fra Christiania godt beskriver generelle holdninger som var blant offiserer i tiden i begge deler av riket og som med tyngde ble innprentet ved skolene. Embetseden direkte til kongen ga nok også en ansvarliggjøring. Det er lite som tyder på at disiplin og forsakelser var spesielt knyttet til offisersskolene; slik var samfunnet på 1700 tallet og forsterket av Napoleon krigene. For de fleste av elevene var en gjennomføring av skolen deres eneste sjanse til å holde sin stand og familiens ære, og det ble neppe forstått hvis denne

sjansen ble forspilt fordi man ikke tålte litt juling og forsakelser, slik von Moltke også så det.²³⁶

4.4.9 Hvor integrerte var skolene

Når man skal sette seg inn i og forstå skolene hver for seg, er de godt beskrevet i litteraturen, men relasjonene dem i mellom er lite beskrevet.

Skolene hadde sine uavhengige stiftelsesdokumenter, sin individuelle økonomi og forskjellige opptaksregler. Kadettenes boforhold og disiplinering var forskjellig. I København var skolespråket lenge tysk, mens man i Christiania talte morsmålet. Og fra et Københavnperspektiv syntes det norske tiltaket i 1750 ganske marginalt.²³⁷ Men likevel var forholdet mellom institusjonene nærmere enn det kan fremgå.

Skolen i København ansatte i 1738 en ny leder, von Nositz. Han tok tak for å bringe skolen opp på et høyere nivå. Von Nositz' anbefalinger til kongen i 1741 har sikkert vært med på å forme fundasen for den norske skolen ni år senere. Von Nositz' forslag gikk både på kvalitetene på undervisningen og på elevopptaket. Mye strandet på grunn av dårlig tilgang på gode lærekrefter, men ideene var fremtidsrettet.²³⁸ Skolen i Christiania hadde et bedre utgangspunkt. Der hadde man fra starten pedagogen med kompetanse, Georg Michael Døderlein, og skolen ble bygget opp rundt ham. Dessuten hadde han full støtte fra «toppen», fra feltmarskalk Arnoldt, Norges øverstkommanderende.

I København hadde Henrik von Gude vært lærer ved skolen i en årrekke, og da han ble skolens leder i 1760 (til 1779), tok han kraftfulle tak for å bringe skolen opp både når det gjaldt elevenes boforhold, disiplin og på det faglige området.²³⁹ Og grunnlaget for en virkelig dannelsesskole ble lagt av ham. Fagkretsen ble utvidet med allmenndannende fag, og pedagogikken ble utviklet i retning av motivasjon i stedet for streng disiplinering. Fra 1762-1770 var Hans Jacob Hesselberg sjef for Landkadetkompaniet. Landkadetkompaniet var nært knyttet akademiet.²⁴⁰

²³⁶ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskoles historie i ældre tider*; 69

²³⁷ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 30

²³⁸ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 25 ff

²³⁹ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 31-35

²⁴⁰ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 45

Den som bragte skolen i Christiania opp på et høyere nivå til virkelig å bli en dannelsesskole, og som også sterkt vektla motivasjon og stolthet, var Peter Blankenborg Prydz. Han var knyttet til Den frie matematiske skole fra 1770-1782. Han hadde selv som ni-åring startet på Landkadetakademiet i 1730 og gått sju år på skolen. Og da han som leder i Christiania, utviklet skolen etter de samme retningslinjene som i København, må man anta at han var inspirert av von Gudes tanker.

Utover 1770 tallet dreide vektleggingen av fagene i København seg mer mot realfag og mer militærrelevante emner. Det var ønsket et sterkere innslag av realisme i undervisningen og også militær relevans.²⁴¹ Da Hesselberg i 1790 overtok som Den frie matematiske skoles øverste leder, var hans viktigste målsetning at skolen skulle utdanne til «retttenkende og dyktige officerer og ikke udelukkende Professorer.»²⁴² Det er naturlig å tenke seg at han tenkning var influert av åtte år ved Landkadetkorpset i von Gudes tid.

Og daglige leder av Den frie matematiske skole fra 1790, Diderich Hegermann hadde startet på Landkadetakademiet 13 år gammel. Han hadde fortsatt ved akademiet som lærer og som offiser i Landkadetkompaniet helt til han 23 år gammel ble daglig leder for Den frie matematiske skole i Christiania.²⁴³ Og Hesselberg og Hegermann utviklet skolen slik at den i 1798 langt på vei tilsvarte skolen i København slik denne var etter endringene i 1783.

Som man vil se, var det mange påvirkningsveier fra skolen i København til skolen i Christiania gjennom hele perioden. De tre toneangivende lederne som med en viss forsinkelse bragte endringer i Christiania etter mønster fra endringene i København, hadde alle røtter i Landkadetakademiet. De hadde blitt utpekt av Norges øverste militære ledere som alle hadde dansk-norsk perspektiv og som naturlig så etter kandidater som hadde lyktes i København.

Ser vi på situasjonen rundt år 1800, var prins Karl av Hessen overordnet sjef både for skolen i København og i Christiania. Daglig leder i København var Didrik Carl Lorentz. Han hadde tidligere vært kollega og overordnet Diderich Hegermann i Hegermanns tid i København.

Hvis man leser man litteratur om skolen i Christiania, kan man få et inntrykk av at man der hadde betydelig frihet til å utvikle egne konsepter innen visse overordnede rammer. Men praksis viser at man var bevisst på å bringe det beste fra Landkadetakademiet til skolen i

²⁴¹ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 40

²⁴² Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 3, 55

²⁴³ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 57

Christiania. Begge skolene hadde den samme funksjonen; frembringe profesjonelle, lojale og dannede offiserer for Riket. Et tegn på at man fra kongens side så skolene i et felles perspektiv, var også at begge skolene ble omdannet til landkadettkorps, i Danmark i 1803, i Norge i 1804.²⁴⁴

Med forskjellig utgangspunkt endte skolene opp som svært like i de fleste vesentlige spørsmålene.

4.4.10 Hvor gode var skolene

Skal man vurdere skolenes kvalitet, er det nødvendig å gjøre dette relativt til tilsvarende skoler i de statene som sikkerhetspolitisk kunne være rikets utfordrere. Gunner Lind hevder at dansk-norsk offisersutdanning på 1700 tallet lå langt fremme; man var tidlig ute og hadde kvalitet i forhold til andre stater.²⁴⁵ Hans Hosar dokumenterer også at dette var tilfelle.²⁴⁶

Kompetansen var etterspurt også utenfor tvilling-rikene. Dette viser von Moltkes senere karriere og Carl Ruges karriere, omtalt i avsnitt 6.1.8.

4.5 Om elevene

4.5.1 Skolenes betydning for offiserkarrieren

I en analyse som jeg har gjort blant 25 ledende offiserer i Det opplandske og Det nordenfjeldske regiment fra 1770 til rundt 1810, er ett tema hvorvidt offiserene faktisk hadde formell utdanning fra en av de to offisersskolene som hadde vært i virksomhet fra hhv 1713 og 1750.²⁴⁷

Generelt kan man si at i denne gruppen som startet sin karriere rundt 1750 kunne man både bli general med en rask karriere eller stoppe opp som major etter langsomme opprykk uavhengig av formell utdanning. Utdannelsen hadde bare unntaksvis påvirkning på karrieren. Andre kriterier styrte dette.

²⁴⁴ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*;7

²⁴⁵ Gunner Lind. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre* 60,71

²⁴⁶ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 34,35

²⁴⁷ Bilag 1 og 2. Tabell 1 Det opplandske infanteriregiment og tabell 2 Det nordenfjeldske infanteriregiment; kolonne "formell utdanning"

Samlet fikk de 25 offiserene 20 sønner som ville bli offiserer.²⁴⁸ Av disse valgte femten formell offiserutdanning, fire i København og elleve i Christiania. Interessant sett i forhold til kongens ambisjoner om en formalisering av offiseropplæringen er det at sønnene til offiserene tidligst i perioden, ikke ble sendt på officersskole. Da var fortsatt forbindelser viktigere enn teoretisk skoling og de to offiserene det var snakk om hadde et mektig nettverk. Sønnene til de senere offiserene valgte derimot formell utdanning. Det reelle og mentale skiftet skjedde derfor gjennom århundrets siste par tiår.

Etter 1799 var endringen total. En undersøkelse gjengitt i Søren Haslund-Christensens bok om *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole* ser på en gruppe ledende danske offiserer i de slesvigske krigene i 1848 og i 1864.²⁴⁹ Offiserene ble født på slutten av 1700-tallet og tidlig i det nittende århundre. En var blitt offiser umiddelbart før 1799 og hadde bakgrunn fra et regiment, de øvrige hadde alle høyere offiserutdanning fra en av de nasjonale skolene. Dette bekrefter den nye tiden. Men karrieremønsteret for offiserer er slik at det tar lang tid fra en formalisering innføres til de øverste posisjonene reflekterer endringen.

4.5.2 Hvem gikk på skolene

Landkadetakademiet hadde fra starten av prioritert sønner av offiserer ved opptakene, og dette ble formalisert i 1757 ved at bare officerssønner og sønner av militære embetsmenn hadde adgang.²⁵⁰ Dette absolutte kravet ble antakelig raskt fraveket.²⁵¹

Gunner Lind har på et overordnet plan gjort en inngående analyse som viser hvordan adelen og det høyere borgerskap ble marginalisert blant karriereoffiserene i tvilling-rikene fra begynnelsen av 1700-tallet. Dette skjedde først gjennom import av utenlandske offiserer, deretter gjennom en blanding av sønnene til de utenlandske offiserene som nå var blitt naturalisert og sønner av lokale offiserer og embetsmenn.²⁵² Samlet dominerte de officerskorpset totalt.

I Landakademiets protokoll, «*Officerssønners indtegnning til virkelige kadetter*» kan man lese om hvordan offiserer fikk sine sønner registret som fremtidige kadetter ned til 5-6 års alderen

²⁴⁸ Bilag 1 og 2. Kolonne "sønn offiser"

²⁴⁹ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 41-44

²⁵⁰ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 26

²⁵¹ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 42

²⁵² Gunner Lind. *Military and Absolutism*; 226, 232

i årene rundt år 1800. Guttene var gjerne 10-12 år da de begynte.²⁵³ I akademiets Kopibøker ble farens navn og rang skrevet inn sammen med sønnes navn da guttene startet utdannelsen.²⁵⁴ Men hvilken andel av de samlede elevkullene dette utgjorde, har jeg ikke klart å beregne eksakt.

Når det gjelder skolen i Christiania, har løytnant N. Peters foretatt analyser over elevenes familiebakgrunn. ²⁵⁵ I arkivene er fedrenes yrker registrert. Peters analyser viser at før 1780 var omtrent 75 % av elevene sønner av offiserer, i perioden 1780-1790 mellom 60 og 70 % og rundt århundreskiftet hvor kullene var større, rundt 55 %. Deretter steg andelen av offisersønner til 62 % igjen i det nittende århundrets første tiår. De øvrige elevene var i hovedsak sønner av sivile embetsmenn, rundt 20 og 25 % av kullene, slik at vel 90 % av elevene kom fra embetsstanden før 1790, deretter rundt 80 % frem til 1819.²⁵⁶ Resten var proprietærsønner og sønner av forretningsdrivende.

Jeg har foretatt en nærmere analyse av kullet 1794-1798. Dette er vist i bilag 6. Der har jeg vurdert elevene ut fra forskjellige kriterier og også i den sammenheng sett på familiebakgrunn. Utgangspunktet er ansiennitetslisten ved skoleavslutningen i 1798, Olai Ovenstads bok *Den norske hærs offiserer 1628-1814* og Løytnant N. Peters oversikter.²⁵⁷ Når det gjelder dette kullet besto dette ved avslutningen i 1798 av 56 kadetter, herav 50 på det ordinære kullet og seks på et forberedende opplegg. Av kadettene på det ordinære kullet hadde 55 % en far som var offiser. 23 % hadde en far fra den øvrige embetsstanden; hovedsakelig prester; og dette betydde at nær 80 % av guttene kom fra embetsstanden. De øvrige fedrene var proprietærer (16 %) og forretningsdrivende (4 %). Ën gutt var bondesønn og dette var helt eksepsjonelt.

4.5.3 Annet

Landkadetakademiet hadde lenge en utfordring ved at opptaksalder var veldig uensartet og med at skolen manglet et system for eksamener og kontroll over læringen.

Eksamensprotokoller finnes ikke tilgjengelig før fra rundt år 1800 og bare for enkelte år. Ser

²⁵³ Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Arkivserie: N. Officersønners inntegning til virkelige kadetter. Rigsarkivet.

²⁵⁴ Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Arkivserie: C. Kopibøger 1791-1810

²⁵⁵ Løytnant N Peters samlinger I-VII med diverse fortegnelser over kadetter, officerer og lærere ved Krigsskolen ca. 1750-1894. Krigssolens arkiv. Riksarkivet.

²⁵⁶ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 77, 78

²⁵⁷ Løytnant N. Peters samlinger. 12. Cursus.

vi på kullet fra 1802 hadde de 32 kadettene startet på skolen i gjennomsnitt som 12 ½ åringer i tråd med skoleledelsens ønsker; den eldste var 16 år, de to yngste rundt 9 år gamle. Snittet ved avslutningen var omtrent 19 år; en var 23 år gammel og den yngste 15 år gammel. I snitt hadde kadettene gått på skolen i vel 6 ½ år som var i tråd med læreplanen forutsatt at guttene hadde begynt i første forberedelses klasse. Men utslagene var store; fem hadde gått på skolen i mere enn ni år, mens de mest skoleflinke bare hadde vært på skolen i 3 ½ år.²⁵⁸

Ser vi på kullet i 1808, var starttidspunktet for de 23 kadettene i gjennomsnitt som i 1802, rundt 12 ½ år. På dette kullet var imidlertid gjennomføringen raskere; 5 ½ år, og guttene var i snitt knapt 18 år ved avslutningen.²⁵⁹ Danmark hadde på dette tidspunktet engasjert seg i krigen i Europa og mye tyder på at det økte behovet for offiserer gjorde at fremdriften i utdannelsen ble raskere.

Den frie matematiske skole i Christiania hadde på slutten av 1700-tallet et skoleopplegg på fire år, men også et forberedelsesopplegg for noen ganske få unge gutter. Ser vi på det ordinære kullet 1794-1798 (bilag 6) som ved avslutningen hadde 50 kadetter, var gjennomsnittsalder ved starten 15 ¼ år og 19 ¼ ved avslutningen.²⁶⁰ Dette var i tråd med ledelsens ønske om at guttene skulle være konfirmert og ha en viss allmenn dannelse.²⁶¹ Kadettene i Christiania kom ut i regimentene i samme alder som kadettene i København.

Når man tar med forberedelseelevene, var aldersspredningen ved kursstart i 1794-1798 kurset i Christiania fra 7 til 23 ½ år. De yngste som kom inn på skolen mellom sju og elleve år gamle, var sønner av høytstående offiserer eller militære tjenestemenn som åpenbart hadde vilje til å bryte skolens målsetning om å unngå elever under 12 år for å gi sine sønner en maskulin oppdragelse. Tolvårskravet kom inn i vedtektene i 1798.

Den desidert eldste eleven som startet 23 ½ år gammel i 1794 var bondesønnen Ole Olsen fra Telemark. Grunnen til at han hadde sluppet gjennom nåløyet skyldtes eksemplarisk tjeneste som soldat og underoffiser i Slesvig og hans gode personlige egenskaper. Som den eneste

²⁵⁸ Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Arkivserie: U. Eksamenslister 1801-1806

²⁵⁹ Arkivskaber. Eksamenslister 1807-1808

²⁶⁰ Krigsskolens arkiv. Eksamensprotokoller 1795 og 1798. Riksarkivet

²⁶¹ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskoles historie i ældre tider*; 39

bondegutten kom han inn til tross for skoleledelsens grunnleggende mistro til bønder som offiserer.²⁶² Og han ble kullet tredje beste.

Ser man på elevenes familiebakgrunn i forhold til resultatene ser man at studieopplegget ikke favoriserer elever med militær bakgrunn.²⁶³

Det har blitt fokusert på at svært unge gutter kom inn i aktiv militærtjeneste.²⁶⁴ Som vi har sett var det store flertallet av kadettene ved Den frie matematiske skole tenåringer da de startet utdannelsen og rundt tjue år da de avsluttet. Dette vil også med dagens øyne synes normalt.

Ser vi på kullet fra 1798, hadde det også det som Hans P Hosar kaller ”barneoffiserer”. Jeg definerer det til å være under 16 år da man fullførte skolen.²⁶⁵ På dette er det seks.

Men det spesielle i 1798 var at skolen fra neste kull skulle få en påbygning som ga seks års undervisning. De seks nevnte «barneoffiserene» ville normalt gått inn i aktiv tjeneste i veldig ung alder, men alle seks fortsatte to år til på skolen for å få nytte av det forbedrede tilbudet. Det nye skoleopplegget på seks år, gjorde at «barneoffiserer» for ettertiden ble en sjeldenhet.

Generelt kan man si at sønner av ”vanlige offiserer” var i klart flertall blant elevene og disse begynte på skolen rundt 15 års alderen og sluttet fire år senere da de nærmet seg tjue år. Vi har tidligere sett at fedrene skrev guttene inn i regimentene noen år før opptaket. Også for gutter med annen bakgrunn enn offiserfamilier, var 15 år normalalderen.

Noe som synes å være spesielt, var at dyktige og innflytelsesrike offiserer benyttet sin makt til å plassere sine sønner på skolen lenge før guttene hadde forutsetninger for det og brukte skolen som en anstalt for oppdragelse.

De stikkprøver som jeg har gjort viser at hvis vi ser på ett kull, vil noen bli borte underveis, noen trekker seg raskt tilbake til sine eiendommer eller familievirksomheter, en del går inn i statsforvaltningen eller i militærrelevant sivil virksomhet. Dette medførte at tilsiget av nye offiserer fra et kull ved skolen var begrenset.

For skolesjefen, Diderik Hegermann, var det ikke noe nederlag at noen av elevene ikke ble offiserer. At de var etterspurt i de tekniske etater, så han som positivt for skolens

²⁶² Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 60

²⁶³ Bilag 6.

²⁶⁴ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 78.

²⁶⁵ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 78

omdømme.²⁶⁶ Skolen var blitt etterspurt og Norge manglet andre tilbud i ingeniørfag på høyt nivå. Hæren fikk de offiseraspirantene de trengte, og samfunnet fikk nødvendig tekniske kompetanse. Sånn sett ble skolen mer enn dens primære formål skulle tilsi.

4.6 Skolenes betydning i sentraliseringsprosessen

I kapittel 3 beskrev jeg kongens prioritering av militærvesenet på 1700 tallet og de grep han gjorde for å sikre et godt fungerende forsvar og dyktige og lojale militære ledere. I det følgende skal jeg se på hvordan de to sentrale offiserskolene fungerte i forhold til de sentraliseringstiltak som ble iverksatt.

Skolenes relasjon til regimentene var i utgangspunktet grunnleggende forskjellig. Mens skolen i København er blitt fremstilt som en utfordrer til regimentenes egen rekruttering og offisersutdannelse, var skolen i Christiania helt fra starten av en innretning som regimentene kunne bruke i utvikling av egne offisers aspiranter.²⁶⁷ Men ved avslutningen av hundreåret fungerte de i praksis ganske likt.

I avsnitt 3.2 ble beskrevet kongens vilje og evne til å bruke en betydelig del av samfunnsressursene på militærvesenet, og allerede før 1713 hadde den daværende kongen innsett at et fremtidsrettet militærvesen krevde skolerte offiserer. Dette synet ble bekreftet av kongens sønnesønn i 1750. Offiserskoler var viktige i statens tenkning for hvordan rikets militærvesen kunne utvikle seg positivt. Man kan si at dette var selvsagt, men i tiden var det ikke det.

Kongen ønsket å marginalisere adelens posisjon i det militære. Gjennom opptakskriteriene for offiserskolene, ble det fastslått at fødsel ikke ga forrett og at kongen ønsket gutter fra pene, dannede familier; skikkelige folks barn. Skolene med sitt monopol på inngangsporten til offiseryrket ble derfor en avgjørende instans for effektueringen av kongens vilje.

Gjennom å benytte offisersønner som mal for egnethet, hadde kongen uansett lagt føringer for hvilken type mennesker han ønsket inn i offiserskorpset; gutter fra rimelig dannede og rimelig

²⁶⁶ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 63

²⁶⁷ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 12

opplyste hjem og hvor troskap og ære kunne forventes å være en del av grunnholdningene. Adelenes sønner hadde ingen formelle fortrinn, og allmuens sønner hadde ingen plass.²⁶⁸ Det er illustrerende at man i Danmark først i 1867 og under sterk motstand fra offiserskorpset tillot at ”manden bag ploven” til tross for sin manglende dannelselse kunne bli offiser.²⁶⁹

Avsnitt 3.4 gir en beskrivelse av hvordan statens militærvesen ble sterkere integrert gjennom 1700-tallet gjennom operasjonell standardisering og koordinering regimentene i mellom. Dette krevde en ny type offiserer som kunne forholde seg til skriftlighet og tenke på en større helhet.

Behovet for en ny type offiserer kom også fra de stadig mer omfattende krav til byråkratisering av ledelsen av militære avdelinger gjennom påbud om regnskapsføring, dokumentasjon og rapportering. Dette var ting som måtte læres og også forstås likt gjennom hele militærvesenet. Det forutsatte at sentralmakten i sterkere grad måtte tenke på å utdanne «statsfunksjonærer».

Hvis man skulle oppnå fullgod sentral styring over offiserene som yrkesgruppe, var det avgjørende for kongen, i tillegg til å motta rapporter om karriereutvikling fra regimentene, å få kontroll over tilgangen og formingen av aspirantene. Nasjonale offiserskoler kunne sikre at kongen sentralt kunne styre opptaket av nye aspiranter, kartlegge evner, oppførsel og utvikling i skoletiden, måle prestasjoner med ens karakterskalaer og tilpasse innholdet i utdannelsen etter tidens krav og kongens ambisjoner. Bare slik kunne kongen få mulighet til å bygge opp en mest mulig objektiv oppfølging av offiserene og deres karriereutvikling og dermed skaffe seg et fullverdig nasjonalt offiserskorps.

I avsnitt 3.6 ble det beskrevet et omfattende regelverk som både omfattet offiserenes rettsforhold, deres rang, deres påkledning og fremferd samt deres privatliv. Dette regelverket ble stadig utviklet, og det var avgjørende at offiserene kjente reglene og forsto dem. Dette var et åpenbart viktig tema i en yrkesopplæring.

Gjennom 1700-tallet økte kravene til offiserene: det var behov for faglig utvikling i mere kompliserte militære omgivelser og for en ny rolle som statlig byråkrat. Dessuten har vi tidligere sett at det var et sterkt ønske om at offiserene måtte kunne oppføre seg og kommunisere med andre dannede grupper i samfunnet; være en representativ frontfigur for

²⁶⁸ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelselse og krigens krav*; 60

²⁶⁹ Søren Haslund-Pedersen. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole*; 48

kongemakten. Skulle kongen ha kontroll over disse forholdene, måtte han ta kontroll over opplæringen.

Enevoldskongen krevde lojalitet av sine offiserer. De skulle være patriotiske, og det var viktig at offiserene delte statens ideologi. Ingen måtte skinne over kongen. En åpenbar løsning for å sikre dette, var at offiseraspirantene i ung alder, før de hadde fått andre påvirkninger, ble samlet i kongens utdannelseinstitusjoner med kongens utvalgte lærekrefter og fikk innprentet statens læresetninger. At guttene samtidig lærte om yrkesgruppens ærerike oppgave og bygget opp deres stolthet var også viktig.

4.7 Oppsummering

Skolene var redskaper for å få fullt utbytte av sentraliserings- og endringstiltakene gjennom 1700-tallet. For noen tiltak kunne gode skoler bidra til å bedre kvaliteten på det som var iverksatt, for andre var et felles skolesystem en nødvendighet for at tiltak fikk effekt. Jeg vil derfor hevde at skolene var det viktigste enkelttiltaket som ble iverksatt på 1700-tallet for å bedre det militæres kvalitet og evne til å fungere samlet, og at skolene var den avgjørende faktoren i kongens initiativ for å få en sentral kontroll over offiserene som gruppe. Men vi må inn i det nittende århundre for å se denne effekten fullt ut.

Skolene gjorde offiserene til profesjonelle og verdige representanter for enevoldskongen. Skolenes tilbud ble etter hvert så godt at kongen kunne gjøre dem obligatoriske for offiseraspirantenes videre karriere. Gjennom dette fikk kongen monopol på å velge ut rikets militære maktelite, følge deres evner og utvikling på nært hold gjennom skoletiden, måle dem gjennom eksamener og også gjennom de jevnlig evalueringene som skolen gjorde av guttene. De lite egnete kunne skilles ut, og muligheten for «vennetjenester» ble mindre enn de hadde vært i regimentene.

Gunner Lind ser en kontinuitet og en bevissthet i utviklingen av sentralisert kontroll fra eneveldets innføring gjennom 1700-tallet. Og kompetanseunderlaget gjorde at offiserene nå kunne fungere sammen med andre skolerte embetsmenn. Kongen kunne styre sine offiserer etter objektive kriterier og gruppen hadde skoling og dannelses. Kjernen i dette var offiserskolene og beslutningen i 1799.

5 Norske offiserer og sentraliseringstiltakene

5.1 Innledning

I det foregående har jeg gått gjennom kongens sentraliseringstiltak på 1700 tallet, og jeg vil i dette kapitlet se nærmere på hvordan disse slo ut i praksis for offiserene. Dette vil jeg gjøre ved å definere et sett kriterier og teste disse med utgangspunkt i en gruppe ledende offiserer i to regimenter i Norge.

Analysene og beretningene i dette kapitlet er som det vil fremgå basert på mange kilder, men sentralt står en omfattende bearbeiding av Olai Ovenstad arbeider. Dette har gjort meg i stand til å koble offiserer til militære avdelinger og i en viss utstrekning opp mot familiære forhold. Ovenstads arbeider er ikke alltid korrekte eller fullstendige. Det har medført at jeg har måttet gjøre noen antakelser. Tallmaterialet ikke er 100 % etterrettelig, men så korrekt at jeg kan innestå for at bildene som gis er representative.

5.2 Hva ønsket kongen av sine offiserer

Jeg vil her se på hva jeg mener kongen må ha ønsket å oppnå fra offiserskorpset gjennom sentraliseringstiltakene. Dette kan inndeles i tre: Kompetanse, kontroll og lojalitet.

Kompetanse. Dette området kan igjen deles i tre: i. Militær teknikk og praktisk kunnskap, ii. Byråkratisk skoling og iii. Generell kompetanse og dannelse.

- i. Kongen ønsket seg dyktige krigere som var oppdatert på det siste innen fagfeltet enten det var artilleri, ingeniørtjenester, kavaleri eller infanteri. Offiserene måtte være faglig à jour i forhold til potensielle motparter og også kunne innpasse sin avdeling til de mer omfattende og integrerte opplegg riket la opp til. Praksis i krigs- og felttjeneste og fleksibilitet til å ta tjeneste på tvers av regimentene var ønskete egenskaper for dem som ville bli ledende offiserer.
- ii. Utvikling av skriftlighet, standardisering og rapportering og mer utstrakt dialog med sentralmakten krevde andre egenskaper i tillegg til å være krigere.

- iii. Utviklingen gikk raskere og offiserene måtte kunne følge med faglitteraturen. Krigsmakten ble også stadig mer integrert i resten av samfunnet, og offiserene ble embetsmenn og også kongemaktens ansikt utad. Even til å kunne tilegne seg boklig og teoretisk viten ble viktigere og det ble forventet at offiserene kunne te seg og delta i dannede kretser.

Kontroll. Tre viktige områder var: i. Styring av karrieren, ii. Yrkesgruppens selvrekruttering, iii. Styringskriterier.

- i. Det var viktig for kongen å få en reell styring på i det minste nøkkeloffiserenes karrierer. For disse var bredest mulig erfaring og rotasjon viktig. De måtte være synlige. Regimentsjefene måtte ikke få anledning til nepotisme eller favorisering. Kongen måtte ha objektiv måling og vurdering av offiserene fra starten av karrieren.
- ii. Kongen ønsket å bygge opp en offisergruppe med en kjerne av offiserfamilier hvor sønn fulgte far og hvor også mor hadde en dannede bakgrunn. Men kongen skulle styre dette, ikke de gamle privilegerte klassene.
- iii. Formell rapportering av store og mindre forhold ved regimentene var viktig for å sikre innsyn og hindre avvik.

Lojalitet. Kriterier her var: i. Takknemlighet, ii. Nærhet/utvalgt, iii. Indoktrinering, iv.

Direkte styring, v. Sikre sønnene.

- i. Gjennom rangen, kongen som arbeidsgiver, fast lønn, sikkerhet ved forandringer (vartepenger), enke og barnepensjon ga en stilling i hæren respekt, trygghet og forutsigbarhet.
- ii. Kongen ønsket direkte tilknytning til den enkelte offiser gjennom eden, gjennom ønsket om direkte kontakt og gjennom offiserenes rett til jobbsøking
- iii. Det var viktig å sikre at offiserene bekjente seg til eneveldets ideologi og verdier.
- iv. Gjennom styring av offiserenes privatliv; valg av ektefelle, bopel, gjeld og skifte samt påkledning og fremferd skulle kongen være «tilstede» til enhver tid.
- v. Kongen ønsket å sikre fremtiden til offiserenes sønner.

5.3 En analyse av offiserkarrierer i Norge

5.3.1 Innledning

Jeg vil se på hvilke faktorer jeg mener var de viktigste som påvirket offiserene og deres karrierer på denne tiden. Kongen hadde for lengst formelt satt stopper for at noen ved fødsel skulle ha rett til ledende stillinger i riket. Det var kvalifikasjoner som skulle telle. Men hvem var det som fikk sjanse til å vise seg frem og hva så kongen etter.

Basis for dette avsnittet er en studie jeg har gjort som omfatter 25 ledende offiserer i Det opplandske infanteriregiment og i Det nordenfjeldske infanteriregiment. De hadde startet sin offiserkarriere rundt 1750 og besatte ledende stillinger; regimentsjefstillinger og bataljonsjefstillinger; i de to regimentene fra 1770 tallet og frem mot 1814; i hovedsak i perioden etter reorganiseringen av hæren i 1789. Når jeg har valgt å se på offisergrupper fra to regimenter, er dette for å sikre en større sannsynlighet for at funnene kan oppfattes som generelle. Jeg har ikke funnet signifikante forskjeller og derfor behandlet dem som en gruppe. Underlagsmaterialet finnes i bilagene 1-5. I underlagsmaterialet er opplysningene på individnivå, og mine analyser og konklusjoner er basert på dette. I det følgende vil jeg imidlertid ser mer overordnet på funnene.

Det mest objektive kriteriet for å vurdere en offiser er å se på hans karriereutvikling. Jeg vil se på fem forhold; offiserenes inntreden i det militære, alder ved utnevnelse til sekondløytnant, alder ved utnevnelse til kaptein, alder ved utnevnelse til major og hva som karakteriserer dem som nådde høyere. Ut fra den kunnskapen jeg har om den enkelte offiser, har jeg søkt å finne forklaringer for hvorfor det oppsto forskjeller.

5.3.2 Faktorer som påvirket offiserenes karrierer

Når jeg sammenholder den biografiske informasjonen jeg har om de 25 offiserene med deres karrierer, mener jeg å se faktorer som kan ha hatt bestemmende betydning for deres militære utvikling. For den enkelte kan noen faktorer være viktig, for andre spiller andre faktorer inn. Vi kan også se at for noen endrer forholdene seg i løpet av karrieren.

Noen faktorer, 1-4 under, går på sosial bakgrunn og nettverk. Da sosial bakgrunn synes å ha stor betydning, har jeg prøvd å gå relativt detaljert inn på dette området. Punktene 6-10 går

på utdanning, spesiell innsats eller spesielle begrensninger, punkt 11 på ansiennitet og punkt 12 går på synlighet. Punkt 13 går på dyktighet; alternativt hendelser som har virket negativt på karrieren.

Faktorer:

1. Offiserens sosiale bakgrunn. Kriterier: Fars forhold; Overklasse/general, offiser, embetsmann, proprietær/bonde/annet/ukjent. Mors forhold; Overklasse/generaldatter, offiserdatter, embetsmannsdatter, borgerdatter, datter av proprietær/bonde/annet/ukjent.
2. Ektefelles sosiale bakgrunn. Kriterier; Overklasse/generaldatter, offiserdatter, embetsmannsdatter, datter av borger, datter av proprietær/bonde/annet/ukjent. Offiseren var ugift.
3. Nettverk generelt
4. Fars tidlige død
5. Kjøp/arv av stilling
6. Utdanning
7. Tjeneste i Danmark som del av karrieren
8. Tjeneste i Holstein som del av karrieren (Gottorp-krisen)
9. Krigstjeneste
10. Flyttevillig/stedbundet. Preferere bosted eller karriere?
11. Ansiennitet
12. Synlige/relasjonsskapende posisjoner (Landkadetakademiet/kompaniet, Den frie matematiske skole, kongens adjutant, kammerherre, generalstab, annet)
13. Dyktighet/positiv omtale. Negative hendelser i løpet av karriereløpet
14. Dårlig helse/ tidlig død

5.3.3 Kort presentasjon av offiserene som inngår i analysen

Sosial bakgrunn: F=sentral militær familie; O=offiserfamilie; Ø=Øvrig

«Øvrig» omfatter sønner av underoffiserer, proprietærer og storbønder, embetsmenn uten militært nettverk

Offiserer som ble regimentsjefer eller høyere. (NF=Nordenfjeldske, OP=Opplandske)

F. Johan Jacob Grüner (NF): Sønn av offiser og embetsmannsdatter. Sentral militærfamilie. Gift inn i den danske overklasse. Tjeneste i Danmark og Holstein. Kammerherre.

F. Niels Harboe (OP): Sønn av general og borgerdatter. Gift med offiserdatter. Sentral militær familie. Sterkt stedbunden til området rundt sin gård i Skoger frem til han 65 år gammel startet en karriere med ledende stillinger blant annet i Det opplandske. Ble general 72 år gammel.

O. Diderich Hegermann (OP): Norsk, men født i Slesvig-Holstein. Sønn av offiser og offiserdatter. Gift sent med en velstående enke. Utdannelse og tjeneste i Landkadet-akademiet/-kompaniet i København og senere daglig leder av Den matematiske skole i Christiania. Synlig og sentral offiser. General. Arméminister.

O. Hans Jacob Hesselberg (NF): Født i Slesvig-Holstein. Sønn av offiser og offiserdatter (født von Gude, søster av sjefen for Landkadetakademiet). Gift med borgerdatter. Karriere i Danmark og krigstjeneste i Frankrike. Tjeneste i Landkadetkompaniet og øverste sjef for Den matematiske skole i Christiania. Synlig og sentral offiser. General.

F. Hans Gram Holst (NF): Sønn av offiser og embetsmannsdatter. Gift med prestedatter. Militærfamilie. Rask karriere/dyktig. Flyttevillig. General.

F. Christopher F. Lowzow (OP): Dansk. Sønn av dansk general (tysk adel) og mor av dansk overklasse. Gift med oberstdatter. Karriere i Danmark og Norge. Kongens adjutant. Meget rask karriere. Dyktig. Krigstjeneste i 1808, krigshelt. General.

F. Eilert Ditlef Lowzow (OP): Sønn av offiser (tysk adel) og offiserdatter. Gift med oberstdatter. Tjeneste i Danmark og Norge. Rask karriere. Dyktig. General.

F. Claus Jørgen Schnell (NF): Sønn av foged og proprietærdatter. Hadde antakelig gode familieforbindelser i Danmark. Gift med dansk adelig offiserdatter. Tjeneste i Danmark og Norge. Rask karriere. Dyktig. Stedfortredende kommanderende general og deputert til Generalitetskollegiet. General.

Ø. Johan Christian Svendsen (Schwenzen) (OP): Født i Slesvig-Holstein. Sønn av sersjant. Gift med prestedatter. Krigstjeneste for Preussen. Allsidig og rask karriere i Norge i forskjellige regiment. Dyktig og fleksibel. Dømt for tap av militært materiell i 1788. Likevel fortsatt karriere. General.

Av denne gruppen er seks fra sentrale militærfamilier/overklasse, to sønner av vanlige offiserer og en fra «øvrig».

Offiserer som ble bataljonssjefer.

O. Thomas Henrich Arøe (NF): Sønn av offiser og embetsmannsdatter. Gift med prestedatter. Flyttevillig. Tidlig karrierestart og raskt kaptein. Deretter langsom karriere i Norge. Mange år i øvre Hallingdal. "Glemt?". Helseproblemer? Tidlig avskjed/død (53 år gammel).

F. Louis de Brøcker (OP): Sønn av offiser (senere krigskommissær) og generaldatter. Gift med prestedatter. Gode forbindelser og tidlig karriere start. Raskt kaptein. Deretter langsom karriere til tross for godt skussmål. Tidlig død (54 år)

O. Otto Friderich Falck (OP): Sønn av offiser (faren døde i Holstein da sønnen var 19 år) og borgerdatter (tidlig død). Gift med embetsmannsdatter. Elev ved Den matematiske skole/dårlig oppførsel. Stedbunden. Langsom karriere.

Ø. Henrich Finne (NF): Sønn av proprietær og bondedatter. Gift med embetsmannsdatter. Begynte antakelig som soldat/korporal og ble offiser først 30 år gammel. Langsom karriere.

Ø. Paul Christian Herfordt (NF): Prestesønn. Far døde tidlig. Soldat og underoffiser i Slesvig i tolv år før han kom til Norge og ble offiser 30 år gammel. Deretter normal karriereutvikling.

F. Hans Eilert Heyerdahl (NF): Sønn av offiser og offiserdatter. Militærfamilie. Ugift. Kjøpte sin første offiserstilling og arvet senere sin fars kompani. Kort tjeneste i Danmark, men senere lokale stillinger i området rundt sin gård i Høland. Stedbunden. Normal karriere.

F. Henrich Jørgen Huitfeldt (NF): Sønn av offiser og generaldatter. Militærfamilie. Ugift. Lokal tilknytning. Normal karriere. Tidlige avskjed (50 år).

O. Peter N Klein (NF): Sønn av offiser (faren døde da sønnen var 15 år). Var lenge underoffiser til tross for kvalifikasjoner (på grunn av manglende forbindelser?) og ble først offiser 27 år gammel. Deretter normal karriere.

F. Andreas Krefting (NF): Sønn av offiser. Offiserfamilie. Gift (stand ukjent). Knyttet til sin gård i Asker og derfor meget langsom karriere i nærområdet.

O. Johan Sigesmund Lillienpalm (OP): Sønn av offiser og proprietærdatter (?). Ugift. Startet karriere i Bergen hvor onkel var oberst og festningskommandant. Offiser 22 år gammel. Den videre karrieren som var knyttet til Det opplandske infanteriregiment, var langsom.

F. Niels Henrich Mecklenburg (NF): Antakelig født i Slesvig-Holstein. Sønn av offiser og offiserdatter. Fremtredende familie. Gift med offiserdatter (?). Rask karriere i Danmark, Slesvig og Norge. Fleksibel og dyktig. Tilbake til Danmark i 1814, 56 år gammel.

O. Johan Mejlænder (OP): Født i Rendsburg. Sønn av offiser. Gift med offiserdatter. Allsidig karriere med normal utvikling. Flyttevillig. Dyktig. General.

Ø. Johan Nerenst (NF): Sønn av fogd/proprietær. Gift med prestedatter. Flyttevillig. Langsom karriereutvikling. Ble anklaget for brutalitet og grusomhet i 1780, men fortsatte karrieren frem til dom og avskjedigelse i 1797. Han var da 65 år gammel.

Ø. Christian Robert Ruge (OP): Sønn av prest og borgerdatter. Gift med prestedatter. Jusstudier i København. Ingen familietilknytning til det militære, men ble raskt offiser på grunn av sin akademiske bakgrunn. Manglet kontakter og militær erfaring. Stedbundet til Øyer i Gudbrandsdalen og karriereutviklingen var avhengig av ledige stillinger i nærområdene. Sen karriereutvikling.

O. Paul Weibye (OP): Sønn av offiser. Mors bakgrunn ukjent. Gift med offiserdatter. Inn i farens regiment som barn og fikk første stilling som offiser 21 år gammel. Flyttevilling. Normal karriereutvikling.

Ø. Peter Conrad Weye/Weje (OP): Usikker familietilknytning. Første offiserstilling, 29 år gammel, tyder på manglende nettverk. Gift med prestedatter. Langsom karriereutvikling.

Av denne gruppen er fem fra sentrale militærfamilier, seks sønner av offiserer og fem fra «Øvrig».

5.3.4 Nasjonalitet

Av de 25 offiserene var fire fra hertugdømmene og en fra Danmark. Det betyr at 20 % ikke var norske ved fødselen, men alle var født innen tvilling-rikenes grenser. Sånn sett synes det som kongen hadde oppnådd sitt mål om «nasjonale offiserer». Fra et «norsk perspektiv» var man ikke helt i mål, men gjennom at offiserer som var født utenfor Norge fikk en lang karriere i landet, giftet seg i Norge og fikk barn som vokste opp der, ble de fleste å anse som norske etter hvert. Bare en av de 25, Niels Henrich Mecklenburg, som var født i Slesvig-Holstein, forlot Norge etter 1814

5.3.5 Utdanning

Ser man på de tolv ledende offiserene i Det opplandske infanteriregiment rundt år 1800, hadde to formell offiserutdanning:

Diderich Hegermann begynte på Landkadettakademiet på slutten av 1770 tallet og etter endt utdanning, fortsatte han som offiser i korpset. Dette ga ham en bred kontaktflate. Flytting til Norge ga et raskt opprykk til kaptein. Hegermann var på grunn av sin skolebakgrunn hentet til Norge for å lede utviklingen av Den frie matematiske skole, og han ble sentral i dette. Han ble senere regimentsjef i Det opplandske infanteriregiment, deltok i Riksforsamlingen på Eidsvoll og ble den første armé-ministeren i Norge.

Otto Friderich Falck gikk på Den frie matematiske skole fra 1758. Grunnen til at den 18 år gamle Otto Friderich begynte på skolen i 1758, kan ha hatt praktiske årsaker. Hans mor var død, og hans far ble det året sendt med den norske hær kontingenten til Holstein (hvor han døde i 1759). Falck viste dårlig oppførsel på skolen, og skoletiden hadde neppe positiv effekt på hans karriere.²⁷⁰

Ser man på gruppen som helhet, var det åpenbart ikke formell utdannelse som avgjorde om man i denne generasjonen av offiserer avsluttet karrieren som major eller general, eller hvor raskt opprykkene skjedde. Dette bildet blir enda klarerer hvis vi ser på Det nordenfjeldske

²⁷⁰ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 13

infanteriregiment. Der hadde ingen av de ledende offiserene formell utdannelse til tross for at Landkadetakademiet hadde blitt startet i 1713 og skolen i Christiania kom i gang i 1750.

5.3.6 Sosial bakgrunn

Det vil være glidende overganger, men ut fra mine karakteristikk, vil jeg hevde at så mange som 11 må sies å tilhøre den «militære overklassen». De kom fra ledende militære familier delvis med relasjoner til den lavere adel. Seks av de ni regimentsjefene tilhørte denne kategorien. 8 var sønner av vanlige karriereoffiserer og to av disse ble regimentsjefer. 6 hadde fedre som var proprietær/ ikke-militær embetsmann eller underoffiser (ble regimentsjef).

5.3.7 Karriere

5.3.7.1 Tjenestestart.²⁷¹

Ovenstads registrering av starten på karrieren virker tilfeldig. Årstallene som han viser til kan både ha vært når en gutt formelt ble skrevet inn i et regiment eller også når han faktisk startet en underoffiserkarriere etter en tjenestetid som soldat. Av tabellene ser vi at registrert tjenestestart varierte fra seks-syv år til tjuen. Sønnene fra de innflytelsesrike offiserfamiliene, ble tidlig registrert for å sikre ansiennitet. Flere av guttene var under ti år ved registreringen.

At høyere offiserer og adelige plasserte sine sønner inn i militær karriere lenge før de faktisk kunne gjøre nytte for seg, var et allment fenomen og ble oppfattet som et naturlig privilegium. Maria Sjøberg berører dette i sine undersøkelser rundt barn og det militære med utgangspunkt i Sverige²⁷². Madeleine von Essen mfl gir i sin bok *Fangen på Bogstad* en interessant beskrivelse av en svensk offiser og overklassesønn som tas til fange under krigen i 1808, og boken gir indirekte en god beskrivelse av forskjellsbehandlingen innen det militære så sent som rundt år 1800.²⁷³

5.3.7.2 Sekondløytnant.²⁷⁴

Det å bli utnevnt til sekondløytnant markerte startpunktet på en offiserkarriere.

²⁷¹ Bilag 3 og 4; tabell 2 for hhv Det opplandske infanteriregiment og Det nordenfjeldske infanteriregiment

²⁷² Marie Sjøberg. *Beyond the Military Revolution: replacing a Father*. Scandinavian Journal of History. Vol 39 No 2, 226-245. STOCKHOLM 2014; 238-239

²⁷³ Madelaine von Essen, Bård Frydenlund, Else Espeland. *Fangen på Bogstad*. Messel forlag. OSLO 2015; diverse

²⁷⁴ Bilag 5 side 1. Underlag i Bilag 3 og 4; tabell 2 for hhv Det opplandske infanteriregiment og Det nordenfjeldske infanteriregiment.

I alt seks av de 25 personene i analysen ble utnevnt til sekondløytnant før de nådde tjue år, en allerede som ni-åring. Disse tilhørte alle sentrale militærfamilier. Da de tidlige utnevnelser neppe var reelle, har jeg i analysene av karriereutviklingen, bilag 5, side 1, korrigert for dette. I de sammenlignende analysene har jeg antatt at personene reelt ble sekondløytnanter da de fylte tjue år. Ser man på utnevnelser i den andre enden av skalaen, mellom 25 og 30 år gamle, kom disse fra gruppen «Øvrig». Bare en i denne gruppen, Ruge, som hadde akademisk utdannelse, ble offiser like tidlig som kandidater med militært nettverk .

«Vanlige» offisersønner fikk laveste offisersgrad da de var mellom 20 og 23 år gamle.

Generelt kan man si at den første offisersgraden var sterkt påvirket av familiebakgrunn og forbindelser. De med spesielle relasjoner fikk raskt sin første stilling som offiser, og også sønner av ”vanlige”, men aktive, offiserer fikk sine stillinger rundt 20 års alderen. Skillet til dem som ikke hadde militært nettverk og delvis heller ikke tilhørte «dannete» samfunnslag var markant på dette trinnet. De av disse som likevel ble tatt opp som offiserer må ha vært ungdom med særlige gode egenskaper.

5.3.7.3 Kaptein²⁷⁵

Mens bakgrunn åpenbart spilte sterkt inn på når den første utnevnelsen til offiser kom, ville man anta at personlig dyktighet spilte en større rolle for når man ble utnevnt til kaptein og dermed kompanisjef. Jeg har sett på i hvilken alder de 25 offiserene ble utnevnt til kaptein, og hvor lang tid det tok fra de var blitt utnevnt til sekondløytnant.

Ni av offiserene ble kapteiner 30 år gamle eller yngre. Av disse var seks fra sentrale militærfamilier, mens tre var sønner av «vanlige» offiserer. Kvalifikasjoner og egeninnsats begynte å spille en rolle. Underoffisersønnen Svendsen ble riktignok 35 år før han ble kaptein, men hadde bare brukt åtte år på trinnet og var i første kvartil blant de 25!. Og blant de seks i siste kvartil var én fra kategori F, to fra kategori O og tre fra kategori Ø. Tempoet i karriereutviklingen begynte nå å bli sterkt differensiert. Kortest tid mellom utnevnelse til sekondløytnant og utnevnelse til kaptein var to år, lengst var tjuefire år!

Som en oppsummering kan det se ut til at familie og forbindelser fortsatt hadde stor betydning, men funnene viser også at krigstjeneste, mobilitet mellom Danmark og Norge og

²⁷⁵ Se note 5

flyttevillighet generelt slo positivt ut i karrieren. Og også at spesielt dyktige uten nettverk kunne komme seg frem.

5.3.7.4 Samlet karriere fra sekondløytnant til major og videre utvikling

Diagrammet i bilag 5, side 2, viser at alder ved utnevnelse til major hadde en stor spredning mellom de 25 offiserene. Den yngste var 29 år, den eldste 65 år ved utnevnelsen. Skal man analysere hvorfor karrierene utviklet seg så forskjellig, må man ta utgangspunkt i listen over faktorer som er vist i innledningen til dette kapittelet.

Jeg vil først se på de seks som utmerket seg med en spesielt rask karriere og som også endte opp som regimentsjefer og senere som generaler. Tre kom fra sentrale militærfamilier og sånn sett var «synlige» fra starten av karrieren, to var sønner av vanlige offiserer og en kom fra «Øvrig». Å være av sentral familie var et godt utgangspunkt, å komme fra et dannet hjem var normalt en nødvendig forutsetning, mens det å komme fra en enkel bakgrunn bare helt unntaksvis åpnet for en militær karriere. Når kongen slapp alle seks til på det øverste nivået, gir det grunn til interessante refleksjoner. Kongen så etter kvalifikasjoner. Og alle seks må ha vært dyktige. Alle hadde vært fleksible og mobile og tatt stillinger i flere regimenter rundt om i tvilling-rikene. To hadde tatt tjeneste i utlandet for å få krigserfaring som riket sårt trengte (Hesselberg og Svendsen) og en hadde utmerket seg i krigen i 1808 (C. Lowzow). Alle hadde valgt stillinger der de var synlige for den øverste ledelsen. Eksempler her er stillinger ved Landkadetakademiet og Den frie Matematiske skole (Hesselberg og Hegermann).

Når det gjelder de øvrige 19 offiserene, vil jeg først se på de åtte offiserene som kom fra de sentrale offiserfamiliene. Tre av disse ble regimentsjefer. Dette var Grüner som hadde tjenestegjort i Holstein, hatt sentrale posisjoner i Danmark og vært klart synlig for den øverste ledelse; Holst som også hadde vært mobil og fleksibel og hatt en normal karriereutvikling for dyktige offiserer og generalsønnen Harboe som ble regimentsjef først 65 år gammel etter i mange år å ha prioritert sin gård og bare tatt stillinger i området rundt denne. Men fem nådde ikke opp til regimentsjefnivå til tross for innflytelsesrik familie. Generelt må man anta at alle sønner fra de sentrale militærfamiliene var «registrert» i København fra starten av. Når de så ikke nådde de øverste posisjonene, indikerer dette at familiebakgrunn ikke var en garanti for en karriere. Manglende evner, vilje eller mobilitet kan ha bidratt til at karrieren stoppet opp for disse. Mine funn indikerer dette.

Ser vi på gruppen med de seks offisersønnene som stoppet sin karriere som bataljonssjefer, er karrierene påvirket av flere faktorer. De kom fra dannete hjem, men familietilhørigheten var ikke slik at de automatisk ble synlige i København. Men faren og hans kolleger ville kunne bidra i et mere lokalt nettverk og ha en viss påvirkning innen sitt regiment. Farens betydning vises ved at to av medlemmene i denne gruppen som mistet sin far i ungdomstiden, fikk en spesielt langsom karriereutvikling på linjen med «Øvrige»..

Alle de 25 offiserene analysen ble bataljonssjefer og må således ha hatt tilstrekkelige potensialer til høyere posisjoner. Men hvis vi skal se på hvorfor det gikk så langsomt eller at de ikke nådde lenger, er det flere faktorer som slår ut og forskjellig fra person til person. Mens de seks toppoffiserene referert over brukte mellom 8 og 15 år fra de ble sekondløytnant til de ble majorer, tok det mellom 30 og 40 år for dem med en langsom utvikling. For mange er et stikkord manglende mobilitet. Flere av offiserene i denne kategorien synes gjennom ekteskap eller eiendom å prioritere å være bofast frem å være villig til å flytte på seg.

Generelt i militærvesenet gjelder at stillingspyramiden snevrer seg kraftig inn fra trinn til trinn oppover. I operativ militærtjeneste, som disse offiserene var i, var realiteten at mens et regiment hadde 12-18 kompanier, var det bare 2-3 bataljoner. Det betydde at hvis man ikke ville eller ikke fikk muligheten til å bevege seg på et nasjonalt karrierenivå, kunne det bli lenge å vente for å bli major og bataljonssjef. Og hvis man i tillegg ikke ville være mobil, måtte man ta konsekvensene av dette.

Synlighet er et annet stikkord. Dette kunne slå begge veier. Hvis en offiser tilbrakte deler av karrieren øverst i Gudbrandsdalen, Valdres eller Hallingdal, ser vi eksempler som tyder på at offiseren ble glemt. Negative opplysninger på rullebladet; vold i tjenesten eller dårlig oppførsel slo negativt ut. Driv og dyktighet var helt klart essensielt. Det viser den tidligere beskrivelsen av de seks offiserene som kom helt til topps; dyktighet var avgjørende. Og analysen viser at offiserer som var sønner av vanlige offiserer og som ikke søkte eller fikk stillinger utenfor sitt eget regiment, var prisgitt regimentledelsen.

Ser vi spesielt på dem uten militært nettverk, har vi sett at de kom sent i gang. Med unntak av Svendsen var karrieren langsom. Flere synes å ha hatt sterk lokal tilknytning. Manglende nettverk var et handicap, men karriereutviklingen skilte seg ikke negativt ut i forhold til offisersønnene med langsom karriereutvikling. Av de ti med mest langsom karriereutvikling

fra sekondløytnant til major var tre i kategori F, tre i kategori O og fire i kategori Ø. Dette viser at nettverk ikke var enerådende i karriereutviklingen.

Ingen av de senere regimentssjefene hadde vært bataljonssjefer i Det opplandske infanteriregiment eller i Det nordenfjeldske infanteriregiment. Bataljonssjefstillingen kan synes å være en sluttposisjon for de «lokale» offiserene. Over tid fikk noen av disse høyere titler som følge av ansiennitet; oberstløytnant og oberst; men funksjonene forble like. På grunn av stadige endringer av regimentsstrukturen og flytting av kompanier og bataljoner mellom regimentene, er det vanskelig å fastslå eksakt hvor lenge offiserer tjenestegjorde i samme regiment, men de fleste tilbrakte det meste av karrieren i ett. Analysen viser at man kunne være opptil femti år i samme regiment. For disse var karrieren regional og under regimentssjefens kontroll.

Offiserene som ble regimentssjefer hadde generelt en mye bredere karrierebase og åpenbart en større synlighet. De ble sett på som en nasjonal ressurs, og de sentrale myndighetene styrte utnevnelserne.

Det kan derfor fremstå som sannsynlig at offiserene enten tidlig eller underveis ble kategorisert i et a-lag hvor de sentrale myndigheter engasjerte seg i karrieren og et b-lag hvor regimentene i praksis styrte karriereløpet. Min hypotese er at aspiranter med en høyere sosial bakgrunn kom inn i de sentrale oversiktene fra starten og ble der til de syntes uinteressante, mens de øvrige, frem til skoleløpet ble obligatorisk, måtte gjøre seg synlig og fortjent til en plass i det sentrale arkivet.

5.3.7.5 Konklusjon

Hvis man skal gjøre en oppsummering av hvordan forskjellige kriterier slo ut i offiserenes karriereløp, viser historien til de 25 offiserene at familie og bakgrunn var viktig. Av de ni som ble regimentsjefer tilhørte seks landets fremste militære familier. To var sønner av «vanlige» offiserer og de hadde utviste stor dyktighet og også vært synlige, og en var underoffisersønn. Det var Johan Christian Svendsen, som både hadde hatt evner og hadde vært villig til å ta de utfordringer som var krevet for å bryte de sosiale barrierene. Og han ble belønnet for det. Men selv om sønnene fra de øverste sosiale sjikt kom raskt i gang med karrieren, var det ikke en selvfølge at de nådde til toppen. Analysen viser også at flere raske karrierer stoppet opp. Jeg har ingen eksempler på at offiserene som nådde opp, ikke også var kvalifiserte.

I arbeidet med analysen, har jeg bare en gang sett henvisning til at en stilling ble kjøpt, og dette bekrefter at handel med stillinger ikke lenger var utbredt på denne tiden.

Fleksibilitet syntes å ha vært av betydning; stillinger i Danmark, beredskap i Holstein og utenlandsk krigstjeneste ga raskere karriere. Det samme gjorde flytting mellom regimenter for offiserer i Norge.

Slike flyttinger ga også mulighet til å bli sett av flere. Man kunne dermed bli personer som den øverste ledelse ikke bare hørte om gjennom regimentenes årlige rapportering, men som de kunne observere ved selvsyn.

Analysen synes å vise en klar todeling blant karriereoffiserene; offiserer som var nasjonale ressurser og som både tok, men også fikk, muligheter til å gjøre en nasjonal karriere, og regionale offiserer som hadde sin plass i regimentene og var prisgitt regimentsjefenes vurderinger. For disse var bataljonssjefstillingen øverste karrieremulighet.

Generelt viser analysen at bakgrunn var viktig. En offiser på de øverste nivåer var forventet å ha en dannet bakgrunn og malen var at kandidaten kom fra en offiserfamilie eller tilsvarende. Faren måtte være i live. Og selv om en proprietær kunne være en ledende person i sitt nærmiljø, økonomisk og sosialt, viser analysen at i denne tiden før formell skolering slo ut i karrieren, var det for de fleste for langt opp for deres sønner til å nå de høyeste militære stillingene. Når det gjaldt de øverste stillingene, veiet sosial baskgrunn særlig mye.

5.3.7.6 Kongelig styring av karrieren - oppsummering

Basert på fakta fra den foregående analysen, ser vi at offiserskorpset på slutten av 1700 tallet hadde det vesentlige av sin rekruttering innenfra. 80 % var sønner i offiserfamilier. Når det gjaldt rekruttering til de øverste stillingene, med unntak for dem kongene ønsket besatt av spesielle yndlinger, var dette dominert av sønner fra de ledende offiserfamiliene.

Familiebakgrunn var viktig. Men i motsetning til tiden da den øverste adelen dominerte korpset, var disse familiene kretser som lojalt støttet kongen. Deres fremgang skyldtes kongen og deres innflytelse, som i hovedsak var av militær art, var avhengig av deres relasjoner til sentralmakten. Gjennom en pool av kvalifiserte offiserer kunne kongen rokere toppjobbene og hindre at maktbaser ble etablert. Dermed kunne han også i praksis overlate håndteringen av de mindre betydningsfulle karrierejobbene til regimentledelsen. Og, som tidligere nevnt i oppgaven, kunne kongen gjennom de øvrige virkemidlene han hadde, også

gripe inn i alle offiserers liv. Men for den analyserte offisergruppen med karrierestart rundt 1750 hadde sentralisert offiseropplæring ikke noen betydning for den generelle karriere.

5.4 Stand og familie²⁷⁶

5.4.1 Stand

I kongens føringer i opptakskravene til offiserskolene var primærkravet å ta opp offisersønner. Det generelle bildet som Gunner Lind har beskrevet, viser også at offisersønner var den langt viktigste rekrutteringskilden til karriereoffiserer i Danmark-Norge.²⁷⁷ Gjennom sin innflytelse på valg av ektefelle vektla kongen dannede personer; døtre fra offiser- og den øvrige embetsstanden. Kongen ønsket tilsynelatende å få frem en selvrekrutterende yrkesgruppe. I hvor stort grad lyktes han?

For 23 av de 25 i gruppen kjenner vi faren. Nitten var offiserer eller av offiserfamilier, en var underoffiser. Fem var antakelig proprietærer/ikke-militære embetsmenn. 75 % av fedrene kom altså fra offiserfamilier. Antakelig omtrent 80 % av guttene kom fra embetsstanden. For de ni regimentsjefene, kom åtte av ni av deres fedre fra offiserfamilier, en var sønn av en underoffiser. Det betyr at rundt nitti prosent av guttene som nådde regimentsjefnivået var offisersønner.

Vi vet noe om sytten av mødrene. Antakelig var åtte døtre av offiserer, fire var døtre av embetsmenn, tre var døtre av borgere og to var fra bondestanden. En tredjedel av mødrene kom derfor fra offiserstanden og over 50 % kom fra embetsstanden. Blant mødrene til de ni regimentsjefene var fire døtre av offiserer, to var døtre av andre embetsmenn. Det betyr at 65 % eller mer kom fra embetsstanden.

Av de 25 offiserene, var fire ugifte, en giftet seg svært sent og en ektefelle er ukjent. Vi vet altså noe om 20 av offiserenes ektefeller. Seks av tjue (30 %) var offiserdøtre og tolv var døtre av andre embetsmenn, i hovedsak prester. Dette betyr at 90 % kom fra embetsstanden.

²⁷⁶ Bilag 1 og 2. Det nordenfjeldske infanteriregiment – tabell 1, Det opplandske infanteriregiment – tabell 1

²⁷⁷ Gunner Lind. *Military and Absolutism*; 232

Vi ser derfor at når det gjelder gruppen av de 25 høyere offiserene, viser bildet et klart innslag av stand. 75 % av offiserene i denne generasjonen hadde en far som var offiser, og en tredjedel hadde også en mor som var offiserdatter. Mer enn halvdel hadde en mor fra embetsstanden.

Tjueen av de 25 offiserene giftet seg. Av de tjueen valgte 30 % en offiserdatter, og innslaget av bruder fra embetsstanden totalt hadde økt til nærmere 90 % for gruppen vi ser på.

Tallene viser klart at de forskjellige formelle og uformelle styringssignaler virket. Offisergruppen som startet sin karriere midt på 1700 tallet var dominert av den gruppen kongen ønsket.

Var det i ferd med å vokse frem en ny stand? I daglig tale bruker mange begrepene «offisersstand» og «embetsstand» om hverandre. For hva er en stand?

Ståle Dyrvik gir en del føringer på hva som kreves for å kunne bli betraktet som en stand.²⁷⁸ Stikkord er «yrke» og «selvrekutterende», dessuten må funksjonen ha støtte i lover og normer. Standen må kunne identifiseres.

Dyrvik konkluderer med at det på slutten av 1700-tallet hadde utviklet seg en klart avgrenset norsk embetsstand. Tallene som fremkommer i min analyse av de 25 offiserene bekrefter dette. Men kan man gå så langt til å si at det også finnes en norsk offisersstand etter Dyrviks kriterier på slutten av 1700 tallet?

Først må vi se på kravet om norskhet. Ser man på den gruppen jeg har basert meg på, var fem av 25 født i Danmark eller Slesvig Holstein slik at det «utenlandske» innslaget var 20 %. Ser man på det udefinerte «norskhet», gikk denne lenger enn fødested. De fleste «utlendingene» hadde en lang karriere i Norge, giftet seg norsk og hadde barn som vokste opp som norske. Bare en reiste tilbake til Danmark. Jeg vil derfor hevde at yrkesgruppen var «norsk».

Med utgangspunkt i de 25 ledende offiserer på slutten av 1700-tallet, får man et klart bilde av at sønn følger far; 75 % av offiserene kom fra offiserfamilier; man kan si at stillingene gikk i arv innen yrkesgruppen. Men var gruppen selvreproduserende? Analysen viser at hver tredje offiser hadde en mor som også kom fra standen. At to tredeler av mødrene var døtre fra andre yrkesgrupper svekker inntrykket av at vi hadde en «offisersstand», men derimot klart en

²⁷⁸ Ståle Dyrvik. *Den lange fredsperioden*; 334-337

«embetsstand». Minst åtti prosent av fedrene og minst femti prosent av mødrene, antakelig flere, kom fra embetsstanden. Og når offiserene fant bruder, bekrefter det bildet: omtrent hver tredje brud var datter av offiser, mens ni av ti kom fra embetsstanden.

Men klarte offiserene i gruppen å «erstatte» seg selv også i neste generasjon? Bare 16 av de 25 fikk sønner som ble offiserer. I alt etterlot de 25 offiserene tjue offiseraspiranter.

5.4.2 Familie²⁷⁹

Som tidligere nevnt, måtte offiserene søke kongen om tillatelse til å gifte seg. Jeg skal se på hva følgene var for den offisergruppen vi ser på.

Av de 21 som vi vet inngikk ekteskap, var 14 kaptein eller høyere, mens de resterende 7 var premierløytnant eller kapteinløytnant. Det kan virke som om kongen anså en kapteinlønn, som var på 300-350 riksdaler, som nødvendig for å stifte familie hvis ikke ektefellene eller deres familier hadde formue. I snitt var de 20 ektemennene 37.5 år ved ekteskapets inngåelse. En vet vi ikke giftealderen på. Fire giftet seg ikke.

Hvis vi ser på kvinnenes alder ved ekteskapsinngåelse hadde de 18 vi kjenner alderen på en gjennomsnittsalder på 24.5 år ved inngåelse av ekteskapet. Gjennomsnittlig aldersforskjell mellom kjønnene var dermed 13 år.

Når det gjelder enkestatus, var bildet svært variert. Av de 16 kvinnene vi vet dødsåret for, ble 11 enker. Fire var enker i mellom tjue og tretti år; mens tiden i enkestanden i gjennomsnitt var 14.5 år. Fem døde før sine ektemenn.

Jeg har ingen oversikt over hvor mange barn familiene hadde. Men i alt frembrakte de 25 offiserene 20 nye offiserer. Da mange offiserer ikke nådde kapteingraden og dermed ikke fikk tillatelse til å gifte seg, betydde dette at reproduksjonen ikke var tilstrekkelig til å fylle behovet for offiserer.

²⁷⁹ Bilag 1 og 2.

5.5 Hva hadde kongen oppnådd

Hvis vi tar utgangspunkt i de forventninger jeg har antatt at kongen hadde til sitt offiserskorps inn i det attende århundre, og sammenholder det med det bildet som synes å fremstå mot slutten av århundret, er det flere interessante aspekter.

5.5.1 Kompetanse

Ser man på de etablerte offiserene i høyere posisjoner synes det generelle bildet å være at gruppen var dominert av personer med bakgrunn i det høyere militærhierarki. Bakgrunn hadde betydelig vekt, både fordi det var forventet at høyere offiserer kunne oppføre seg og også at de gjennom sin oppvekst hadde fått mer skoling og sosial trening enn det generelle skolesystemet kunne gi. Men fødsel var ikke det avgjørende for karrieren. Jeg har ikke sett eksempler i mitt materiale på at inkompetente personer kom seg frem i de sentrale militære posisjonene. Jeg ser her bort fra formelle stillinger som ble tildelt ut fra kongelig gunst. Men undersøkelsene viser at også offiserer som ikke tilhørte det øverste sosiale sjikt, ja, selv uten dannet bakgrunn, kunne komme seg frem gjennom innsats som styrket militærvesenet; krigstjeneste i utlandet, felttjeneste, flytting mellom regimentene og rikene for å spre kompetanse.

På slutten av 1700 tallet var tvilling-rikene godt på vei når det gjaldt de grunnleggende formelle skoleringsbehovene. De sentrale, nasjonale skolene var etablert. Fedrene hadde ikke gått der, men sønnene gikk der.

5.5.2 Kontroll

Karrieremønstrene for de ledende offiserene viste at man gjennom århundret hadde forlatt ”entreprenør-regimentene” med oberster som ”administrerende direktører”. Regimentsjefene rullerte under sentralmaktens kontroll og dette gjorde at kongen kunne overlate ansvaret for de mindre sentrale offiserenes karriereutvikling til regimentsjefene. Men lenge gjensto en viktig svakhet i sentralmaktens styring; inngangen til offiserkarrieren. Og der var det fortsatt åpent for favorisering og nepotisme. Dette hullet ble tettet i 1799.

Kongen fikk da objektive, målbare og sammenliknbare kriterier for å utpeke og følge sine fremtidige militære ledere. Ambisjonen om et kongestyrt og kongeloyal offiserskorps var nådd. Kongen visste hvem som var kadettenes far og mor, og han kunne godkjenne ektefelle.

Ett kriterium som analysene viser ikke ble fulgt i særlig grad, var å ta hensyn til ansiennitet ved utnevnelserne. Vi har sett de store forskjellene når det gjaldt hvor lenge offiserer befant seg på de forskjellige offisersnivåene. Dette kan sies å være urettferdig, men kanskje vel så mye et tegn på økt profesjonalisering.

Kontrollen var blitt sterkere gjennom formelle regelverk og rapporteringer, og mulighetene for misbruk og uregelmessigheter var sterkt redusert.

5.5.3 Lojalitet

Kongens mål var i stor utstrekning oppnådd i løpet av hundreåret, og offiserene var blitt til regelstyrte statstjenestemenn på et detaljnivå som få andre yrkesgrupper var underlagt. Men belønningen for dette og verdien av forutsigbarheten var nok høyt verdsatt, og nedsiden ved å falle utenfor var stor for de fleste.

Skolene var viktige for kongen, for det skaffet ham kontroll over inngangen til offiserkarrieren. Gjennom de nye skolene kunne også indoktrineringen av statsideologien bli samkjørt. Men også for offiserene var skolene viktige. For vanlige offiserer var dette eksklusive tilbudet til deres sønner av den største betydning og kanskje det viktigste i en yrkesgruppe hvor posisjon og stand sto så sentralt. Mer om dette i avsnittene 6.1 og 6.2.

6 En offiserfamilie i Gudbrandsdalen 1750 - 1814

6.1 Familien

6.1.1 Innledning

Skal man forstå samfunnet i Norge på slutten av 1700 tallet, kommer man ikke utenom familien og slekten. Og skal man forstå standssamfunnet, blir familiens rolle ytterligere sentral. Hvem man var og hva man ble, var sterkt påvirket av fødsel, ekteskap og relasjoner. Fødsel åpnet muligheter, men stengte også mange porter. Dette gjaldt også offiserer. Men denne yrkesgruppen hadde spesielle restriksjoner og også spesielle muligheter i tillegg. I kapittel 3 og kapittel 4 har vi sett på de virkemidler som kongen hadde iverksatt for å styrke sentralmaktens kontroll over offiserskorpset og korpsets kvalitet. I kapittel 5 har vi sett hvordan disse virkemidlene synes å virke på et overordnet nivå for en gruppe offiserer, og i det følgende vil jeg, basert historien til en offiser og hans sønner, se på hvordan kongens tiltak virket på et mikronivå. Far ble offiser i 1752 og døde i 1797; fem sønner ble født mellom 1776 og 1775 og alle ble innmeldt på offiserskoler.

Jeg vil konsentrere meg om forhold som kan ha relevans for å forstå offiserenes liv generelt og særlig forhold som kan være styrt av offiserenes generelle rammebetingelser. Jeg vil avslutte kapittelet med en diskusjon om hvordan rammebetingelsene slo ut. Og kan man se endringer mellom de to generasjoner?

Familien bodde på Kramperud gård i Øyer i Gudbrandsdalen og besto midt på 1790 tallet av:

FAR, Christian Robert von Ruge, major og bataljons kommandør i annen bataljon i Det opplandske infanteriregiment, f 1730; MOR, prestedatteren Margrethe Christine Smidt, f 1753;

Sønnene: Christen, f 1776, Herman, f 1778, Jacob Wilhelm, f 1786, Christian Frederik (Christian), f 1787 og Carl Emanuel Victor (Carl), f 1792; og

Døtrene: Emerenze Hermana (Emerenze), f 1777, Elen Margrethe (Elen), f 1781, Anne Mathea (Anne), f 1783 og Margrethe Christine (Margrethe), f 1795.

6.1.2 De lange linjene

FARs familie.²⁸⁰ FARs oldefar Hartvig Ruge, innvandret fra Rostock til Christiania rundt 1660. I 1670 giftet Hartvig seg med datteren til en kjøpmann. Dette ga han mulighet til å starte egen virksomhet, først som kjøpmann og etter hvert også som vinhandler. I 1676 ble sønnen Christian født.

FARs farfar. Christian Ruge (1676-1751) utdannet seg som prest rundt år 1700 og var fra 1707 tilknyttet Nesodden menighet; fra 1709 til 1749 som sokneprest.²⁸¹ I 1706, 30 år gammel, giftet han seg med datteren til en næringsdrivende. Ën sønn, Herman, forble i embetsstanden.

FARs far,. Herman Ruge, (1706-1764) vokste opp på Nesodden. Han fikk sin teologiske embetseksamen i 1726.²⁸² Herman giftet seg i 1729 med datteren til en kjøpmann.²⁸³ I 1737 ble han sokneprest i Slidre i Valdres.

Herman ble en markant prest med stor kapasitet, både som prest, som lege kyndig og som landbrukskyndig («potetprest»). Han var dessuten forfatter av lokalhistoriske beskrivelser²⁸⁴ og bøker om mange forskjellige temaer.²⁸⁵ Fem barn, hvorav fire sønner, vokste opp. Prestegården var et levende kulturelt senter, og barna fikk en god allmenndannelse i hjemmet, men beretninger tyder på at sønnene ga sin far betydelige bekymringer og bidro til en svært dårlig familieøkonomi. FAR var eldste sønn og fikk studere jus i København til tross for at familieøkonomien var meget dårlig, og han skulle således kunne legge grunnlaget for et liv i embetsstanden. Det var på den tiden to tilbud til jusstudenter i København, og jeg antar Christian Robert prøvde seg på det letteste som besto i noen få ukers studium ved universitetet.²⁸⁶ Men opptakskravet var eksamen artium og forberedende prøver fra Universitetet i København. To brødre som ikke fikk denne muligheten, endte opp som

²⁸⁰ Ruge - Håndskrevet slektstavle frå 1861. Privat

²⁸¹ Nesodden historielags skrifter: *Nesodden kirke – et gammelt hus, Nesodden herred – bidrag til bygdens historie, Nesoddens historie – fra de eldste tider til 1800*

²⁸² Emerenze Jervel. *Slekt følger slekt*. 3.3. 1998. Privat; 26

²⁸³ Christiania Borgerbok 1698-1799. *Fortegnelse over borgere i Christiania i 1745 og deres næring*. Kommunearkivet. CHRISTIANIA 1921; 44, 75, 86

²⁸⁴ Knut Hauge. *Vandringer i Valdres*. Paul T Dreyers Forlag. AURDAL CA 1985; 90-92

²⁸⁵ Herman Ruge. *Den gamle Ruge-slekten 1660-1860*. 21.4.2006. Privat; Forfatterskapet omfattet bl.a. Fornuftige Tanker om Kuriøse materier, Byttinger og underjordiske, Eblet som Eva tog, Fornuftige Skabninger fra Havet

²⁸⁶ Ditlev Tamm, Juraen på København Universitet 1479-2005, s 71

skoleholdere; en ble mangeårig lærer ved Bærums Verks nye skole²⁸⁷ og en var skoleholder i Christiania hvor han også leiet ut rom til elever på Den frie matematiske skole.²⁸⁸ Den fjerde forlot Norge. Søsteren ble prestefrue.

6.1.3 FAR

FAR, Christian Robert Ruge, ble født på Nesodden i 1730 og bodde der i sju år før han sammen med familien flyttet til Slidre. Han hadde studert jus i København, og ved hjemkomsten, 20 år gammel, søkte han seg inn i det militære i Det opplandske infanteriregiment. Det var ingen formelle krav til å bli offiser. Bare unntaksvis hadde offiseraspirantene formell militær utdannelse, og FARs bakgrunn fra et dannet hjem, examen artium og philosophicum og juridiske studier åpnet opp for at han kunne gå rett inn som offiser uten den sedvanlige veien opp fra underoffiser og praktisk militær opplæring. I 1752 ble han tatt opp i regimentet som sekondløytnant i Nordre Hedemarkske kompani i Fåberg.

Hans familie hadde ikke midler som på den tiden kunne ha bidratt til en raskere karriereutvikling. Uten penger og militært nettverk gikk karrieren langsomt, og FAR hadde i 20 år forskjellige løytnantsstillinger i de forskjellige kompaniene i Gudbrandsdalen. Sin første kapteins- og kompanisjefstilling fikk han i 1772, 42 år gammel. Han ble da sjef for Aamotske skiløperkompani i Østerdalen. Dette lå under Det opplandske infanteriregiment. I 1773 ble han sjef for Lesja kompani. Som kaptein kunne han nå få kongens tillatelse til å gifte seg, og han giftet seg i 1772 med MOR, den 19 år gamle datteren til soknepresten i Øyer. I 1779 ble FAR kompanisjef for Nord Hedemarkske kompani i Fåberg, og familien flyttet til Øyer. FAR ble boende på Øyer resten av livet, selv om hans kompanisjefstillinger skiftet mellom forskjellige kompanier i Gudbrandsdalen. Fra 1788 ble han major etter 36 år som offiser og fra 1789 bataljonkommandør. Han ble utnevnt til oberstløytnant rett før sin død i 1797. FAR ble 67 år.

6.3.1.1 Karriere

FARs karriere foregikk i *ett* regiment, Det opplandske infanteriregiment. Han ble regelmessig forflyttet mellom kompaniene i regimentet, og det kan ha vært en slags karriereprogresjon i det. I de åtte årene han var bataljonkommandør, var han i tillegg sjef for Det ringebuske

²⁸⁷ Trygve M Davidsen. *Min barndoms dal*. Eget forlag. BÆRUM ?; 32-38

²⁸⁸ Krigsskolens arkiv. Kopibok; 229. Riksarkivet

kompani. At han gjennom nesten 20 år kunne bo fast i Øyer, sier noe om organiseringen av det militære. Militær trening skjedde primært på søndager etter kirketid og i noen litt lengre øvelser i løpet av året. Nesten alle øvelser skjedde på kompaninivå eller lavere, og det var oftest underoffiserene som sto for den praktiske opplæringen. Det var derfor ikke permanent behov for noen tilstedeværelse av kompanisjefen i kompaniområdet.²⁸⁹

FAR inngår i offisergruppen som er analysert i kapittel 5, og hans karriere var langsom i forhold til de fleste andre offiserene. At han brukte 36 år på å avansere fra sekondløytnant til major, plasserer hans karriere blant de langsomste i gruppen.²⁹⁰ FAR manglet formell offisersutdannelse, men dette var svært vanlig på denne tiden. At han var uten nettverk hadde imidlertid sikkert hatt stor betydning, og at han heller ikke hadde hatt stillinger i karrieren som var «synlige» utover regimentet, betydde nok at hans karriere var styrt regionalt. Om dette var ønsket, vet jeg ikke. Den sterke tilknytningen til Øyer kan tyde på at hans interesse for stillinger var begrenset av dette forholdet. At han faktisk ble bataljonssjef indikerer at han må ha hatt tilstrekkelig evner.

6.3.1.2 Bosted og status

Det militære hadde sjefgårder i distriktene. Da FAR fikk kompanisjefstillingen på Lesja, fulgte også bosted med på Stor-Avdem²⁹¹. Da FAR i 1779 fikk kompanisjefsstillingen i Fåberg, ble det imidlertid valgt en annen løsning. Hans svigermor var nettopp blitt enke etter soknepresten i Øyer, og hun hadde dermed rett til enkesete i Øyer på gården Kramperud.²⁹² Dette var fra gammelt av et sete for presteenker.²⁹³ ²⁹⁴ Da svigermoren valgte å flytte sammen med sin datter og sin svigersønn, ble opplegget at hun overlot retten til enkesetet til FAR, og at FARs familie flyttet inn på Kramperud. Der ble familien boende siden.

I avsnitt 3.3. er rang og status omtalt generelt.²⁹⁵ FAR kunne fra tidlig på 1750-tallet kalle seg «von» Ruge. Far fikk utarbeidet et familievåpen og også en devise på norsk og latin.

²⁸⁹ Arne Marensius Bull. *Opplandske regiment 1657-2001*; 119

²⁹⁰ SE bilag 5

²⁹¹ Arne Marensius Bull. *Opplandske regiment 1657-2001*; 455-458

²⁹² E Berhoft. *Stamtavle over Slægten Bernhoft*; 227/228

²⁹³ *Oversikt over "Norske gardsbruk"*. Oppland fylke 2. Gudbrandsdalen. OSLO 1953; s 501. Bilde av gården fra ca 1940. Deler av våningshuset står fortsatt.

²⁹⁴ *Oversikt over "Norske gardsbruk"*. Oppland fylke 2; 636

²⁹⁵ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 24

I forhold til det store flertall i befolkningen var en kapteins lønn på 300-350 riksdaler og en majors lønn på 500-750 riksdaler en god lønn. Men FAR hadde ingen kapital hjemmefra, neppe heller MOR. De krav som ble stilt til sosial fremtreden gjennom subordineringsreglene og kostnadene fra en stor og stadig økende familie, oversteg FARs inntekter, slik det gjorde for mange embetsmenn på mellomnivået.

6.1.4 Familien.

MOR, Margrethe Christine Smidt, var født i 1753 og kom åtte år gammel til Øyer. Nitten år gammel giftet hun seg med FAR. MORs familie hadde lang tradisjon i prestestanden, og MOR var utvilsomt en god læreremester for familiens barn. Sønnes gode karakterer på krigsskolene viser dette. I 1797, da MOR var 44 år gammel ble hun enke.

Aldersforskjellen mellom MOR og FAR var 23 år. Kravet om forsørgerevne for å få kongens tillatelse til ekteskap bestemte dette. Den sene alder for inngåelse av ekteskap, gjorde at FAR var 65 år da det siste barnet ble født. Når deler av familiens barneflokk ble farløse i svært ung alder, var dette en konsekvens av regelverket. At MOR levde som enke i 29 år, var også en konsekvens av denne politikken.

6.1.5 Forsørgers død i 1797

FAR døde i januar 1797. Fra å være deler av en respektert familie i lokalsamfunnet og i det sosiale militære hierarkiet i Gudbrandsdalen, ble MOR og barna brått kastet ut i en helt ny situasjon. MOR kunne bli boende ett år på gården, et såkalt nådeår, men så måtte nye løsninger finnes.

Siden FAR var offiser, skulle det holdes et militært skifte under ledelse av to kapteiner fra regimentet, og allerede i februar 1797 var de i gang. MOR var til stede på åpningen av skiftet sammen med sønnen Christen som nå, 21 år gammel, var blitt familiens overhode.²⁹⁶

MORs gjennomgang for bobestyrerne av barnas situasjon, fortalte at familien allerede var i oppløsning.

²⁹⁶ Skifte-Commissions-Acten, 26de februar 1799 (Christian Robert von Ruge) Militærarkivet. Generalauditoriatet No 38. Riksarkivet: RA/RAFA-1772; ff.

De to eldste sønnene på 21 og 19 år var henholdsvis hjelpelærer og elev ved Den frie matematiske skole, og måtte nå raskest mulig ut i tjeneste. Oppholdet på skolen krevde tilskudd hjemmefra. Heretter kunne de ikke påregne støtte derfra.

Jacob Wilhelm på 11 år var allerede blitt plassert hos presten i Fåberg som var en slektning.

Christian på 9 år skulle bo hjemme i nådeåret.

Carl på 5 år skulle også bo hjemme i nådeåret, men skulle deretter bli ”mottatt til forsorg” hos kaptein von Lund i Gausdal.

De to eldste døtrene var plassert på gården til MORs bror. Den tredje datteren, var plassert i enkesetet til MORs søster i Skiptvedt. Den siste datteren på 1 ½ år, ble foreløpig hjemme hos MOR.

6.1.6 Skiftet 1797-1799²⁹⁷

Christian Robert døde i januar 1797, og allerede 22.februar innfant den militære «Skifte-Commissionsen» seg bestående av to kapteiner fra Det opplandske regiment; von Lund fra det Gausdalske kompani og von Munch fra det Fronske kompani. Kapteinene gikk meget effektivt i gang. Det ble raskt klart at boet hadde mere gjeld enn aktiva. Den foreløpige oversikten viste at boet hadde 909 riksdaler i aktiva som tilsvarte en oberstløytnants lønn, mens gjelden var hele 1628 riksdaler. Alle familiens eiendeler; sølv, bøker og løsøre kom på auksjon allerede i mars 1797. Igjen i september ble det holdt nye auksjoner. Selv om boet først ble endelig avsluttet i februar 1799, var familiens eiendeler ganske raskt forsvunnet.

Bare på ett område kunne de to kapteinene vise omtanke. Det var når det gjaldt sønnenes fremtid. De to eldste var i gang med en militær løpebane, og for de to kapteinene var det klart at den eneste muligheten for de gjenværende uformuende offisersønnene til å sikre seg en fremtid i sin stand, var gjennom de militære skolene. Og allerede i juli 1797 var elleve år gamle Jacob Wilhelm og ti år gamle Christian Frederik registrert som fremtidige kadetter i Landkadetakademiets protokoll i København²⁹⁸. Von Lund hadde selv en lenger

²⁹⁷ Skifte-Commissions-Acten, 26de februar 1799 (Christian Robert von Ruge).

²⁹⁸ Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Arkivserie N. Officerssønners indtegning til virkelige kadetter med mer.Rigsarkivet; 38

offiserkarriere bak seg i Danmark, så han kjente mulighetene der.²⁹⁹ Det ble også bestemt at kaptein von Lund ville ta den fem år gamle Carl i «forsorg». Lund hadde selv en sønn på fire år som han planla en militær karriere for, slik at de to guttene kan oppdras sammen. Begge ble innskrevet på Landkadetakademiet i år 1800, sju og åtte år gamle.³⁰⁰

6.1.7 Status 1801

Folketellingen i 1801 ga et bilde av familiens situasjon fire år etter FARs død. Boet hadde ingen nettoverdier, og det ble ikke noe igjen til familien. MOR hadde i 1798 flyttet til søsterens enkesete i Skiptvet. Søsterens mann hadde vært sokneprest i Skiptvet da han døde. I enkesetet bodde også deres mor som hadde vært presteenke i 22 år og datteren Elen. På en nabogård bodde den nå femårige datteren Margrethe som pleiedatter hos en velstående, eldre jomfru. Den eldste datteren hadde fått huspost og datteren Anne bodde hos sin mors bror.

Av guttene var Christen i gang med sin militære karriere. Herman finnes ikke i manntallet det året, men må også ha vært offiser. Jacob Wilhelm var død. Christian hadde knapt 12 år gammel reist til Landkadetakademiet i København og var nå tatt opp som kadett, mens Carl på ni var i forsorg hos kaptein Lund. Mer om guttene i egne avsnitt.

MOR pensjonsforhold har jeg ikke funnet ut av, men hun sendte 26.november 1802 et fortvilet brev til amtet for å be om midler til seg og sine døtre. Hun skrev at ”hun har for lengst måttet oppheve sin husholdning, og barna var nødt til at søke hjelp og tilhold hos fremmede og fattige venner.” Brevet er bortkommet, men svaret var negativt. ³⁰¹

6.1.8 Sønnene

6.1.8.1 Christen

Christen Smidt Ruge ble født 8.februar 1776 i Lesja og fikk sin morfars navn.

Allerede rundt 1780 flyttet familien til Kramperud i Øyer hvor Christen vokste opp i en stadig voksende søskenflokk. Begge foreldrene kom fra sterkt kulturelt orienterte prestefamilier, og man må anta at barna fikk god undervisning hjemme av moren. I 1788, tolv år gammel, ble Christen skrevet inn i Det opplandske infanteriregiment hvor faren var major og kompanisjef.

²⁹⁹J C E Hirsch. *Fortegnelse over danske og norske Officerer fra 1648-1814*. KØBENHAVN 1907. Jacob Lund

³⁰⁰ Arkivskaber: Officeressønners indtegning; 44

³⁰¹ E Bernhoft. *Stamtavle over Slægten Bernhoft*; 227

I 1789 fikk Christen sersjants grad (à la suite). Dette betydde at han fikk ansiennitet uten å være tilstede og dessuten en viss økonomisk støtte under en fremtidig offisersutdannelse.

I 1790, 14 år gammel, startet Christen sin militære løpebane på Den frie matematiske skole i Christiania på kvoten til farens regiment. Skolen hadde en ny giv etter at Diderik Hegermann var blitt daglig leder.³⁰² I 1792 ble Christen utnevnt til fenrik (à la suite) i regimentet, noe som viser at han skikket seg bra på skolen.

Det er skrevet lite om Christen i skolens kopibok de første årene. I 1793 står det at han fikk et (senere flere) bidrag fra «Understøttelsesfond for trengende officerers børn» som kan tyde på at familieøkonomien, til tross for farens offisersgrad, ikke var god.³⁰³ Prins Karl av Hessen, som var skolens overordnede sjef, hadde i 1792 opprettet et fond som skulle lette økonomien for elever som trengte støtte, og Christen var en av dem som fikk midler fra fondet.³⁰⁴

At Christen viste lovende takter på skolen, kom frem da han ble plukket ut til å være en av de tre repetentene for kullet som skulle starte i 1794.³⁰⁵ Direksjonen hadde kommet til at elevene trengte mer oppfølging både i skoletiden og i fritiden. ³⁰⁶«De (direksjonen) skulle velge de tre beste og mest utmerkede genier blant elevene fra det fullendte kurset. Repetentene skulle dels utvide deres egne kunnskaper og dels repetere lærernes undervisning for de unge elever, dessuten som underoffiserer ha oppsikt med elevenes «conduite» i fritiden.»³⁰⁷ Når Christen ble valgt, må det bety at ledelsen hadde vurdert at Christen hadde store potensialer. Han var nemlig bare rangert som nummer 17 av de 79 kandidatene da skolen avsluttet i 1794. En repetentstilling ga en inntekt på 48 riksdaler i året.³⁰⁸ Ved avsluttende eksamen i 1794 fikk Christen Godt i Matematikk og i de Militære vitenskaper, og Meget godt i geografi, historie, tysk og fransk, samt fektning og dans. ³⁰⁹

³⁰² Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 110,117

³⁰³ Krigsskolens arkiv. 2. kopibok 159/210

³⁰⁴ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 121

³⁰⁵ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 148/149

³⁰⁶ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 111

³⁰⁷ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 121

³⁰⁸ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*;121

³⁰⁹ Krigsskolens arkiv. Eksamens protokoller 1792-1808

Men det var i de neste fire årene han virkelig blomstret ved skolen. Da dette kullet avsluttet i 1798, var det repetenten, fenrik Ruge, som var innstilt som nr. 1 til medaljen for «Dyd og Flittighed». ³¹⁰

Og i sin avslutningsattest for Christen, skrev skolens direksjon 4. juli 1798.

”Hr. fenrik Christen Smidt von Ruge av det Opplandske infanteriregiment har i 3 ¾ år deltatt i forelesningene på det militære institutt og deretter i 3 ¾ år vært ansatt som repetent ved skolen. Ikke alene hans flid og intelligens forenet med utmerkede moralske holdninger, men like meget hans virksomhet og ydmykhet som repetent for å kunne gi de unge elever god viten, har gjort ham til en forpakter av kunnskap og rettskaffenhet. Han dyrker vitenskapene og språk med fast grep, og hans ypperlige geni inneholder en naturlig erkjentlighet. Han har dessuten en naturlig ærbødighet for sine foresatte. Betenk dog at fenriken snart skal høste fruktene av vel anvendte ungdomsdager. Dette er et ønske som institusjonen forsyner med gode menns påtegninger. Det militære institutt i Christiania 4. juli 1798. Hesselberg/Hegermann”³¹¹

Ja, våren 1798 blomstret Christen. Medaljen er nevnt, men også annet ga ham heder. Ved kursets avslutning var han blitt oppfordret til å holde en tale fra kadettene. Talen ble meget godt mottatt og er allerede referert til i avsnitt 4.3.8. I boken «Den norske krigsskolens historie i ældre tider» står det følgende:

”Ved Examen 1798 holdtes bl.a. en tale af Repetenten Fændrik Ruge, en Afskedstale, som langt overtraf de tilstedeværendes Forventning, ja, det steg til Forundring over, hvordan han havde kunnet bringe det så vidt”³¹²

Talen ble trykket i tidsskriftet Hermoder og kan fortsatt bli lest den dag i dag.³¹³

Talen viser en meget reflektert og skolert ung mann. Mange temaer ble berørt. Men ære var et hovedtema ior talen. Motsatsen var feighet, og en offiser måtte alltid være forberedt på døden. Hvis æren sto på spill, kunne døden være et nødvendig utfall. «Underhold det sande mot og vis det ved alle leiligheter», sa han.

Etter åtte år ved skolen, gikk Christen ut i tjeneste i det Nordenfjeldske Regiment i Fredrikstad. Han ble raskt løytnant. I mars 1801 ble han registrert boende i Fredrikstad i den store folketellingen.

³¹⁰ Krigsskolen arkiv. Eksamens protokoller 1792-1808

³¹¹ Krigsskolens arkiv. 2. kopibok s 276 (grovt oversatt)

³¹² Fr. Sinding Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*;126

³¹³ Christen Smidt Ruge. *Krigerens Mod. Hele.*

Utsikt til giftemål lå frem i tiden. Selv hadde han ingen penger, og først som kaptein kunne han vente å få kongens ja til en søknad om ekteskap.

Men han hadde en drøm om ekteskapet. I sin tale hadde han omtalt denne drømmen:

«Brødre, tenk Dem engang den kraftfulle, den lykkelige mann. Tenk Dem ham, når den blide aftenstund lar ham hvile fra sine forretninger og kaller ham i familiens sjød, hvor den ømme ektemake med sitt hulde smil utsletter enhver rynke som dagens møje måtte ha samlet på hans panne; hvor den muntre barneflokk omringer dem begge og lar dem dobbelt smake deres forenings lyksalighet; hvor den glade olding bifaldende velsigner sitt lykkelige avkom og dem i sin viktige efterslekt.»³¹⁴

Men Napoleon-krigene kom nærmere. I månedsskiftet mars april 1801 dukket den engelske flåte opp på redan i København, og det ble kamp. Da engelskmennene dro noen dager senere, var mange dansk-norske matroser drept.³¹⁵ Norge måtte, som alltid, bidra med matroser, og det ble raskt samlet en gruppe i Fredrikstad for å reise nedover til København. Om de reiste med skip eller langs veien gjennom Sverige er uklart, men en tilsvarende transport i 1807 gikk landeveien.³¹⁶ Og fortsettelsen tyder på det. Christen ble sendt med som en del av en militær eskorte. 18. april 1801 døde han i Varberg. I følge familietradisjonen ble han drept i duell.³¹⁷ I Varbergs kirkebok blir dødsårsaken angitt å være «forkylning».

Dueller ble forbudt i Danmark-Norge gjennom kongelige forordninger på 1700 tallet.³¹⁸ Imidlertid var det kjent at innen de militære kretser levde tradisjonen videre; ære var som nevnt over sentralt, og feighet var den største skam. Men dueller var ulovlige og det var ingen oversikt over utbredelsen og det kunne heller ikke nevnes i kirkeboken som dødsårsak. Men Sune Christian Pedersen dokumenterer at skikken vedvarte i Danmark til langt ut på 1800 tallet.³¹⁹ En offiser av ære måtte noen ganger forsvare sin, sine underordnedes og standens ære mot fornærmelser. Med Christens holdning til ære, er det ikke usannsynlig at en negativ svensk kommentar kunne føre til duell.

Christen Smidt Ruge ble 25 år. Ved farens død i 1797 var han blitt overhode for en familie med fem gutter og fire jenter. Da det militære skiftet ble innledet på Kramperud i februar

³¹⁴ Christen Smidt Ruge. *Krigerens Mod*; 81?

³¹⁵ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 261 ff

³¹⁶ Fr. Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 126

³¹⁷ Otto Ruge. *Mine livserindringer 1882-1933*. November 1940. Privat; 1

³¹⁸ Gunner Lind. *Military and Absolutism*; 225

³¹⁹ Sune Christian Pedersen. *På Liv og Død. Duellens Historie i Danmark*. Gyldedal. KØBENHAVN 2003; 101, 102; 107 ff

1797, var det ham som var til stede sammen med moren og som fikk innblikk i realitetene i familiens håpløse økonomiske situasjon.³²⁰ Fire år senere var en lovende offiserskarriere over, og familien hadde mistet enda et holdepunkt.

6.1.8.2 Herman

Herman Ruge ble født 30.mars 1778 i Lesja. Han fikk sin farfars navn. Etter to år flyttet familien til Øyer hvor Herman fikk en god oppvekst i en stor familie; med en ansett far og en kunnskapsrik og dannet mor.

Herman ble innmeldt i farens regiment i 1793 og kom sommeren 1794, 16 år gammel, inn på Den frie matematiske skole i Christiania. Storebror Christen var repetent for kullet. Etter første året var han rangert et stykke ned på listen, men lærerne uttalte: ”Går godt fremover. Er flittig og ordentlig.” Han var dyktig i språk og geografi, brukbar i matematikk, men dårlig i skrivning, tegning og dans.³²¹

Høsten 1797, da skoleledelsen skulle finne tre gode kandidater til å være repetenter for kullet som skulle starte høsten 1798, var overraskende Herman en av kandidatene.³²² De to andre utvalgte var de beste på kullet. Hvorfor Herman ble plukket ut fra en noe lavere plassering er uklart, men det samme hadde skjedd med Christen. Og i Christens tilfelle hadde det vært svært vellykket. I avgangseksamenen var Herman kommet på 19. plass. Han fikk jevnt over gode karakterer.³²³

Men den faglige utviklingen til tross, så kunne man lese følgende i Krigsskolens 2. kopibok den 2. april 1798:

”Korporal Ruge er rett nok et god subjekt, men mangler tidvis modenhet og disiplin som kan gjøre utdannelsen stor nytte (som repetent). Dessuten frygter jeg for at korporal Ruge som ikke (lenger) kan mottat understøttelse fra sin mor (faren døde i 1797) vil savne noget for udkommet. Han er og meget sygelig. Holder i denne tid sengen formentlig med en farlig bryst inflammasjon. Stiftelsen kan således ikke gjøre regning med noen virksomhet fra hans side. Under sånne omstendigheter blir det nødvendig at en annen underviser i hans sted (som repetent). Undertegnet ”Hesselberg, Hegermann, Prydz ³²⁴

³²⁰Skifte-Commission-Acten, 26de february 1799 (Christian Robert von Ruge)

³²¹ Krigsskolens arkiv. Eksamens protokoll 20.mai 1795

³²² Krigsskolens arkiv. 2.kopibok s 229

³²³ Krigsskolens arkiv. Eksamens protokoll 29.mai 1798

³²⁴ Krigsskolens arkiv. 2. kopibok s 258

Her trekkes altså farens død frem som et problem. Selv med den lønn repetenten fikk, var det ikke mulig å klare seg økonomisk ved skolen uten støtte fra hjemmet.

I Hermans avgangsvitnesbyrd skrev de samme herrene: ” *Denne elev med sin gode iaktakelse for vitenskapene og sin gode tenkemåte og med sin lyst og vilje, har alltid fulgt sine foresattes veiledning. Ved sin avgang fra skolen har han derfor utmerket seg med direksjonens aktelse og bifall.* ” 29.mai 1798. Hesselberg, Hegermann, Prydz.³²⁵

Direksjonen besto av general Hans Jacob Hesselberg som var en av landets fremste militære ledere og major Diderik Hegermann som var en kommende militær ener i Norge. Og disse to hadde nok sett at det bodde noe i Herman.

Hermans bevegelser mellom 1798 og 1803 er uklare. Men i 1803, 25 år gammel, søkte han avskjed fra det militære. Han er ikke å finne i folketellingen i 1801, men det kan være tekniske årsaker til det. Han ble fenrik à la suite i Det opplandske infanteriregiment 20. juli 1798 som en naturlig konsekvens av sin avsluttende eksamen, men etter dette ble han ikke omtalt i Olai Ovenstads oversikt før i 1803. Mest sannsynlig gikk han til Det opplandske infanteriregiment, men han kan også, som sin bror, ha gått til Det nordenfjeldske infanteriregiment i Fredrikstad. Dette hevder Yngvar Hauge som gjorde Herman Ruge til en av hovedfigurene i sin bok *Slottet og Byen*.³²⁶ Den før omtalte lungesykdom kan også ha satt ham ut en periode. Uansett, den 14. januar 1803 tok Herman avskjed fra det militære med fenriks grad og 72 riksdaler som årlig pensjon og startet en karriere som lensmann i Tynset i Østerdalen.

I følge familietradisjonen var jobbskiftet drevet av lyst til å gifte seg. Som offiser uten formue var det utenkelig at han kunne få kongens tillatelse til å gifte seg som offiser de neste fem, kanskje ti eller femten årene, og Herman hadde ikke lyst til å vente. Men kanskje skyldtes jobbskiftet at han trengte å komme bort fordi han hadde henfalt til ”liderlighet” og «usædelighet» som ledelsen på Krigsskolen så sterkt hadde foraktet³²⁷, og at hans ære som offiser dermed sto på spill. Og at kvinnen var hans kusine, gjorde saken verre i folks øyne. Og barnet var ventet i april 1803.

Etter et par år på Tynset giftet den 27 år gamle Herman Ruge seg med den 31 år gamle Margrethe (Grete) Falch.. Brudeparets fedre hadde vært offiserer og kolleger i Det opplandske infanteriregiment, og begge mødrene var fra embetsstanden.

³²⁵ Krigsskolens arkiv. Eksamens protokoll 29.mai 1798

³²⁶ Yngvar Hauge. *Slottet og byen. Da kongeboligen ble til*. Aschehoug & co. OSLO 147; 17

³²⁷ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 19

Etter fem år, i 1808, hadde han åpenbart «sonet» nok, og Herman kom raskt inn i varmen igjen. Noen må ha husket ham. Norge var i krig og mangel på forsyninger var kritisk både for det militære som for folk flest, og Herman ble hentet tilbake til Christiania.³²⁸ Store utbetalinger hadde skjedd i forbindelse med innkjøp og krigshandlinger, og det var en utfordring å få pengebruken under kontroll og revidert.³²⁹ Herman ble byråsjef i den militære forsyningskommisjonen, Commissariats-Commissionen, som lå direkte under Regjeringskommisjonen. Denne var prinsene Christian August, senere Frederik av Hessen, ledere for. Herman ble også sekretær i den sivile forsynings-kommisjonen, Overprovideringsskommisjonen, som Herman Wedel Jarlsberg hadde vært sentral i oppbyggingen av. At Herman fikk disse vervene må tyde på at han gjennom sin tid på Den frie matematiske skole hadde vist egenskaper og etablert forbindelser som nå ga ham en mulighet til å komme tilbake til Christiania og få oppgaver av «nasjonal» betydning. På et tidspunkt fikk han tittelen «krigsråd». Herman satt i kommisjonene helt frem til unionen var på plass i november 1814.

Tiden etter 1814. Ved etableringen av den nye regjeringen i november 1814, ble «kommisjonene» lagt under departementene, og både hærens kommandoenhet; Commissariatskollegiet, og forsyningsenheten, Commissariatskommisjonen ble lagt under det nye Krigsadministrasjonsdepartementet.³³⁰ Her ble Herman Ruges foresatte på skolen, Diederik Hegermann, statsråd, og Herman ble i januar 1815 departementets første ekspedisjonssekretær og øverste embetsmann. Denne stillingen hadde han til han 60 år gammel gikk av med pensjon i 1838.³³¹ I mange år var han også «Cancellist ved Hans Kongl. Majestæts Ordener i Norge». En mere synlig oppgave fikk han da kong Karl Johan i 1823 utnevnte ham til medlem av «Kommisjonen til kongeboligens økonomiske bestyrelse».³³²

I Yngvar Hauges bok om slottets historie er det flere henvisninger til den pedantiske og pragmatiske Herman Ruge og dramaet rundt slottets tilblivelse.³³³ Herman døde imidlertid i 1843 før slottet ble ferdig.

³²⁸Ruge. Håndskreven slektstavle.Kommentarer.

³²⁹J S Worm-Muller. *Norge gjennom nødsårene. Den norske Regjeringskommisjonen 1807-1810.* KRISTIANIA 1918; 229

³³⁰Tom Kristiansen. *Forsvarsdepartementets historie. Bind 1.* Fagforlaget. OSLO 2014; 78

³³¹Kongeriget Norges Hof- og Statskallender 1815-1837

³³²Bestemmelse om oppføring av kongeboligen. Kgl. Resolusjon 28.06.1823. Slottsforvaltningens arkiv S-4224 Eac eske 1. Riksarkivet

³³³Yngvar Hauge. *Slottet og byen;* ff.

Hauge omtalte at Ruge hadde en løkke i den nåværende Wergelandsveien, men at denne lå så langt fra byen at han bare dro dit hver lørdag.³³⁴ Ved siden av Hermans løkke bygget Henrik Wergeland sin bolig «Grotten», og de ble venner. Da Herman døde, skal Wergeland ha skrevet salmen «Av Dybsens Nød jeg raabe maa».³³⁵

Margrethe og Herman hadde ikke barn. Margrethe var enke i 12 år.

Hermans svigerfar.³³⁶ Margrethes farfar (født i Norge i 1697) var en suksessrik offiser; Han fikk tre sønner; alle offiserer. Den yngste sønnen, Margrethes far, Otto Friderich Falck (født 1739), mistet sin mor tre år gammel. Da faren i 1758 ble kommandert til tjeneste i Holstein, ble Otto Friderich nitten år gammel elev ved Den frie matematiske skole. Faren døde i Holstein allerede i 1759, og Otto Friderich var dermed foreldreløs. Falck er med i gruppen av de 25 ledende offiserene og hans militære karriere, som for en stor del fant sted i Det opplandske infanteriregiment, var langsam til tross for at han var offisersønn og utdannet ved skolen i Christiania. Løftet fra sekondløytnant til major tok 35 år.³³⁷

Jeg har sett flere eksempler på at preferansene en offisersønn hadde forsvant hvis faren døde mens gutten var ung. Og i Falcks tilfelle var heller ikke en formell offisersutdannelse til noe hjelp. Falcks oppførsel både før og under skoletiden ble antakelig hengende ved ham. Følgende er referert i Krigsskolens kopibok fra 1758.³³⁸ Dette er en klage fra skoleledelsen til feltmarskalk Arnoldt allerede et par uker etter skolestart: (her i moderne språkdrakt)

Han (Falck) har nemlig i lærernes nærvær og i undervisningstiden gitt medelever slag i nesen, spyttet dem i ansiktet, fuktet en svamp, gnidd den inntil ovnen og smurt sot i medelevers ansikt. Når tegnelæreren hadde laget skisser på elevenes tavler, gikk han rundt og strøk det ut. Han kalte medelever med spottenavn. Da læren klagde på oppførselen og ville føre ham til militærarresten, hadde han sterkt motsatt seg å avlevere sin kårde. Hans begrunnelse var at han da han i sitt regiment var blitt arrestert for forseelser, hadde obersten (farens kollega) latt ham beholde kården.”

6.1.8.3 Jacob Wilhelm

Jacob Wilhelm ble født på Kramperud i 1786 og døpt i Øyer kirke. De første elleve årene var antakelig bra i den store familien på Kramperud og frem til FAR døde i januar 1797.

³³⁴ Yngvar Hauge. *Slottet og byen*; 17

³³⁵ Herman Ruge. *Den gamle Rugeslekten*. 2006

³³⁶ Olai Ovenstad. *Den norske hærs offiserer.*; 282-284

³³⁷ Bilag 5.

³³⁸ Fr Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*; 13

Etter farens død blir han raskt plassert hos sin slektning som var sokneprest på Fåberg og i juli 1797 innmeldt i Landkadetakademiet. Dette må bety at han på dette tidspunktet hadde en normal helse.

Planen var antakelig at han skulle reise til København sammen med broren Christian vinteren 1798. Men Christian måtte reise alene. Jacob Wilhelm ble syk og døde i Fåberg i mars 1798.

6.1.8.4 Christian Frederik (Christian)

Christian Frederik Ruge (Christian) ble født 3.juli 1787 og døpt i Øyer kirke. Eldre brødre hadde fått slektsnavnene, så da kunne det være naturlig å gi navn etter prinsen som var født i september året før. At prinsen ble viktig for guttens og nasjonens liv, visste ingen.

Oppveksten på Kramperud gård ga en god start i livet. Men før Christian var 10 år gammel, i januar 1797, døde FAR og alt ble forandret. Gutten ble boende på gården med MOR i nådeåret, men hva skulle så en knapt 11 år gammel sønn av en offiser gjøre? Det var bare en mulighet.

Offisersutdannelse var det vanlige utdannelsesvalget for unge gutter fra offiserfamilier. Men det norske opplegget var basert på at guttene tidlig ble innrullert i farens regiment. Dette ga ansiennitet til regimentets plasser på Den frie matematiske skolen i Christiania og også et visst økonomisk tilskudd i studietiden. Men opplegget krevde at gutten i tillegg hadde en familie som kunne bidra med midler under skolegangen. Og Christian manglet både far og penger. Selv om undervisningen ved Den frie matematiske skole var gratis, var det kostnader til bopel og livets opphold som skulle dekkes, og uten midler ble dette nærmest umulig.³³⁹ Det som hadde vært det naturlige opplegget for Christen og Herman, var lukket for de yngre brødrene ved farens bortgang. Skolen var også fra 1798 forlenget til seks år, og dette bare økte kostnadene. Men bobestyrer, kaptein von Lund, hadde sett den andre muligheten. Og kanskje hadde ledelsen ved skolen i Christiania, som hadde nære bånd til skolen i København og som satte pris på storebrødrene, bidratt i prosessen. Opptaket ved Landkadetakademiet i København skjedde individuelt og uavhengig av regimentene, og for de militære kadetter var både undervisning og daglig underhold i hovedsak gratis. Skolen hadde i tillegg en målsetning om å støtte vanskelig stilte offiserer og enker. Og Christian hadde blitt akseptert. Ikke som

³³⁹ Fr Sinding-Larsen. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*, 69 Christian Hals liv ved skolen

frielev riktignok, men som militær kostkadett.³⁴⁰ I dette lå at eleven måtte dekke kostpengene selv. Da Christian, knapt 12 år gammel, den 17. mars 1798 møtte opp på skolen, hadde han med seg 86 riksdaler og 25 skilling som skulle dekke det første året etter laveste sats.

På slutten av 1700 tallet var det innført forberedelsesklasser som skulle være et nåløyne for opptak til de militære klassene, og skolen var normert til seks år, tre år i hver avdeling slik det er beskrevet foran.

Det er beskrevet annet sted mer inngående om livet ved skolen slik de unge i tenåringene opplevde det; den brutale disiplinen, det aggressive bomiljøet, de til dels dårlige lærekreftene, den dårlige maten som krigssituasjonen forverret og annen knapphet. Dette var ekstra tungt for en kadett uten midler hjemmefra. Men samtidig var skolens faglige kvaliteter vesentlig bedret etter 1783.³⁴¹ Eksamener var blitt innført fra det året, og fra 1799 var også skolen obligatorisk for en offiserkarriere. Dette styrket skolens posisjon og motiverte elevene til innsats. Christian har ikke etterlatt seg mye informasjon fra skoletiden, men han fortalte til sine sønner om det harde og spartanske livet og den stadige sulten.³⁴² Går man derimot inn i skolens arkiver, finner man noe. Det ene er at da kostpengene var brukt opp etter et år, ble Christians skolepenger deretter betalt av skolens fondsmidler. Han beholdt sin betegnelse kostkadett, men det nødvendige beløpet ble bevilget av skolen hvert halvår.³⁴³ Først da han i 1803 ble opptatt som fenrik à la suite i Det søndenfjeldske infanteriregiment og fikk lønn derfra, opphørte betalingen. Hvorfor han fikk bidraget fra skolen som bare ble gitt til to-tre kadetter, fremgår ikke.³⁴⁴ Men da skoleresultatene begynte å komme, hadde han veldig gode karakterer. Etter en eksamen høsten 1803, hvor han ble nest best, begynte hans fenrik ansiennitet å løpe.³⁴⁵ Eksamensprotokollen fra Christians avsluttende eksamen i 1805 er bortkommet, men av kopiboken kan man lese rapporten til skolens øverste leder, prins Karl av Hessen, og der sto Christian øverst på listen når det gjelder ansiennitet fra kullet.³⁴⁶

³⁴⁰ Arkivskaber: Officerssønners indtegnning;

³⁴¹ J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*; 40

³⁴² Otto Ruge. *Mine livserindringer 1882-1933*; 2

³⁴³ Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Arkivserie C. Kopibøger 1791-1810. Første gang registrert 19. mai 1799,

³⁴⁴ Kanskje han hadde fått med seg et anbefalelsesbrev fra skolesjef Hegermann i Christiania til den nye skolesjefen i København, D.C. Lorentz. Han hadde vært Hegermanns kollega og sjef i flere år. Christians to brødre hadde på denne tiden et svært godt omdømme på skolen; repetent og utpekt repetent for neste kull.

³⁴⁵ Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Kopibøger 16/10 1803

³⁴⁶ Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Kopibøger sep 1805

Til tross for at Christian i 1803 ble tilknyttet Det søndenfjeldske infanteriregiment regiment, ble hans første operative tjeneste i 1805 i det Det jyske infanteriregiment som antakelig på denne tiden lå i Holstein som en del av de militære forberedelsene.³⁴⁷ Dette kan ha vært en bevisst handling for å gi en lovende ung offiser felterfaring. Han ble der til januar 1807 hvoretter han kom til Norge og Det søndenfjeldske regiment. Han ble premierløytnant i Vestre Rakkestad kompani i april 1808, omtrent da krigserklæringen til Sverige ble gitt. Og det må være åpenbart at Det søndenfjeldske regiment, og også Christian, var sterkt involvert i krigshandlingene mot Sverige det året i Christian Augusts ærerike krig. Christian var ikke ukjent med krigshandlinger. Under Slaget på Reden i 1801 utspant kampene seg ikke langt fra skolen. Dessuten hadde han tilbrakt halvannet år i høy beredskap i Holstein.

I kong Christian Frederiks krig mot Sverige og Karl Johan i 1814, deltok han i det mislykkede forsvaret av Kråkerøy. Christian var da adjutant for oberstløytnant Hiermann, og det fortelles at meldingen om overgivelsen av Kråkerøy til kommandanten på Fredrikstad festning ble gitt av adjutanten, premierløytnant Christian Ruge; oberstløytnanten orket det ikke selv.³⁴⁸ Resten av livet ville Christian ikke snakke om opplevelsene i 1814.

Tiden etter 1814. I det norske sivilsamfunnet fortsatte det meste som før etter at Norge var kommet i union med Sverige, og slik var det også i det militære. Med noen få unntak lot offiserene troskapen til den danske kongen fare og lovet troskap til unionskongen.³⁴⁹ Christian Frederik ble kaptein i 1818, og fra 1823 innledet han en lengre karriere i sin FARs gamle områder rundt Fåberg, Gausdal og generelt i Gudbrandsdalen.³⁵⁰ Han ble major fra 1835 og så oberstløytnant 1837, 50 år gammel. I motsetning til sin FAR, hadde han imidlertid tidlig blitt synlig gjennom sin gode innsats på skolen og også vært fleksible og flyttvillig. Derfor var han eslet til et nasjonalt offisersnivå. Christian kom til Akershus infanteribrigade i 1840 og flyttet med familien til Christiania. Samtidig ble han adjutant for sin gamle krigsmotpart, Karl Johan; en stilling han hadde til kongen døde i 1844. En episode som viste dynamikken i tiden var at da Herman Wedel Jarlsberg 23.oktober 1840 under en stor seremoni ble gravlagt på Jarlsberg, var det mannen som aldri ville snakke om tapet i 1814, Christian Frederik Ruge, som var en av kongens representanter.³⁵¹ Christian ble oberst i 1853.

³⁴⁷ Knut Mykland. *Kampen om Norge*; 140ff

³⁴⁸ Fanejunker Sønstegaards beretninger fra 1814, s76.

³⁴⁹ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*: 82

³⁵⁰ Aksel Hattestad, *. Frå Fåberg som det var*. Fåberg og Lillehammer Historielag. Opplandsarkivet av Maihaugen

³⁵¹ Carl Emil Vogt. *Den aristokratiske opprører*. Cappelen Damm. Oslo 2015: 323

På det personlige planet giftet Christian seg som 31årig kaptein i 1818 med den 21 år gamle apotekerdatteren Johanne Marie Sinding. Christian Frederik døde 68 år gammel.

6.1.8.5 Carl Emanuel Victor (Carl).

Carl Emanuel Victor Ruge (Carl) ble født 18.april 1792 på gården Kramperud.

Carls familietid ble avsluttet før han var fylt fem år da faren døde i januar 1797. I noen måneder kunne han og ”storebror” Christian bo sammen med moren på gården, men Carl ble ganske raskt «til viidere modtaget til forsorg» hos sjefen for Gausdal kompani, kaptein Jacob von Lund. Kapteinen hadde startet sin militære karriere i Danmark og hadde muligvis vært elev ved Landkadetakademiet. Etter 21 år i Danmark, kom von Lund i 1789 tilbake til Norge som kaptein i Det opplandske infanteriregiment; først i Lesja, men allerede samme år til Gausdal hvor han var til sin død i 1802. Han bodde på gården Mitvold i Gausdal.³⁵² Von Lund fikk i 1794 sønnen Claus, og Carl ble oppdratt sammen med den to år yngre Claus. Hensikten var at begge etter hvert skulle bli offiserer. Mitvold var en stor gård med mange tjenere og ansatte.³⁵³ Man må anta at de to guttene fikk god, privat skolegang. I år 1800 ble begge innskrevet ved Landkadetakademiet.³⁵⁴

Den 24.mai 1803, så vidt fylt 11 år, møtte Carl i Landkadetakademiet medbringende 86 riksdaler og 25 skilling som elev ved forberedelsesskolen.³⁵⁵ Kaptein von Lund var død året før, og jeg finner ingen indikasjoner på at Claus faktisk begynte på skolen. I forhold til hva broren Christian opplevde, var møtet med skolen enkel for Carl. Storebroren var en vel ansett kadett i den øverste avdelingen, og for første gang siden han var fem år, hadde Carl familie i nærheten. Forholdet brødrene mellom ble svært godt.

Etter sitt første år på skolen fikk også Carl betalt sine skolepenger av skolen, og dette skulle vare skoletiden ut. Det var bare brødrene og en kadett til som fikk denne støtten.³⁵⁶ Det er tidligere fastslått at det utdannelsesstilbud skolen ga, var så sjenerøst at bare en sønn fra hver offiserfamilie kunne nyte godt av tilbudet. Så hvorfor fikk de to faderløse guttene fra Norge en slik enestående støtte? Dette er uklart.

³⁵² Arne Marensius Bull. *Opplandske regiment*; 458

³⁵³ Folketellingen 1801

³⁵⁴ Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Officerssønners indtegning; 6/12 1800

³⁵⁵ Prestesønnen Carl Frederik Michelet begynte som kostkadett i 1805 med en årlig betaling på 154 riksdaler.

³⁵⁶ Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Kopibøger; 8.november 1804.

Carl opplevde nok alle de utfordringene skolen ga, streng og brutal disiplin, trangboddhet og et aggressivt bomiljø, dessuten knappe rasjoner og mangel på klær og personlige effekter som særlig rammet elever uten midler. Men han gjorde det meget bra på skolen. Da kadettene ble rangert i mars 1808, var han nummer to,³⁵⁷ og ved den endelige eksamen samme høst, ble Carl, 16 ½ år gammel, nummer seks i kullet på 23 etter vel fem år ved skolen.

Eksamensprotokollen foreligger, og Carl var blant de beste i alle fag. I vurderingen av evner og potensialer fikk han høyeste vurdering.³⁵⁸ På slutten av skoletiden var Carl blitt tilknyttet Kronens regiment som fenrik à la suite. Imidlertid ble Carl værende ved Landkadetkorpset³⁵⁹ og ble raskt premierløytnant og adjutant.³⁶⁰ I sin kadett-tid hadde Carl på nært hold opplevd krigen på Sjælland og britenes bortføring av den danske flåten i 1807. Skolen var ganske nær havnen og citadellet, og alle våpenføre i byen hadde vært utkalt til å forsvare byen som kongefamilien og regjeringen for lengst hadde forlatt. ³⁶¹

Den 24. juli 1811, 19 år gammel, deserterte Carl fra Landkadetkompaniet medbringende kassen på 4100 riksdaler og forlot Danmark! I august samme år ble han dømt til «at miste livet i galgen» in absentia.³⁶² Men Carl kom aldri tilbake til Danmark, heller ikke til Norge.

Napoleons-krigene ga muligheter for unge, lovende offiserer. Dansk offisersutdannelse hadde et godt ord på seg, kadettene var opplært i tysk og fransk, og dansk-norske offiserer hadde en lojalitet som kanskje ikke var så vanlig på den tiden.

Tiden etter 1814. Den 31.juli 1814 hørte familien fra ham for første gang. Carl hadde sluttet seg til de russiske styrkene og deltatt i de avgjørende kampene i Frankrike. Og nå, etter at Frankrike hadde kapitulert, var han blitt plassmajor på den franske grensefestningen i Givet som en del av okkupasjonsstyrken. Carls videre liv vet man en del om gjennom hans korrespondanse med broren Christian som han sto nær etter årene på skolen.

Carl gjorde en strålende karriere i den russiske hær, hvor han særlig dro nytte av den gode opplæringen i topografi som han hadde fått ved Landkadetakademiet. Han fikk vidt ansvar for kartlegging av områdene rundt Svartehavet. Han ble generalløytnant, deltok i Krimkrigen og var utsending til sultanen i Konstantinopel. Privat giftet han seg med datteren til en bojar fra

³⁵⁷ Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Kopibøger; 19.mars 1808

³⁵⁸ Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Eksamenlister 1807-1808; eksamenlister 1808

³⁵⁹ Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps: Kopibøger; 21.janar og 2.februar 1809

³⁶⁰ V. Richter. *Den danske Landmilitæretat 1801-94. 2.del.* KØBENHAVN 1897; Carl Emanuel Victor Ruge

³⁶¹ Otto Vaupell. *Den dansk Hærs Historie*; 286

³⁶² J C W Hirsch. *Fortegnelse over danske og norske Officerer*; 183

Bessarbia på 1850 tallet og fikk en datter. Men begge døde ganske snart, og Carl trakk seg tilbake til Riga hvor han, en lojal tjener for tre russiske tsarer, døde ensom i 1861.³⁶³

6.2 Hvordan virket sentralmaktens tiltak i forhold til familien

I avsnitt 5.3 har vi diskutert hva som kan sies å ha vært drivere for de høyere offiserers utvikling og hvordan kongen ønsket å påvirke deres karrierer. Undersøkelsen synes å vise at det på denne tiden var en todeling; nasjonale offiserer og regionale offiserer. Dette betydde at en stor del av sentralmaktens offiserressurser fungerte uavhengig av sentralmaktens styring og at familie og forbindelser var viktig..

Beskrivelsen av Christian Robert og hans familie har gitt oss et bilde av livet til en regional offiser i det desentrale norske militærvesen på slutten av det attende århundre og inn i det neste. FAR var en del av det gamle systemet hvor offiserer uten stor synlighet og uten nettverk lett ble værende i det regimentet han hadde startet i. FARs historie var representativ for flere som er omtalt i undersøkelsen og antakelig for mange i den veldig store gruppen av offiserer som befant seg i sjiktet under. Således er hans historie interessant når man ser på hvordan kongens styring av militærvesenet påvirket livene til disse offiserene og deres familier. Dette var familier uten andre ressurser enn det deres yrke kunne gi dem. Hvordan slo kongens rammebetingelser ut?

Jeg vil hevde at offiseryrket var attraktivt. Yrket ga forutsigbarhet i den forstand at offiserene kjente spillereglene. Dette omfattet blant annet en definert karrierestige og et livslangt ansettelsesløp, kjente lønnsforhold, ordnete boforhold og pensjoner for seg og sin ektefelle. For det lavere sjiktet og mellomsjiktet av offiserene var ikke betingelsene sjenerøse, men man hadde en sikkerhet som varte livet igjennom. Selv ved omorganiseringer og reduksjoner ble det gitt ventepenger og fornuftige pensjonsbetingelser. Og kom man opp i gradene, var ansettelsesbetingelsene svært gode. Og det var få alternativer. Det var viktig å beholde stillingen, og kongens og regimentsjefens tilfredshet var avgjørende.

Pen og dannet fremtreden var blitt et sterkere krav i årene etter 1750 gjennom mer omfattende subordineringsregler, og fargerike uniformer og plasseringen i «rangen» ga prestisje både for

³⁶³ Lars Tømmmerbakke. *Jakten på tsarens skrin*. Fra brevsamlingen etter Carl Emanuel Victor Ruge. Privat. 2000.

offiseren selv og for hans familie, det samme gjorde et «von» i navnet. Men dette ga også en stor fallhøyde for sønner og døtre som ikke klarte å videreføre farens stand.

FAR kom inn i det militære i en tid da bekjentskaper og nettverk og, fortsatt i noen tilfeller bestikkelser, åpnet muligheter. FAR kom fra et dannet hjem og hadde juridiske studier bak seg. Men da han ikke lyktes som jurist, var det militære den eneste del av embetsstanden hvor opptakskriteriene var upresise. Han kom i inn i Det opplandske infanteriregiment. Med sin uvanlige bakgrunn, uten militært nettverk og uten vilje eller mulighet til å gjøre seg synlig, var hans karriere prisgitt regimentsjefene i regimentet, han ble en regional offiser. I FARs generasjon hadde ikke sentralmaktens ønske om dynamikk og sentralstyring slått fullt ut.

Av de kongelige tiltak som sterkt påvirket FAR, og indirekte hans kone og barn, var regelen om at kongen skulle gi tillatelse til ekteskap. Det at FAR først 42 år gammel fikk gifte seg og, som mange offiserer, giftet seg med en ung pike, la avgjørende føringer for familien. Paret fikk tretten barn hvorav ni nådde tiårs alder, og sånn sett påvirket ikke FARs sene giftemål antall barn, men det sene giftemålet førte til at det var mange mindreårige barn i flokken da far døde 67 år gammel. Og MOR forble enke i 23 år.

Kongens tilbud om skoleplass til offisersønner ble sentralt for sønnene. Ut fra familiens økonomi var andre skoleløp ikke aktuelle. For de to eldste fulgte FAR det normale løpet; innmelding av guttene som barn i regimentet og start på skolen i Christiania etter konfirmasjonen. Og med far i live, var det mulig for familien å holde guttene på skolen.

Offiserskole var også den eneste muligheten bobestyrerne etter farens død så for de tre mindreårige sønnene hvis de skulle klare å holde sitt sosiale nivå. Og systemet fungerte slik kongen hadde forutsatt; Landkadetakademiet ga plass og støtte.

Og historien om familien viser den grunnleggende forandringen som skjedde på en generasjon etter at sentraliseringstiltakene var begynt å virke både fra et individuelt og fra nasjonalt perspektiv. FAR kom inn og forble i et regionalt miljø og ble neppe veiet eller målt etter nasjonale kriterier for å få vist sine mulige potensialer. Analysen av hans tid viser at familie og forbindelser veide tungt for hvilke muligheter man fikk. I neste generasjon, i sønnenes tid, begynte karrieren på de nasjonale skolene hvor man fikk vist seg frem. Der ble både elevenes faglige og tilsynelatende også deres personlige og potensielle kvaliteter målt og observert. Gjennom nær interaksjon med sentrale militære ledere ble de synlige, og de fikk nettverk som

fungerte gjennom militære og sivile karrierer. Det opplandske infanteriregiment kunne være en plattform i en karriere, men ikke en endestasjon. Sjansen for å bli oversett eller glemt var sterkt redusert for dem med potensialer.

Og kongen kunne nå aktivt gå inn og utvikle de nye aspirantene til nasjonens beste allerede fra starten. Christen dro ikke «hjem» til Oppland, men til et regiment hvor det var større utfordringer. Christian ble en periode plassert i et krigsoppsatt dansk regiment på vei hjem til Norge, og Carls potensialer ble vurdert best brukt på skolen, på Landkadetakademiet.

Sentralmaktens muligheter til å fange opp potensialer og utvikle disse var fundamentalt forandret. Og innflytelsesrike personers anledning til å «snike i køen» for sine sønner var blitt sterkt redusert.

Historien om familien illustrerer derfor et grunnleggende skifte i hvordan sentraliseringsbestrebelsene fikk effekt og dermed kongens ambisjoner om en profesjonalisering av militærmakten.

Ære og stand var viktige verdier for offiserene. Og ansvaret for sine sønners fremtid lå nok tungt på fedrene i denne tiden. Derfor er min påstand at den mulighet offiserene hadde gjennom skolene til å sikre sine sønner var et svært viktig bidrag til eneveldets ønske om lojalitet til kongen.

Offiserskolene var en «gave» til offiserene, men gaven krevde motytelser. Skolene ble stadig mer omfattende og krevende, og bare stor innsats, og for mange forsakelser, gjorde at guttene faktisk kunne starte en militær karriere. Rugebrødrenes historie bidrar til forståelsen av hva som hadde skjedd på en generasjon. Og dette var i tråd med sentralmaktens intensjoner. Undervisningen var i stadig forbedring, stadig både mer militærrelevant og stadig mer akademisk utfordrende. Og skolene tiltrakk seg etter hvert de beste lærekraftene.

Elevene ble jevnlig målt både når det gjaldt karakterer, øvrige prestasjoner og egnethet etter konsistente kriterier. Det var offentlige eksamener og klare rangeringer av kadettens prestasjoner, og kongen og rikets øverste militære ledere fikk tilsendt listene over kandidatene. Dette gjorde at de med størst potensialer fikk størst muligheter. Christian ble ikke «glemt» i Gudbrandsdalen slik faren var blitt. Og skolene benyttet sin påvirkning til å bygge opp under deres lojalitet, æresfølelse og kongekjærlighet. Men skolenes holdninger ga også ansvar. Christen døde i duell for standens ære, og Herman måtte søke avskjed for brudd på æresbegrepet. Og Carl hadde det mest alvorlige bruddet, og her var straffen galgen.

Som analysen i avsnitt 4.5 viser, var krigskolene etter hvert skoler som ga muligheter på mange områder. Av de fire brødrene som gjennomførte skolene, ble tre offiserer, mens den fjerde, Herman, gikk inn i militærrelatert sivil virksomhet. Carls karriere i russisk tjeneste understreker den kvalitet og gode omdømme tvilling-rikenes offiserskoler hadde.

Når det gjaldt familiens kvinnelige medlemmer, begrenset det kongelige engasjement til at MOR fikk en enkepensjon.

6.3 Viktigheten av å holde sin stand

Det er i oppgaven flere steder understreket betydningen av å holde sin stand og den innsats man var innstilt på å gjøre personlig, men også i nettverket, for å sikre det.

Men hva innbar det egentlig. Hva var alternativet.

Ære og respekt var en ting; hvordan man ble sett på, hvem man kunne omgås og hvilke dører som var åpne eller lukket. Dette var diffust og med glidende overganger.

Men det er også mer konkrete måter å beskrive effekten av stand på og ett er det økonomiske.

Beretningens FAR, Christian Robert Ruge (1730-1797) hadde vokst opp i et intellektuelt miljø på prestegården i Slidre. Han fikk dra til København og studerte jus. Gjennom dannelse og studier kunne han velge en militær levevei, godt plassert i embetsstanden, og kunne raskt føye "von" til navnet. Han fikk tegnet familievåpen og fikk forfattet sin familiedevise. Han giftet seg med datteren til en sokneprest. Han karriere endte som oberstløytnant med en årslønn på rundt 1000 riksdaler og rett til embetsgård. Gjennom sin posisjon hadde han mulighet til å legge til rette for at sønnene skulle få en god utdanning. Guttene tok vare på denne muligheten. En døde som ung offiser, mens de tre som vokste opp, fikk fremtredende posisjoner; en ble ekspedisjonssekretær i armèdepartementet og var en sentral embetsmann i Norge i en årrekke; en ble russisk general og den tredje sønnen ble oberst og kongelig adjutant.

Carl Frederik Ruge (1732-1791) var en yngre bror av Christian Robert. Han vokste opp i det samme miljøet og fikk den samme kulturelle ballasten gjennom oppveksten. Men Carl

Frederik kom ikke til København og studier der. Kanskje manglet soknepresten penger til enda en akademisk utdanning, kanskje hadde Carl Frederik mindre evner eller mindre ”driv” enn sin eldre bror. Med sin bakgrunn var han imidlertid godt kvalifisert til å bli skoleholder. Men i embetsmannsfamilien Ruges slektstavle forsvinner Carl Frederik og hans etterkommere ut med ordene: ”Skoleholder i Aardal; gift med en Bondepige”.³⁶⁴

Men hvordan gikk det med ham? I boken ”Min barndoms dal,” som omhandler livet ved Bærums Verk fra 1670 årene, dukket Carl Frederik opp. I 1773 kom det en ny, dynamisk eier av Verket, Conrad Clausen. Mye skulle forbedres. Verkskolen skulle satses på, og ny skoleholder skulle ansettes. De betingelsene som ble tilbudt, tyder på at man ville sikre seg en dyktig skoleholder. Og Carl Frederik fikk jobben i 1773, 41 år gammel. Han kom da fra Christiania, hvor han hadde vært Magistrats-Skoleholder. Han brakte med sin hustru, ”bondepigen” Ragnhild Eriksdatter, og to sønner, Christian og Herman. Skoleholderens nettolønn var 60 riksdaler, og i tillegg fikk han jord nok til å kunne holde to kuer. Dette var en god lønn for en skoleholder. Carl Frederik fortsatte som skoleholder på Verket til han døde i 1791. Fra folketellingen i 1801 kan man se at sønnene Christian og Herman giftet seg og ble boende på Verket som arbeidere.

De to brødrene, Christian Robert og Carl Frederik hadde samme sosiale utgangspunkt, men enten det skyldtes familieøkonomi eller evner/vilje, så kom de forskjellig ut. Dette medførte at skoleholderens inntekt gjennom livet var rundt en tittel av offiserens. Dette påvirket igjen hans valg av hustru, det kulturelle nivået i hjemmene og dermed sønnenes muligheter. Ser man på fetterne, var klasseskillene blitt enorme på to generasjoner.

Ut fra historien om Christian og Carl, ser vi imidlertid at en plass i standen ikke ble servert på et ”sølvfat”. Fødselen ga dem muligheten, men kravet til egen vilje og innsats for å sikre den, var beinhardt. Hadde de glippet, var det en bratt klassereise nedover.

³⁶⁴ Otto Christian Robert Ruge. *Håndskrevet slektstavle*. 1861

7 Konklusjon/avslutning

7.1 Hovedtrekk i utviklingen gjennom 1700 tallet til 1814.

I de foregående kapitlene har jeg beskrevet den militære utviklingen i Danmark-Norge gjennom 1700-tallet. Gjennom slutten av 1600-tallet hadde kongen plassert seg som rikets suverene leder, og 1700-tallet var preget av kongens ønske om å sikre rikets fremtid gjennom å være en effektiv militærmakt. Etter at den gamle høyadelen var nøytralisert, var det nå kampen om rikets økonomiske ressurser og rikets arbeidskraft med godseierne som ble et hovedtema.³⁶⁵ Dette var en kamp som kongen var villig til å ta.

Danmark-Norge var en del av Europa i forandring, og overlevelse i en krigersk tid var rikets overordnede mål. Mange av de tiltakene som ble omtalt i kapittel 3 var basert på impulser utenfra; man måtte lære av de beste. Men alt sto og falt på at man hadde dyktige og lojale offiserer. Uansett hva forbedringene besto i, lå det implisitt at riket trengte de ypperste offiserene til å gjennomføre dem samt en administrativ oppbygning som gjorde at riktets ressurser ble brukt til rikets beste. Og enevoldskongen måtte kunne stole på offiserene.

Oppgaven presenterer to parallelle spor; oppbygningen av militær kompetanse og slagkraft og oppbygningen av lojaliteten til maktapparatet. Objektene for begge sporene var offiserene. Oppgaven for kongen var å kontrollere offiserene, men også å ha noe å tilby dem slik at de faktisk ble både dyktige og lojale. Det er i dette perspektivet jeg har vektlagt offisersutdannelsen som det sentrale navet i utviklingen av den dansk-norske militærmakten. Gunner Lind vektlegger skolestarten i 1713 som et gjennombrudd, og jeg har betonet 1799 som en endelig seier, men disse årstallene er kun formelle. Reelt tok det hele 1700 tallet før skolene innholdsmessig kom på høyden og at offiserer med denne bakgrunnen begynte å gjøre seg gjeldende, og vi er langt ut på 1800 tallet før flertallet av de toneangivende offiserene faktisk hadde gått på skolene. Men før det hadde ”krigerne” møtt den nye tiden. De leste manualer, de skrev rapporter og måtte fungere under et byråkratisk regelverk som andre embetsmenn. Oppførte de seg ordentlig, var karriere og inntekt sikret, og deres sønner kunne

³⁶⁵ Gunner Lind. *Hovedsmænd, herremeænd, forretningsmænd og officerer*; 84-85

følge i deres spor. Sentral skolering av fremtidens offiserer var også viktig for at eneveldet kunne få innprentet sin ideologi på militærmaktens fremtidige ledere.

Danmark-Norge var et enevelde med overvåking og sensur, men min oppfatning av kongens relasjon til offiserene var en gjensidighet hvor man ga og tok og på denne måten knyttet offiserene sterkt til kongen. Enten man satt sentralt i militærapparatet eller i Gudbrandsdalen, var kongens makt og sjenerøsitet synlig. Den svenske kongen ble styrtet av sine adelsoffiserer i 1809. Den danske kongen satt trygt med sine statsfunksjonærer.

7.2 En bevisst politikk

Innledningsvis i kapittel 1 presenterte jeg det jeg mener var de overordnede linjene gjennom perioden og at det bildet dette ga kunne gi inntrykk av en bevisst og en vellykket gjennomført plan. Ser man på situasjonen i 1799 var det siste formelle skrittet tatt for at alle elementer som ga kontroll over offiserene var i kongens hender. Og betydningen av dette er viktig. Å kontrollere adgangen og få innsyn i hvem som kom gjennom nåløyet og inn i offiseryrket var viktige styringskriterier.

Hadde konges tiltak overfor offiserene vært en bevisst politikk? Elementer var åpenbart det. Ett var ønsket om å bygge opp en nasjonal yrkesgruppe av offiserer hvor dyktighet og ikke fødsel var retningsgivende og hvor ”alle” hadde like muligheter. Denne gruppen vokste frem gjennom 1700 tallet, og besto av gutter fra dannete hjem. Deres drivkraft var interesse for en militær karriere, ikke politiske ambisjoner.

Et annet element var kongens ønske om å gi offiserene faglig skolering; lære dem å gjøre jobben sin bedre og være i stand til å følge med i den militære utviklingen for derigjennom å gjennomføre kongens ønske om en sterk militærmakt. På skoleområdet var Danmark-Norge veldig tidlig ute.

Et tredje element var en generell oppgradering av offiserrollen gjennom allmenn skolering og krav til oppførsel og fremtreden for at offiserene skulle kunne fungere i et velordnet samfunn som kongens ansikt utad. Også her spilte skolene en viktig rolle.

Gjennom perioden hadde det skjedd en grunnleggende omlegning fra et militærvesen hvor bruken av statens midler var uoversiktlig og ofte ulovlig til et system med god rapportering og velregulerte ordninger for offiserene. Kongens innflytelse på offiserenes karrierer hadde

utviklet seg fra å være nærmest formell til å være en reell og suveren styring. Offiserene visste hvem som bestemte.

Så det hadde vært en villet utvikling. Når de mange militære planene var blitt lagt, var ikke offiserene eksplisitt omtalt, men implisitt var de en integrert og nødvendig del av effektiviserings- og forbedringspotensialene. Og i et enevelde vil det alltid være en føring i kongens handlinger å sikre seg selv og sin makt. Ønsket var økt kontroll. I et enevelde kan mange faktorer undertrykkes, men kongen kommer aldri utenom at militærapparatet frivillig må la seg underordne. Derfor måtte kongene hele tiden ha i sin tenkning hvordan han kunne stramme inn og samtidig styrke lojaliteten. Sånn sett var det løpet som ble kjørt svært vellykket.

7.3 **Lojale embetsmenn**

7.3.1 I tvillingrikenes tid

Innføringen av eneveldet og oppbyggingen av et sterkt sentralisert administrativt samfunn i Danmark-Norge er bakteppet for den perioden denne oppgaven beskriver. Dette preget utviklingen av rikets offiserer. Adelsens monopolisering av militærapparatet som en viktig del av deres politiske maktbase, ble avløst av fremveksten av en ny gruppe militærledere med en mye bredere sosial bakgrunn. Kjernen her var sønnene til nasjonale og utenlandske offiserer og innenlandske embetsmenn som var avhengig av sin lojalitet og dyktighet for å sikre sin karriereutvikling. Deres drivkraft var å gjøre godt den jobben kongen hadde gitt dem, ikke innflytelse på samfunnets styring.

Det vokste frem betydelige militærfamilier på 1700 tallet, men det synes som om også medlemmene fra disse familiene hadde trofasthet til kongemakten og dyktighet i yrket som sine drivkrefter.

Både Hosar og Lind understreker det spesielle i den danske modellen.³⁶⁶ I Preussen dominerte det sammenvevete nettverket av adel og det militære samfunnet; i Sverige spilte

³⁶⁶ Hans P Hosar. *Kunnskap, dannelse og krigens krav*; 35 og Gunner Lind. *Military and Absolutism*; 236-23

adelen en sentral rolle i militærapparatet frem til 1800 tallet. I Danmark besto offiserskorpset av personer med et bredt spekter av bakgrunner selv om karrierer for offiserer uten ”dannelse” var unntaket. Og denne differensierte bakgrunnen og manglende klassetilhørighet ga riket offiserer som primært hadde sitt fagfelt som fellesnevner og dermed ikke politiske ambisjoner.

I kapittel 3 gikk jeg gjennom de viktigste tiltakene som ble gjennomført overfor militærapparatet gjennom 1700 tallet. Disse gikk, som i resten av Europa, uten unntak på å samordne, strømlinje og sentralisere alt fra kampformasjoner til offiserenes påkledning. Karrierer og lønn og sosiale ytelser var styrt av statsadministrasjonen i København. Der hadde man etter hvert kontroll også over rekrutteringen av nye aspiranter, og dyktige offiserer ble sirkulert mellom rikets militæravdelinger. Kongen var således det midtpunktet som trakk i alle tråder og som alle var avhengige av. Skolesystemet, som vist i kapittel 4 ble stadig viktigere i et militært apparat i utvikling. Hva som virkelig var betydningsfylt for offiserene har jeg beskrevet i kapitlene 5 og 6. Offiserene var blitt embetsmenn i staten.³⁶⁷

En naturlig konsekvens av dette, var at kongen ikke trengte å frykte sitt eget maktapparat. Også i de periodene hvor den kongelige person var lite egnet til sine oppgaver fungerte kongemakten og lojaliteten var upåvirket. To ganger var det statskupp i perioden. Det var da Struensee ble styrtet i 1772, og da kronprins Frederik tok makten i 1784; men det var ikke de militære som initierte maktskiftene, og offiserene var hver gang lojale til legitimiteten i skiftene.³⁶⁸ Dette i motsetning til det mer adelsdominerte svenske samfunnet hvor offiserene aktivt engasjerte seg i kongevalg i 1686, 1718-19, 1772 og siste gang ved avsettelsen av kongen i 1809.³⁶⁹

7.3.2 Siden

Da Danmark-Norge gikk inn i Napoleon-krigene i 1807/1808 og forbindelsene med Danmark ble dårligere, fungerte den norske statsadministrasjonen som før. Det var ikke kongen personlig man var avhengige av. Riket fungerte uten den kongelige person.

Fra et offisersynspunkt var den politiske omveltningen 17.mai 1814 lite dramatisk. Den nye kongen var i høyeste grad legitim i offiserenes øyne, og Grunnloven ga den nye kongen, full

³⁶⁷ Gunner Lind. *Hovedmænd, herremænd, forretningsmænd og officerer*; 46

³⁶⁸ Gunner Lind. *Military and Absolutism*; 237-238

³⁶⁹ Gunner Lind. *Military and Absolutism*; 237

styring av militære kommandosaker slik det også hadde vært under det dansknorske eneveldet. Det militære hadde 33 representanter av de 112 representantene på Eidsvoll, slik at det militære var sterkt overrepresentert i Grunnlovsforsamlingen, og de aller fleste offiserene sluttet opp om Selvstendighetspartiet; Christian Frederik var deres naturlige kongevalg.

Etter tapet i krigen mot Sverige i 1814 og etableringen av unionen med Sverige, var det bare svært få offiserer som forble lojale mot den danske kongen. Bare en av de 25 offiserene som tidligere er beskrevet reiste "hjem" til tross for at flere hadde dansk bakgrunn. Og det var få unntak fra hovedregelen om at offiserene fulgte nasjonen, ikke kongens person. Offiserene hadde sitt arbeid og levebrød i staten, og om kongen het Frederik VI, Christian Frederik eller Carl XIII viste seg ikke å være utslagsgivende for de militære ledere.

Norge hadde en norsk regjering og en norsk konge i unionen, men for det militære var ikke forholdene så klare. I kommandosaker fortsatte praksisen fra 17. mai kongedømmet; de svenske grevene, med fartstid fra svenske kolonier i Tyskland og som de første årene var stattholdere i Norge, hadde en direkte kommandolinje til den norske forsvarsmakt og rapporterte i slike saker til kronprins, senere kong Carl Johan³⁷⁰. Da kongen ville vise styrke i maktkampen med Stortinget i 1821 og i kampen mot 17.mai i 1829, var norske avdelinger under norske offiserer involvert. De utførte de oppgaver som deres legitime ledere påla dem.

7.3.3 Oppsummering

Frederik III var personlig til stede og inspirerte til forsvaret av København i 1659. Dette reddet Danmark-Norge fra undergang. Frederik IV var aktiv leder av hæren og seierherre i Den store nordiske krig i 1720. Deres personligheter og evner var en forutsetning for det militære utfallet, de var offiserenes reelle overordnede. Gjennom 1700-tallets byråkratisering og sentralisering fikk staten en robusthet som gjorde at riket kunne leve med konger med manglende evner eller vilje til reelt å stå i spissen for statsstyret, og da tvillingrikene ble skilt i 1814, var dette fra statsstyrets perspektiv ikke noen katastrofe. Enevoldskongen kunne erstattes med en valgt, demokratisk konge, og de samme embetsmennene drev riket som før. Og da erkefienden slo Norge militært sommeren 1814 og la Norge inn i en union, ble dette fra et styringsperspektiv uproblematisk. Med noen få unntak satt de samme embetsmennene, sivile og militære, i sine stillinger. Det byggverket som enevoldskongene hadde skapt, var

³⁷⁰ Roald Berg. *Det svenske generalguvernørembetet i Norge 1814-1829*; 5-12

blitt selvgående og uavhengig av hvem som hadde den overordnede politiske makten.³⁷¹ Så slik sett hadde enevoldskongene skapt et statsstyre som etter hvert hadde gjort dem selv overflødige, og som kunne skape grunnlag for velfungerende demokratier.

7.4 Avslutning

Oppgavens målsetning har vært å beskrive utviklingen av offiserrollen i Danmark-Norge med hovedvekt på 1700 tallet, og se på hvordan offiserene ble innordnet i enevoldskongenes statsapparat. Jeg har med utgangspunkt i eneveldets innføring sett på fremveksten på 1700-tallet av en nasjonal og kompetent yrkesgruppe hvor lojaliteten ble sikret både gjennom regelverk og styring, men også gjennom positive virkemidler. Disse forhold har jeg belyst fra sentraltmakts perspektiv og fra offiserenes perspektiv som gruppe og individuelt.

Analysene viser at kongen gjennom tiltakene hadde sikret seg en yrkesgruppe av vel skolerte og lojale tjenestemann. Jeg mener fremstillingen gir god støtte for min påstand om at etableringen og utviklingen av offiserskolene var det viktigste enkelttiltaket. Skolene forsterket og bandt andre tiltak sammen og ga kongen en mulighet til både å kontrollere inngangen til yrket og å få en objektiv vurdering av de fremtidige offiserenes potensialer og kvalifikasjoner og knytte offiserene til kongemakten.

Riket innså gjennom perioden at det måtte satset militært for å overleve. Dette krevde ressurser og det krevde kompetanse. Retningen syntes hele tiden å ha ligget fast. Det ligger i eneveldes natur å kontrollere, og eneveldige herskere har et spesielt behov for å sikre seg støtte fra lederne i det utøvende maktapparatet. Og kongen viste gjennom utviklingen både av restriksjoner og av positive virkemidler at han var bevisst på dette.

³⁷¹ Per Mauseth. *Sentraladministrasjonens historie. Bind 1; 4*

Litteraturliste

TRYKTE KILDER.

- Alnæs, Karsten. *1814 Miraklenes år*. Schibsted. OSLO 2013
- Andersen, Claus Eskild. *Helmuth Moltke (1800-1891) – en dansk officer*. Hærens Officersskole 1713-1988 (red). *Hærofficerer i 300 år*. Rosendahl-Schultz Grafisk. KØBENHAVN 1988
- Apenes. *Tyttebærkrigen: Det norske felttoget i Sverige i 1788*. Aschehoug. OSLO 1988
- Berg, Roald. *Det svenske generalguvernørembetet i Norge 1814-1829*. IFS info. Institutt for forsvarsstudier. OSLO 1999
- Berg, Roald. *Nasjon-union-profesjon. Forsvaret på 1800 tallet*. IFS info. Institutt for forsvarsstudier. OSLO 1998
- Berggren, Magne. *Folk på gård, plass og omt i Skiptvet. Gård og slektshistorie. Bind II*. Skiptvet kommune 2007
- Bernhoft, E. *Stamtavle over Slægten Bernhoft*. J. Chr. Gundersens Bogtrykkeri. CHRISTIANIA 1885
- Bull, Arne Marensius. *Opplandske regiment 1657-2001*. Elanders publishing. OSLO 2002
- Bull, Edvard. *Kristianias historie 1624-1740*. Cappelen. OSLO 1927
- Christiania Borgerbok. *Fortegnelse over borgere i Christiania i 1745 og deres næring*. Kommunearkivet. KRISTIANIA 1921
- Collett, John Peter. *Universitetet i nasjonen. 1811-1870. Bok 1. Universitetet i Oslo 1811-2011*. Unipub. OSLO 2011
- Daidsen, Trygve. *Min barndom dal*. Eget forlag. BÆRUM (?).
- Dunker; Conradine B. *Gamle Dager. Erindringer og tidbilleder*. KRISTIANIA OG KØBENHAVN 1909
- Dyrvik, Ståle. *Den lange fredsperioden 1720-1784. Bind 8*. Mykland, Knut (red). *Norges Historie*. J.W. Cappelens forlag. OSLO 1978
- Ersland, Geir Arne. Holm, Terje H. *Norsk forsvarshistorie. Bind 1. Krigsmakt og kongemakt 900-1814*. Eides forlag. BERGEN 2000
- Essen, Madeleine von; Frydenlund, Bård; Espeland, Else. *Fangen på Bogstad*. Messel forlag. OSLO 2015.
- J.C. Essemann. *Landkadetakademiet*. Rosenløv, Mogens. *Uddannelse af Hærens Linieofficerer 1713-1763*. Hærens Officersskole. Fredensborg Slot. KØBENHAVN 1963
- Falk-Jensen og Hjort-Nielsen. *Candidat&eximinet, juri 1735-1936. Bind III*. I kommission hos G.E.C.Gad. KØBENHAVN 1957
- Finansdepartementet 200 år. *Norsk økonomi fra bankrott til overskudd*. Finansdepartementet 2014. OSLO 2014
- Gjeruldsen, Ole Henrik. *Den norske hæren 1660-79 – utskrivning og organisering*. IAKH. Universitet i Oslo. OSLO 2013

Grieg-Smith, Svein Erik. *Da krigen kom til Norge*. Norges Forsvar. 05/2016. Norges forsvarsforening.

Haslund-Pedersen, Søren. *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole 1713-1988*. Hærens Officersskole. KØBENHAVN 1988

Aksel Hattestad. *Dallerud (gnr. 94). Fra Fåberg som det var*. Fåberg og Lillehammer Historielag. 1962-1963. Opplandske arkiv avdeling Maihaugen. LILLEHAMMER.

Hauge, Knut. *Vandring i Valdres*. Paul T Dreyers Forlag. AURDAL ca 1985.

Hauge, Yngvar. *Bærumsverks historie*. Aschehoug. OSLO 1963

Hauge, Yngvar. *Slottet og byen. Da kongeboligen ble til*. Aschehoug & co. OSLO 1947

Hirsch, J.C.W. *Fortegnelse over danske og norske Offiserer fra 1648 til 1814*. KØBENHAVN 1907

Holm, Terje Harald. *Grunnlovens soldater*. Forsvarsmuseets skrifter nummer 10. OSLO 2014.

Hosar, Hans P. *Kunnskap, dannelse og krigens krav, Krigsskolen 1750-2000*. Elanders publishing. OSLO 2000

Høiback, Harald. *Kirgskunstens historie. Frå 1500 til idag*. Cappelen Damm Akademiske. OSLO 2014

Jespersen, Knud J V. *Statsomvæltningen 1660. Forløb, forudsætninger, fortolkninger*. Historisk emnehæfte. Gyldendal. KØBENHAVN 1984.

Johannessen, Finn Erhard. *Postverkets historie gjennom 350 år. Bind 1 1647-1920*. Elanders Forlag. OSLO 1997

Kiærland, Lars. *Den norske hær. Plansjer. 1628-1940*. Utgitt av Forsvarsdepartementet 1946. Arkivverket. Digitalarkivet.

Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikkje kva den en gang var*. Universitetsforlaget. 5. opplag. OSLO 2007.

Kongeriget Norges Hof- og Stats-Calender 1815 – 1840.

Kristiansen, Tom. *Forsvarsdepartementets historie. Bind 1*. Fagforlaget. OSLO 2014

Lind, Gunner. *Den dansk-norske hær i det 18. århundre. Optimering, modernisering og profesjonalisering*. Historisk tidsskrift, Bind 86, hæfte 1, s 26-7. KØBENHAVN 1986

Lind, Gunner. *Hovedmænd, herremænd, forretningsmænd og officerer*. Hærens OfficerSskole (red). *Hærofficerer i 300 år*. Rosendahl-Schultz Grafisk. KØBENHAVN 2013

Lind, Gunner. *Military and Absolutism: The Officers of Denmark-Norway as a Social Group and Political Factor, 1660-1848*. Scandinavian Journal of History. 1978. Vol. 12. No.3. p221-42. KØBENHAVN 1987.

Maurseth, Per. *Sentraladministrasjonens historie. Bind 1*. Universitetsforlaget. OSLO 1979

Moen, Kristian. *Kongsberg søvverk 1623-1957*. OSLO 1967

Motzfeldt, Ernst. *Statsråd Peter Motzfeldt. En ufullendt Selvbiografi*. Grøndahl og son. KRISTIANIA 1902.

Mykland, Knut. *Gjennom nødsår og krig. 1648-1720. Bind 7*. Mykland, Knut. *Norges historie*. J.W. Cappelens forlag. OSLO 1978

Mykland, Knut. *Kampen om Norge 1784-1814. Bind 9*. Mykland, Knut. *Norges historie*. J.W. Cappelens forlag. OSLO 1978

Norgeshistorie på nett. *Levealder i Norge*. Erling Sverdrup Sandmo (red)

OFF. Debattmøte 28.3.2017. *Den unge offiseren – praktisk kriger eller akademiker*
 Ovenstad, Olai: *Den norske hærs offiserer. 1628-1814. Bind I-II*. Norsk slektshistorisk forening. OSLO 1948-1949.

Ovenstad, Olai: *53 kronologiske blad som viser hærens organisasjon 1628-1818*. Riksarkivet. Oversikt over "Norske gårdsbruk" *Akershus fylke. Bind 1*. Norske gardsbruk. OSLO 1941
 Oversikt over "Norske gårdsbruk". *Oppland fylke. Bind 2. Gudbrandsdalen*. Norske gardsbruk. OSLO 1953

Pedersen, Sune Christian. *På Liv og Død. Duellens Historie i Danmark*. Gyldendal. KØBENHAVN 2003.

Rian, Øystein. *Embetsstanden i dansketida*. Samlaget. Oslo 2003

Richter, V. *Den danske Landmilitæretat 1801-94. 2. del*. KØBENHAVN 1897

Ruge, Christen Smidt. *Krigerens Mod. Tale til Cursus Slutning 31te Maji 1798*. Hermoder. Bind ?. 77-104. I samlingen sidene 1554-1580. CHRISTIANIA 1798

Sandberg, (Pastor)? *Den sande Ære. Tale ved offentlig Examen og Medallieutdeling. 29ste Maj 1798*. Hermoder. Bind ?. 1-24. I samlingen sidene 1478-1502. CHRISTIANIA 1798

Schwach, Conrad Nicolai. *Erindringer af mit Liv*. Kilden forlag. ARENDAL 1992

Sejersted, Francis. *Den vanskelige firhet. Bind 10*. Knut Mykland (red). *Norges historie*. J W Cappelens forlag. OSLO 1978.

Sinding-Larsen, Fr. *Den norske krigsskolens historie i ældre tider*. KRISTIANIA 1900.

Sjøberg, Maria. *Beyond the Military Revolution: the civil and military spheres in early modern Scandinavia*. Scandinavian Journal of History. Vol.39 No 2, 147-152. STOCKHOLM 2014

Sjøberg, Maria. *Beyond the Military Revolution: Replacing a Father*. Scandinavian Journal of History. Vol 39 No 2, 226-245. STOCKHOLM 2014

Seip, Jens Arup. *Utsikt over Norges historie, tidsrommet 1814- ca 1860*. Gyldendal. OSLO 1974

Storsveen, Odd Arvid. *Fornuftig Kierlighed til Fædrelandet. Norsk patriotisme 1784-1801*. OSLO 1991.

Stübig, Heinz. *Mars und Minerva. Militär und Bildung in Deutschland seit dem ausgehenden 18. Jahrhundert*. Techtum der Wissenschaftsverlag. MARBURG 2015

Sønstegård, fanejunker. *Beretning om 1814 s 76*.

Tamm, Ditlev. *Juren ved Københavns Universitet 1479-2005*. KØBENHAVN 2005

Vaupell, Otto. *Den danske Hærs Historie til nutiden og den norske Hærs Historie indtil 1814. Bind 1*. KØBENHAVN 1872. *Bind 2 og Bind 2.2.*. KØBENHAVN 1876

Vogt, Carl Emil. *Herman Wedel-Jarlsberg. Den aristokratiske opprøreren*. CappelenDamm. OSLO 2015

Vogt, Christian Frederik. *Herman Wedel-Jarlsberg*. Capelen Damm. OSLO 2014

Worm-Muller, J.S. *Norge gjennom nødsårene. Den norske Regjeringskommisjonen 1807-1810*. Kristiania 1918

UTRYKTE/PRIVATE KILDER.

Familien Smidts slektstavler. (Utdrag)

Jervell, Emerenze. *Slekt følger slekt*. 1998

Ruge, Herman. *Den gamle Ruge-slekten*. 2006

Ruge, Otto. *Familien Ruges slektstavler*. 1937

Ruge, Otto. *Mine livserindringer 1882-1933*. 1940

Ruge, Otto Christian Robert. *Håndskrevet slektstavle for Ruge familien med kommentarer*. 1861

Tømmerbakke, Lars. *Jakten på tsarens skrin. (Om Carl Emanuel Victor Ruge)*. 2000

OFFENTLIGE ARKIVER:

Riksarkivet i Oslo:

Krigsskolens arkiv 1750- ca 1940. 2.kopibok.

Krigsskolens arkiv 1750- ca 1940. Eksamens protokoller 1792-1808

Kirgsskolens arkiv 1750-ca 1940. Løytnant N Peters samlinger I VII med diverse fortegnelser over kadetter, offiserer og lærerere ved Krigskolen ca 1750-1894.

Skifte-Commissions-Acten, 26de februar 1799 (Christian Robert Ruge). Militærarkivet.

Generalauditoriatet No 438. Riksarkivet: RA/RAFA-1772

Slottsforvalningens arkiv ss-4224. EaC eske 1. Riksarkivet. Bestemmelser for oppførelse av kongeboligen. Kgl. Resolusjon 28.06.1823

Rigsarkivet i København:

Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps, Arkivserie: U. Eksamenslister 1799-1800

Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps, Arkivserie: U. Eksamenslister 1801-1806

Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps, Arkivserie: U. Eksamenslister 1807-1808

Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Arkivserie: N. Officersønners indtegning til virkelige kadetter.mm.

Arkivskaber: Det kongelige Landkadetkorps. Arkivserie: C. Kopibøger 1791-1810.

Andre offentlige tilgjengelige kilder:

Kirkebøker: Brunlanes, Bærum, Christiania, Gausdal, Idd, Jevnaker, Lesja, Nesodden, Romedal, Slidre, Stange, Skiptvet, Tønsberg, Varberg, Øyer.

Folketellingen i 1801.

Vedlegg

- Bilag 1. Det opplandske infanteriregiment – tabell 1
- Bilag 2. Det nordenfjeldske infanteriregiment – tabell 1
- Bilag 3. Det opplandske infanteriregiment – tabell 2
- Bilag 4. Det nordenfjeldske infanteriregiment – tabell 2
- Bilag 5. Side 1. Karriere ledende offiserer
- Bilag 5. Side 2. Alder ved utnevnelse til major
- Bilag 6. Side 1. Forside. Kullet i Christiania 1794-1798
- Bilag 6. Side 2. Kullet i Christiania 1794-1798, ansiennitet 1-28
- Bilag 6. Side 3. Kullet i Christiania 1794-1798, ansiennitet 29-56
- Bilag 7. Grev Claude-Louis Saint Germain's forsvarsplan 1763

Bilag 1			Det opplandske infanteriregiment - tabell 1									
Regimentsjefer Opplandske regiment		År ansatt i stillingen	Fars stilling	Mors stand	Formell utdannelse	Sønn offiser ?	Ektefelles stand	M alder ved ektesk.	Stilling ved ektesk.	K alder ved ektesk.	År som enke	Annet Bemerk
Eilert Ditlef Lowzow		(68-85) 17	Offiser	Off.datter	Nei	1 sønn	Off.datter	30	Kaptein	24 (4)		5 Tj i DK
Johan Chrstian Svendsen		(88-96) 13	Sersjant	?	Nei	1 sø MS 89	Embm.dat	36	Kaptein	19 (17)	død før	S-H, Tj Tysk
Niels Harboe		(96-06) 10	Offiser	Borger	Nei	2, 1 MS 94	Off.datter	38	Kaptein	27 (11)		7
Christopher F Lowzow		(06-12) 6	Offiser	Off.datter ?	Nei	1 sø MS 98	Off.datter	32	Major	24 (8)	død før	Dansk Tj i DK
Diderich Hegermann		(12-17) 5	Offiser	Off.datter ?	LK	Barnløs	Borger	52	General	37 (15)		23 S-H, Tj. DK
Bataljonsjefer												
Louise de Brøcker		(89-98) 9	Offiser	Off.datter	Nei	1 sø MS 91	Embm.dat	25	Kap.lt	21 (4)	død før	Far krigskom
Johan Mejlænder		(98-04) 6	Offiser	Off.datter?	Nei	1 sø MS 09	Off.datter	40	Kaptein	24 (16)		13 S-H
Otto Friderich Falck		(97-03) 6	Offiser	Borger	MS	Nei	Embm.dat	34	Pr.lt	23 (11)	?	
Christian Robert Ruge		(89-97) 8	Embm	Borger	Jus	4 sø LK&MS	Embm.dat	42	Kaptein	19 (23)		29
J.S Lillienpalm		(97-99) 2	Offiser	Prop.datter	Nei	Nei	Ugift					
Paul Weibye		(99-09) 10	Offiser	?	Nei	1 sønn ?	Off.datter	35	Kaptein	34 (1)		3
Petter C Weje		(09) 1	?	?	Nei	Nei ?	Embm.dat	?	?	?	?	
Kilder:		Ovenstad, Olai	<i>Den norske hærs offiserer. 1628-1814. Bind I og II.</i> Norsk slektshistorisk forening.								OSLO 1948-49	
E D Lowzow II 129	Svendsen II 466	Harboe I 420					Hegermann I 432-33		Brøcker I 175-76		Mejlænder II 166	
Falck I 284	Ruge II 330	Lillienpalm II 116-7,339,50	Weiby II 544				Weje II 562					
LK=Landkadetakademiet	MS=Den frie matematiske skole	M=Mann		K=Kvinne	S-H=Slesvig-Holstein							

Bilag 2		Det nordenfjeldske infanteriregiment - tabell 1										
Regimentsjefer Nordenfjeldske Regiment		År ansatt i stillingen	Fars stilling	Mors stand	Formell utdannelse	Sønn offiser?	Ektefelles stand	M alder ved ekteskap	Stilling ved ekteskap	K alder ved ekteskap	År som enke	Annet/bemerk
Claus Jørgen von Schnell		(61-77) 16	Foged	?	Nei	1 sønn	Off.datter	39	Major	28 (11)	død før	Dødsår ukj.
Hans Jacob Hesselberg		(81-93) 12	Offiser	Off.datter	Nei	1 sønn MS98	Kjøpm.d	47	Oberst	24 (23)		6 Død 17år gml
Johan Jacob Grûner		(93-05) 12	Offiser	Embm.dat	Nei	1 sønn	Embm.dat	33	Kaptein	28 (5)		8 Fung.regsj.
Hans Gram Holst		(05-11) 6	Offiser	Embm.dat	Nei	1 sø LK 90	Embm.dat	28	Pr.It	27 (1)	død før	
Bataljonssjef 1. bataljon												
Thomas Henrich Arøe		(89-90) 1	Offiser	Embm.dat	Nei	1 sø MS 90	Embm.dat	29	Pr.It	26 (3)		28
Henrich Finne		(91-01) 10	Proprietær	Bonded.	Nei	1 sø MS 83	Embm.dat	37	Pr.It	22 (15)		27 1.bat 96-01
Peter N Klein		(01-05) 4	Offiser	?	Nei	ugift	ugift					2.bat 91-95
Andreas Krefting		(05) 1	Offiser	Embm.dat	Nei	Datter	?	35	Pr.It	16 (19)	?	2.ektesk.sep
Bataljonssjef 2. bataljon												
Johan Nerenst		(89-91) 2	Proprietær?	?	Nei	1 sø MS 10	Embm.dat	55	Kaptein	21 (34)		10 Bonde/prop
Hans Eilert Heyerdahl		(95-01) 6	Offiser	Off.dattter	Nei	ugift	ugift					Kjøpte lt.-stilling
Niels Henrich Mechlenburg		(01-05) 4	Offiser	?	Nei	1 sø MS 06	Embm.dat	33	Kaptein	?	?	
Henrich Jørgen Huitfeldt		(05) 1	Offiser	Off.datter	Nei	ugift	ugift					
Paul Chr Herfordt		(05-08) 3	?	?	Nei	?	Embd.mdat	49	Kaptein	?	?	
Kilder:		Ovenstad, Olai	<i>Den norske hærs offiserer. 1628-1814 Bind I og II</i>				Norsk slektshistorisk forening			OSLO 1948-49		
Schnell II 369-70, 157		Hesselb. I 455-56		Grûner I 367-70		Holst I 486-89		Arøe I 45-47		Finne I 295-97		
Klein II 37-38		Krefting II 66-69		Nerenst II 213		Heyerdahl I 458-59		Mecklenburg II 158-59		Huitfeldt I 497-01		
Herfordt I 452												
LK=Landkadetakademiet		MS=Den friematematiske skole		M=Mann	K=Kvinne							

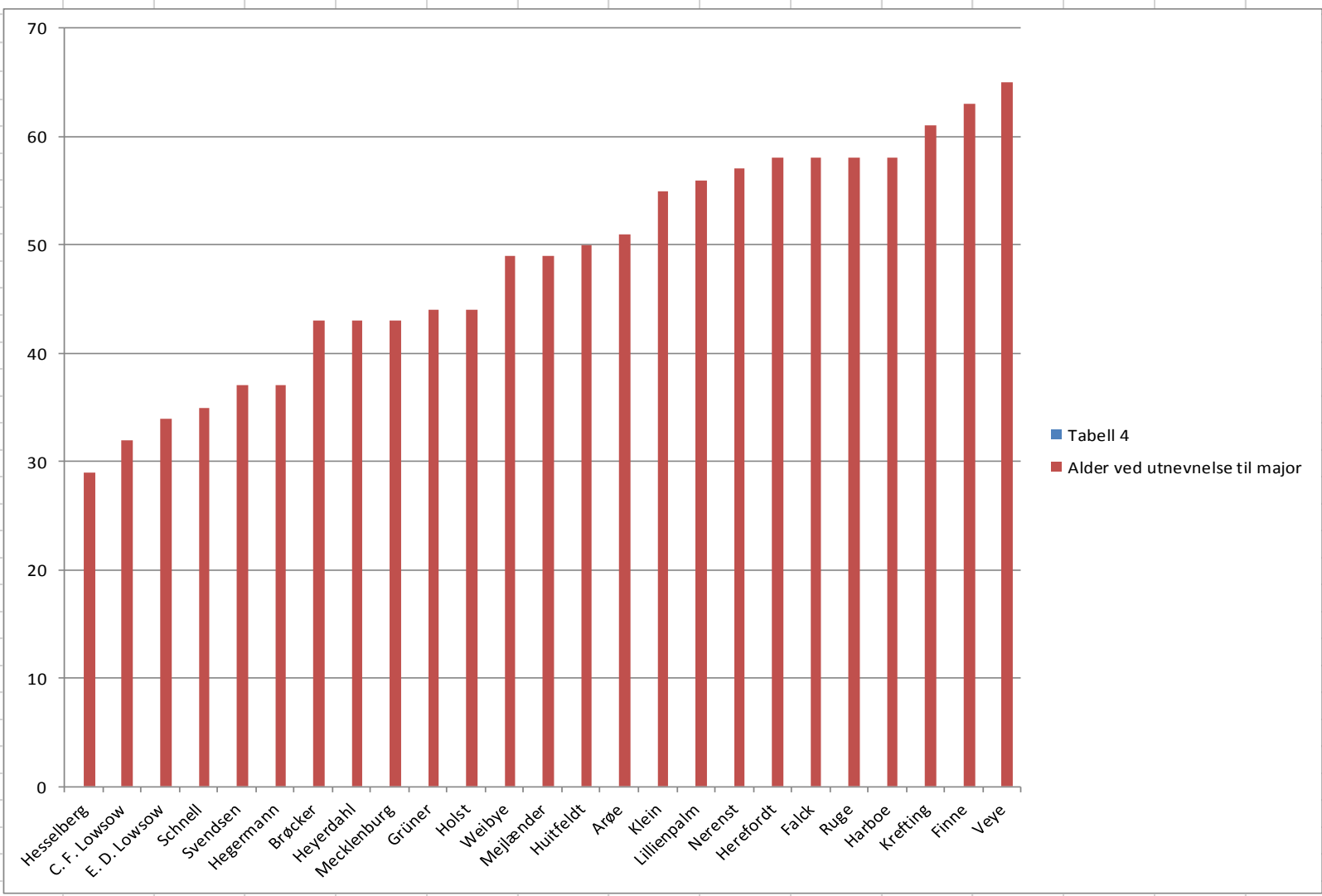
Bilag 3		Det opplandske infanteriregiment - tabell 2											
Regimentsjefer Opplandske regiment		Født/død År	Tj.start	Regiment	Sk.lt Far	Kaptein År (lt til kap)	Major Alder	Bat.sjef Alder	Obl. Alder	Oberst Alder	Reg.sjef Alder	General Alder	År i tjeneste i Oppl. Reg
Eilert Ditlef Lowzow		11-85 (74)	16 år	Nørre Jydsk	23 år O	25 (2)	34		53	57	57	63	5, 1)
Johan Chrstian Svendsen		29-08 (77)	21 år	Nordenfj	27 år Uoff	35 (8)	37		52	60	60	67	23, 2)
Niels Harboe		30-06 (76)	18 år	1.Akershus	20 år O	36 (16)	58		65	66	66	72	8
Christopher F Lowzow		52-29 (77)	7 år	Nørre Jydsk	17 år O	24 (7)	32		44	51	54	56	27,1)
Diderich Hegermann		63-36 (73)	12 år	Landkadetk.	23 år O	27 (4)	37		45	48	49	51	5,1)
Bataljonsjefer													
Louis de Brøcker		46-00 (54)	6 år	2.Akershus	14 år O	27 (13)	43	43	52				38,3)
Johan Mejlænder		51-24 (73)	18 år	Oppland	24 år O	38 (14)	49	49	57	60		63	2
Otto Friderich Falck		39-15 (76)	16 år	Søndenfj	23 år O	47 (24)	58	58	65	71			44,4)
Christian Robert Ruge		30-97 (67)	20 år	Oppland	22 år E	42 (22)	58	58	67				47
J.S Lillienpalm		41-03 (62)	18 år	Vesterlend	23 år O	47 (24)	56	56	59				28
Paul Weibye		51-28 (77)	7 år	Artl.korps	21 år O	35 (15)	49	49	49	58		60	8
Petter C Weje		44-25 (81)	17 år	Oppland	29 år ?	47 (18)	65	65					48,5)
Kilder:		Ovenstad, Olai:		Se tabell: Det opplandske infanteriregiment - tabell 1									
1), tjeneste i Danmark				O=offiser									
2), tysk tjeneste				E=Embetsmann									
3) hans kompani ble overført til Det opplandske				Uoff=underoffiser									
4) far død i 1759, to brødre også offiserer													
5) bonde/proprietærsønn													

Bilag 4		Det nordenfjeldske infanteriregiment -tabell 2													
Regimentsjefer		Født/død	Tj.start	Regiment	Sk.lt	Kaptein	Major	Bat.sjef	Obl	Oberst	Reg.sjef	General	År i tjenseste		
Navn		År	År		År	År (lt til kap)	Alder	Alder	Alder	Alder	Alder	Alder	i hovedreg.		
Schnell		02-83 (81)	før 17	2.Bergenh	20 E	33 (13)	35			42	58	58	70	div	Tj i DK
Hesselberg		34-09 (75)	før 16	Kronpr. Reg	21 O	27 (6)	29			37	47	47	54	div	Tj i DK/Fr
Grûner		43-05 (62)	15	1. Akersh	19 O	30 (11)	44			47	59 fung.	50		div	Tj i DK/Hols
Holst		44-15 (71)	8	1.Smålend	17 O	34 (17)	44			54	63	63	64	div	Holstein
Bataljonssjef 1.bat															
Arøe		37-90 (53)	18	2. Oppl. Reg	20 O	30 (10)	51	53							35
Finne		27-05 (78)	17	1. Akersh	30 P/B	49 (17)	63	63	74						55 3)
Klein		47-05 (58)	21	Nordenfj	27 O/død	44 (17)	55	55							35 2)
Krefting		44-05 (61)	17	Nordenfj	22 O	45 (23)	61	61							44
Bataljonssjef 2.bat															
Nerenst		32-04 (72)	19	1. Søndefj	25 P	45 (20)	57	57							46 3)
Heyerdahl		46-05 (59)	14	2. Akersh	16 O	30 (14)	43	49							41 1)
Mecklenburg		58-49 (91)	?	Slesvig	22 O	30 (8)	43	43	53	Flyttet t DK				16	Tj i DK/Hols
Huitfeldt		54-? (?)	9	2.Akersh	17 O	34 (17)	50	50							16
Herfordt		48-? (?)	17	Livg. Kbh	30 E/død	47 (17)	58	58	Avskjed 09						32 3)
Kilder:		Ovenstad, Olai:		Se tabell: Det nordnfjeldske infanteriregiment - tabell 1											
1) Kjøpt sk.lt stilling, "arvet" fars kapteinstilling					O=offiser										
2) Far døde i 1762, tre sønner valgte militærkarriere					E=embetsmann										
3) Bonde/proprietærsønn (?)					P=proprietær										

Bilag 5	Side 1	Karrierer ledende offiserer i Det nordenfjeldske (NF) og									
		Det opplandske (OP) infanteriregiment rundt år 1800 (1770-1815)						Kilde: Olai Ovenstad			
		R=regimentsjefer	B=bataljonssjefer	F=militær overklasse; O=off.sønn; Ø=øvrig				Den norske hærs offiserer			
Navn			Sosial kategori	Alder utnevnt til		År fra sklt til	Alder	År fra kpt til		År fra sklt	Alder
				sekondløytnant/sklt		kaptein/kapt	Kaptein	major		til major	major
Hans Jacob Hesselberg (NF) R			O	21		6	27	2		8	29
Johan Chr Svendsen (OP) R			Ø	27		8	35	2		10	37
Eilert Ditlef Lowzow (OP) R			F	23		2	25	9		11	34
Christopher Fr Lowzow (OP) R			F	(20) 9		4	24	8		12	32
Diderich Hegermann (OP) R			O	23		4	27	10		14	37
Claus Jørgen Schnell (NF) R			F	20		13	33	2		15	35
Niels H Mecklenburg (NF) B			F	22		8	30	13		21	43
Louis de Bøcker (OP) B			F	(20) 14		7	27	16		23	43
Hans E Heyerdahl (NF) B			F	(20) 16		10	30	13		23	43
Johan Jacob Grüner ((NF) R			F	(20) 19		10	30	14		24	44
Hans Gram Holst (NF) R			F	(20) 17		14	34	10		24	44
Johan Mejlænder (OP) B			O	24		14	38	11		25	49
Paul C Herfordt (NF) B			Ø	30		17	47	11		28	58
Paul Weibye (OP) B			O	21		14	35	14		28	49
Peter N Klein (NF) B			O	27		17	44	11		28	55
Henrich H Huitfeldt (NF) B			F	(20) 17		14	34	16		30	50
Thomas H Arøe (NF) B			O	20		10	30	21		31	51
Johan Nerenst (NF) B			Ø	25		20	45	12		32	57
Henrich Finne (NF) B			Ø	30		19	49	14		33	63
Johan S Lilienpalm (OP) B			O	23		24	47	9		33	56
Otto Fr Falck (OP) B			O	23		24	47	11		35	58
Christian Robert Ruge			Ø	22		20	42	16		36	58
Peter C Weje (OP) B			Ø	29		18	47	18		36	65
Niels Harboe (OP) R			F	20		16	36	22		38	58
Andreas Krefting (NF) B			F	22		23	45	16		39	61

NB! SEKS PERSONER BLE UTNEVNT TIL SK.LØYTNANT FØR FYLTE 20 ÅR. JEG ANSER DET SOM PROFORMA. JEG HAR KALKULERT KARR.UTV. FRA 20ÅR

**Alder ved utnevning
til MAJOR**

■ Tabell 4
■ Alder ved utnevning til major

Kilde: Olai Ovenstad
Den norske hærs
offiserer.

Bilag 6. Side 1.

DEN FRIE MATEMATISKE SKOLE

I

CHRISTIANIA

Kullet 1794 – 1798.

Inneholder opplysninger om:

Ansiennitet ved skolens avslutning

Alder ved skolestart og avslutning

Fars stilling.

Eldste og yngste elever.

Kadetter som fortsatte frem til 1800.

Alder og resultater.

Gjennomsnittalder kadetter 1-50; 15 ½ start og 19 ½ avslutning

Gjennomsnittalder kadetter 1-56; 14 ¾ start og 18 ¾ avslutning

Kilder:

Krigsskolens arkiv. Eksamensprotokoller. Riksarkivet.

Løytnant N Peters samlinger. Krigsskolens arkiv. Riksarkivet

Olai Ovenstad. *Den norske hærs offiserer 1628-1814*

Bilag 6	Side 2	Den kongelige matematiske skole (Den frie matematiske skole) i Christiania. Elevkull 1794-1798							side 1
Alder ved skolestart. Alder ved skoleavslutning. Rangering									
Rang nr.	Navn	Startår	Alder ved skolestart	Alder ved skoleavslutning	Fars stilling/stand	Til 1800 *	Stilling/ Kommentar		
1	Hans J Wettlesen	1794	18 3/4	22 3/4	Proprietær	Fj.eldst	General		
2	Jens Andreas Selmer	1794	17 3/4	21 3/4	Kaptein		Tollv.		
3	Ole Ohlsen	1794	23 1/4	27 1/4	Bonde	Eldst	Landmåler		
4	Jens Brun	1794	17	21	Kjøpmann		Forr.mann		
5	Johan N Ramm	1794	17 1/4	21 1/4	Kaptein		Offiser		
6	Palle Rømer Fleischer	1792	11 1/2	17 1/2	General auditør				
7	Claus Huitfeldt Harboe	1794	15 3/4	19 3/4	General				
8	Hans Chr Ebbesen	1794	19 1/4	23 1/4	Proprietær		Tr. Eldst		
9	Emanuel N Junge Eberhardt	1794	18 1/2	22 1/2	Mil. Auditør		Fem.eldst		
10	Niels G Astrup Dahl	1794	16 3/4	20 3/4	Krigskommissær				
11	Ole Holmboe Hammer	1794	18 1/2	22 1/2	Auditør	*			
12	Glør Glørsen Mejdell	1794	12 1/4	16 1/4	Sørenskriver				
13	Aslach Schøyen	1794	15 1/4	19 1/4	Proprietær				
14	Hans Jacob Jensen	1794	16 3/4	20 3/4	Offiser				
15	Jacob Munch	1794	17 3/4	21 3/4	Toll insp.				
16	Daniel Anton Behr	1794	16 3/4	20 3/4	Kaptein				
17	Broder Lysholm Krih	1794	16 3/4	20 3/4	General veimester				
18	Casper Fr Borch	1794	13 3/4	17 3/4	Prest		Militærfamilie		
19	Herman Ruge	1794	16	20	Offiser				
20	Johan Andreas Throne	1794	17 3/4	21 3/4	Offiser				
21	Iver Christian Harboe	1794	11 3/4	15 3/4	General	*	Fem.yngst		
22	Ole Christopher Broch	1794	16 1/4	20 1/4	Prest		Militærfamilie		
23	Johan Georg Krebs	1794	15	19	Prest		Militærfamilie		
24	Friderich Clausen	1793	12 1/2	17 1/2	Proprietær	*			
25	Frantz Hesselberg	1791	8	14 1/2	General	*	Tr.yngst		
26	Thomas Christian Seue	1793	11 1/4	15 1/4	Major	*	Sj.yngst		
27	Christian Godtfrid Reinhardt	1794	16	20	Prest				
28	Niels Riis	1794	16 1/4	20 1/4	Proprietær		Lensmann		

Bilag 6		Side 3	Den kongelige matematiske skole (Den frie matematiske skole) i Christiania. Elevkull 1794-1798						side 2
		Alder ved skolestart. Alder ved skoleavslutning. Rangering						Til 1800	
B =reduisert									
kurs				Alder ved		Alder ved	Fars stilling/	Til 1800	Kommentar
Rang nr.	Navn		Startår	skolestart		skoleavslutning	stand	*	
29	Jens Sev Breunech		1794	14 1/2		18 1/2	Offiser		Nest eldst
30	Severin Cornelius Brun		1794	19 3/4		23 3/4	Prest		
31	Friderich G Beichmann		1794	13 3/4		17 3/4	Offiser	*	
32	Carl Fr S Kaltenborn		1792	7		12 1/2	General	*	Yngst
33	Ole Arne Thesen		1794	16 3/4		20 3/4	Offiser		
34	Johan Magels Brun		1794	15 3/4		19 3/4	Offiser		
35	Lars Toms		1794	15 1/2		19 1/2	Prest		
36	Gert Juell Feldtmann		1794	15 3/4		19 3/4	Offiser	*	
37	Johan N Holfeldt		1796	16 1/2		18 1/2	Offiser	*	2 år LK Kbhavn
38	Gunerius Gill		1795	17 1/2		20 1/2	Prest		
39	Theodor Chr Sparre		1794	15 1/4		19 1/4	Offiser		
40	Johan F Blixt Ramm		1795	14 1/4		20 1/4	Offiser	*	
41	Gabriel Christian Lund		1792	14 1/2		20 1/2	Kjøpmann		
42	Gabriel Smit		1794	9 1/2		13 1/2	Proprietær	*	Nest yngst
43	Jonathan J Aars		1794	10 3/4		14 3/4	Sorenskriver	*	Fj. Yngst
44	Adolph Chr Riis		1794	12 1/2		16 1/2	Offiser		
45	Marcus Holst Sødermann		1794	16 1/2		20 1/2	Prest		
46	Herman Henrich Schultz		1794	14 1/2		18 1/2	Offiser		Offiser
47	Hans Lange		1791	8		15 3/4	Proprietær		Ikke i tj
48	Casper Henrich Winther		1794	16 3/4		20 3/4	Offiser		Ikke i tj
49	Franz Brun		1794	17		21	Offiser		Ikke i tj
50	Dagfinn Andreas Lehne		1794	17		21	Offiser		Vardøhus
B 51	Christian G Hermandorf		1794	9 3/4		13 3/4	Mil. Tj.mann		Til neste kull/dim
B 52	Carl Chr Stricker		1794	11 3/4		15 3/4	General		
B 53	Niels Dorph W Fritzner		1794	10 1/2		17 1/2	Kaptein		Fortsatte til 1801
B 54	Jesper Lutzow Hagemann		1793	8		13	Rittmester		Til LK
B 55	Johan Jacob Thome		1793	8 1/2		13 1/2	General		Ikke fullført
B 56	Thomas Blix		1794	10 1/2		17 1/2	Kaptein		Til 1801

Bilag 7.

Hovedpunkter i grev Claude-Louise Saint Germain's forsvarsplan for Danmark-Norge fra mai 1763

Av sentrale temaer som greven tok opp kan nevnes de viktigste.¹

- Statens ambisjoner på militær siden måtte være tilpasset landets økonomiske bærekraft.
- Hærens organisering måtte ta utgangspunkt i en krigssituasjon. En organisasjon som kunne opprettholdes i en fredsperiode, ville være alt for dyr i en krigssituasjon. Den delen av det militære som kun var staffasje, som deler av garden, upraktisk påkledning og paradering, måtte ofres for det operative forsvaret.
- Fotfolket var kjernen i hæren og dimensjonering av støttefunksjoner som kavaleri og artilleri måtte tilpasset dette. Trening av soldatene måtte ta utgangspunkt i krigens krav; fysisk styrke, vekt på utholdenhet og mobilitet.
- Man måtte satse på få velutstyrte kjernefestninger (i Norge Fredrikshald og Kongsvinger, dessuten Trondheim og Vardøhus) og avvikle de marginale festningsverkene.
- Man måtte finne en riktig blanding av vervede og utkalte soldater og få til læring dem i mellom. I den forbindelse skulle man slå avdelingene sammen på tvers av soldatenes bakgrunn med felles innkvartering og trening. Men man måtte unngå for lange opphold i leirområdene; det kunne ødelegge moralen hos bondeguttene.
- Greven ønsket å redusere innslaget av vervede i hæren; dessuten redusere verving av utlendinger og heller satse på nasjonale ressurser. Vervingen måtte sentraliseres slik at ikke verving ble en inntektskilde for ledende offiserer.
- Økonomisk styring og kontroll innen hæren måtte utbygges og det måtte slås hardt ned på misbruk og privat vinning.
- Man måtte stoppe handel med offiserposter og basere karriere på ansiennitet.
- Det var behov for opplæring i matematikk og i artilleri og ingeniørlære i visse deler av hæren.
- Det var behov for sentralisering av ledelsen²

¹ Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 107- 112

² Otto Vaupell. *Den danske Hærs Historie. Bind 2*; 115